

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Şerife ÖZTÜRK

EL-CASSÂS'IN AHKÂMÜ'L-KUR'ÂN'INDA KULLANDIĞI HADİSLERİN
KAYNAKLARI VE DEĞERİ -Tahâretle İlgili Rivâyetler Örnekliğinde-

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Şerife ÖZTÜRK

EL-CASSÂS'IN AHKÂMÜ'L-KUR'ÂN'INDA KULLANDIĞI HADİSLERİN
KAYNAKLARI VE DEĞERİ -Tahâretle İlgili Rivâyetler Örnekliğinde-

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi İsa AKALIN

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Şerife ÖZTÜRK'ün bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr.Öğr. Üyesi Mehmet DİLEK

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi İsa AKALIN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Recep ERTUĞAY

Tez

Başlığı: EL-CASSÂS'IN AHKÂMÜ'L-KUR'ÂN'INDA KULLANDIĞI
HADİSLERİN KAYNAKLARI VE DEĞERİ -Tahâretle İlgili Rivâyetler
Örneklğinde-

Tez Savunma Tarihi : 22/ 09/ 2022

Mezuniyet Tarihi : 27/10/2022

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “EL-CASSÂS’IN AHKÂMÜ’L-KUR’ÂN’INDA KULLANDIĞI HADİSLERİN KAYNAKLARI VE DEĞERİ -Tahâretle İlgili Rivâyetler Örnekliğinde-” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Şerife ÖZTÜRK

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Şerife ÖZTÜRK
Öğrenci Numarası	20185249022
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi İsa AKALIN
Yüksek Lisans Tez Başlığı	EL-CASSÂS'IN AHKÂMÜ'L-KUR'ÂN'INDA KULLANDIĞI HADİSLERİN KAYNAKLARI VE DEĞERİ -Tahâretle İlgili Rivâyetler Örnekliğinde-
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1843292833
Rapor Tarihi	24.05.2022
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %21 Alıntılar dahil: %13
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 110 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Dr. Öğr. Üyesi İsa AKALIN	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EL-CASSÂS'IN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ VE AHKÂMÜ'L-KUR'ÂN'I

1.1. Hayatı	5
1.2. İlmî Kişiliği.....	5
1.2.1. Hocaları.....	6
1.2.2. Talebeleri.....	6
1.2.3. el-Cassâs (ö. 370/917)'in Eserleri	6
1.3. el-Cassâs (ö. 370/917)'in Ahkâmü'l-Kur'ân'ı.....	7

İKİNCİ BÖLÜM

ABDESTE İLE İLGİLİ MUHTELİF KONULARDAKİ RİVÂYETLER

2.1. Her Namaz Vakti İçin Abdest Alınıp Alınmaması ile İlgili Rivâyetler	10
2.1.1. Genel Değerlendirme	18
2.2. Uyku Halinde Abdest Alınıp Alınmaması ile İlgili Rivâyetler	19
2.2.1. Genel Değerlendirme	25
2.3. Abdestsiz Namazın Kabul Olmayacağı ile İlgili Rivâyetler	25
2.3.1. Genel Değerlendirme	30
2.4. Niyetsiz Abdest Almak ile İlgili Rivâyetler	30
2.4.1. Genel Değerlendirme	32
2.5. Abdestin Kabul Olmasının Şartları ile İlgili Rivâyetler	32
2.5.1. Genel Değerlendirme	35
2.6. İstincâ Yapmak ile İlgili Rivâyetler	36
2.6.1. Genel Değerlendirme	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABDESTİN ALINIŞI İLE İLGİLİ RİVÂYETLER

3.1. Mazmaza ve İstinşak ile İlgili Rivâyetler	44
--	----

3.1.1. Genel Değerlendirme	49
3.3. Sakalların Yıkanması ve Hilallenmesi ile İlgili Rivâyetler	50
3.2.1. Genel Değerlendirme	52
3.3. Başın, Alnın ve Sarığın Mesh Edilmesi ile İlgili Rivâyetler	53
3.3.1. Genel Değerlendirme	65
3.4. Omuz ve Dirseklerin Mesh Edilmesi ile İlgili Rivâyetler	65
3.4.1. Genel Değerlendirme	66
3.5. Ayakların Yıkanması ile İlgili Rivâyetler	67
3.5.1. Genel Değerlendirme	76
3.6. Ayakkabılara Mesh Edilmesi ve Meshin Süresi ile İlgili Rivâyetler	77
3.6.1. Genel Değerlendirme	82
3.7. Abdest Uzuvarının Tekrar Tekrar Yıkanması ile İlgili Rivâyetler	83
3.7.1. Genel Değerlendirme	102
3.8. Gusûl ile İlgili Rivâyetler	102
3.8.1. Genel Değerlendirme	105
3.9. Tahâret ile İlgili Olmayan Rivâyetler.....	105
3.9.1. Genel Değerlendirme	118
SONUÇ.....	120
KAYNAKÇA.....	123
ÖZGEÇMİŞ	127

KISALTMALAR LİSTESİ

age.	: Adı geçen eser
Ahkâm	: Ahkâmü'l-Kur'ân
b.	: Bin/oğlu
bs.	: Baskı
c.	: Cilt
DİA	: Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Hız.	: Hazreti
M.Ü	: Marmara Üniversitesi
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
thk.	: Tahkik eden
vd.	: Ve Diğerleri

ÖZET

“el-Cassâs’ın (ö. 370/917) Ahkâmü’l-Kur’ân’ında Kullandığı Hadislerin Kaynakları ve Değeri -Tahâretle ilgili Rivâyetler Örnekliğinde-” başlığını verdiğimiz bu çalışmada el-Cassâs (ö. 370/917)’ın *Ahkâmü’l-Kur’ân*’ında, Mâide suresinin 6. âyetini tefsir ederken tahâret başlığı altında kullandığı rivâyetler değerlendirilmiştir. Değerlendirmelerimiz neticesinde el-Cassâs’ın (ö. 370/917), ahkâm âyetlerini tefsir ederken konuyla ilgili birçok rivâyete yer verdiği, bu rivâyetlerin bazılarını muttasıl senedle, bazılarını munkatı’ senedle bazılarını ise senedsiz olarak kullandığı ancak kaynaklarını belirtmediği tespit edilmiştir. Bu tespitlerden hareketle tasnif dönemi eserlerin daha sonraki yüzyılda yazılan eserlere nasıl ve ne kadar yansıdığı ve Hicrî dördüncü asırda yazılan eserlerin sened-metin açısından benzerlik ve farklılıklarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede *Ahkâmü’l-Kur’ân*’da bulunan rivâyetlerin, Abdürrezzâk es-San’ânî’nin (ö. 211/826-27) *Musannef*’i, İbn Ebî Şeybe’nin (ö. 235/849) *Musannef*’i, *Kütüb-ü Tis’a*, Tahâvî’nin (ö. 321/933) *Şerh’u Meâni’l-âsâr*’ı, İbn Hibbân’ın (ö. 354/965) *Sahih*’i, İbn Huzeyme’nin (ö. 311/924) *Sahih*’i, Dârekutnî’nin (ö. 385/995) *Sünen*’i içerisinde olup olmadığı araştırılmıştır. el-Cassâs’ın (ö. 370/917) söz konusu bölüm içerisinde kullandığı rivâyetler kaynak eserlerde bulunan rivâyetlerle ayrıntılı bir şekilde karşılaştırılmış ve rivâyetler konularına göre müstakil başlıklar altında toplanmıştır.

İncelemelerimiz sonucunda söz konusu rivâyetlerin büyük çoğunluğunun sened ve metin farklılıklarıyla birlikte kaynak eserlerde yer aldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: el-Cassâs, Ahkâmü’l-Kur’ân, hadis, tahâret, rivâyet

SUMMARY

THE SOURCES AND VALUES OF THE HADITHS USED IN THE AHKAM'UL-QUR'AN BY EL-CASSÂS (ö. 370/917)

In this study, which we titled the “Sources and Value of the Hadiths Used by al-Cassas in his *Ahkam'l-Qur'an* -In the Example of the Narrations about Taharet-”, the narrations he used under the title of tahâret while interpreting the 6th versicle of the surah of al-Maida in the *Ahkam'l-Qur'an* of al-Cassâs was interpreted. As a result of our evaluations, it was dedicated that al-Cassâs (d. 370/917) included many narrations on the subject while interpreting the jurisprudence verses, some of these narrations were used with a muttasıl sanad, some with a munqat' sened and some without a sanad, but he did not specify their sources. Based on these determinations, it is aimed to dedicate how and how much the works of the classification period are reflected on the works written in the following centuries, and the similarities and differences of the works written in the fourth century Hijra in terms of sanad-matn. In this context the narrations in *Ahkam'ul-Qur'an* was researched whether or not in the Musannaf of Abdürrezzak al-San'ânî (d. 211/826-27), the *Musannaf* of Ibn Abi Shayba (d. 235/849), the Kutub-u Tis'a, the *Şerhu meani'l-asar* of Tahâvî (d. 321/933), *Sahih* of Ibn Hibban (d. 354/965), *Sahih* of Ibn Huzeyme (d. 311/924), and *Sunan* of Dârekutnî (d. 385/995). The narrations used by al-Cassâs (d. 370/917) in the aforementioned section were compared in detail with the narrations mentioned in the source works, and the narrations were bring together under separate topic titles according to their subjects.

As a result of our investigations, it was seen that the majority of the narrations are included in the source works with the differences in the sanad and the matn.

Keywords: al-Cassâs, *Ahkam'ul-Qur'an*, hadith, tahârah, narration

ÖNSÖZ

Kur’ân-ı Kerim’in anlaşılması ve uygulanabilmesi için Müslümanlar büyük bir çaba sarf etmişlerdir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e nazil olan âyetleri, bizzat O’ndan öğrenmişler ve karşılaştıkları sorunların çözümü için O’na müracaat etmişlerdir. Hz. Peygamber-sallallâhu aleyhi ve sellem-’in vefatından sonra ise sahâbe karşılaşılan sorunları açıklığa kavuşturmuştur. Tabiûn döneminde de bu durum devam etmiştir. Hicrî II. asırdan itibaren hız kazanan içtihadî hareketler, fikhî mezheplerin doğmasına sebep olmuştur. Fikhî mezheplerin doğması beraberinde fikhî/ahkâmî tefsirlerin yazılmasını getirmiştir. Kur’ân-ı Kerim’de bulunan ibadet, sosyal ilişkiler ve ukûbat içerikli âyetler “ahkâm tefsirleri” adı altında tefsir edilmiştir. Bu tefsirler kaleme alınırken Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’den nakledilen birçok rivâyete yer verilmiştir. Söz konusu tefsirlerde kullanılan rivâyetlerin kaynaklarının tespit edilmesi, eserlerin güvenilirliğini arttıracaktır.

Biz bu çalışmamızda Ahkâmü’l-Kur’ân tefsirleri içerisinde önemli bir yere sahip olan *Ahkâmü’l-Kur’ân* adlı eserde el-Cassâs’ın (ö. 370/917), âyetleri tefsir ederken kullandığı hadislerin kaynak ve değerini, tahâret ili ilgili rivâyetler örneğinde tespit etmeye çalıştık.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde el-Cassâs’ın (ö. 370/917) hayatı, ilmi kişiliği ve *Ahkâmü’l-Kur’ân*’ını; ikinci bölümde abdest ile ilgili muhtelif konuları içeren rivâyetleri; üçüncü bölümde ise abdestin alınışı ile ilgili rivâyetleri ele aldık. İkinci ve üçüncü bölümde konu bütünlüğü taşıyan rivâyetleri gerekli başlıklar altında topladık. Her iki bölümde de *Ahkâmü’l-Kur’ân*’da bulunan rivâyetin tercümesini verdik. Her bir rivâyetin altına çalışmamız kapsamındaki eserlerde bulunan rivâyetleri sıraladık. Bu rivâyetleri metin ve sened bakımından karşılaştırdık. Benzer ve farklı yönleri belirledik. Tek tek rivâyetlerin değerlendirmesini yaptık. Başlıklar altındaki rivâyetlerin genel bir değerlendirmesini yaparak elde ettiğimiz sonuçları ortaya koyduk. Sonuç bölümünde ise yapmış olduğumuz çalışma neticesinde vardığımız sonucu aktardık. Konunun daha iyi anlaşılması için rivâyetlerin eserler içerisindeki dağılımını tablo şeklinde sunduk.

Çalışmamız boyunca rehberliğinden dolayı danışmanım Dr. Öğr. Üyesi İsa Akalın’a teşekkür ederim.

Şerife ÖZTÜRK

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Sınırları

Araştırmamızın konusu, el-Cassâs'ın (ö. 370/917) *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da, Maide Suresi 6. âyeti tefsir ederken kullandığı rivâyetlerin kaynakları ve değeridir. Çalışmamız, söz konusu rivâyetlerin, Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *el-Musannefî*'i, İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannefî*'i, Kütüb-ü Tis'a, Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerh'u Meâni'l-âsâr*'ı, İbn Hibbân (ö. 354/965)'ın *Sahih*'i, İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'i, Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde bulunan rivâyetlerin mukayesesi ile sınırlandırılmıştır. Kaynakları bulunan rivâyetlerin, sened ve metin mukayeseleri yapıldıktan sonra değerlendirme yapılmıştır.

Araştırmanın Amacı

el-Cassâs (ö. 370/917) Hicrî dördüncü asırda yaşamış önemli bir fakih, müfessir ve muhaddistir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Kur'ân-ı Kerim'de bulunan ahkâm âyetlerinin mushaf sırası takip edilerek ve Hanefî mezhebine uygun olarak te'lif edilmiştir. Söz konusu âyetler açıklanırken Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den nakiller yapılmıştır. Nakledilen rivâyetlerin sahihliğinin tespit edilebilmesi için kaynaklarının bilinmesi son derece önemlidir. el-Cassâs'ın (ö. 370/917) Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den yaptığı nakillerde herhangi bir kaynaktan bahsetmemesi, yer yer de rivâyetlerin senedini hafz etmesi, bizi *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan rivâyetlerin kaynağını araştırmaya yönlendirmiştir. Bu çalışmamız neticesinde *Ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eserde bulunan rivâyetlerin muteber görülen kaynaklarda bulunduğunu tespit edeceğimizi düşünüyoruz. Amacımız, el-Cassâs'ın (ö. 370/917) *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı bağlamında tasnif dönemi eserlerin daha sonraki yüzyılda yazılan eserlere nasıl ve ne kadar yansıdığını ve Hicrî dördüncü asırda yazılan eserlerin sened-metin açısından benzerlik ve farklılıklarını belirtmektir.

Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

el-Cassâs'ın (ö. 370/917) *Ahkâmü'l-Kur'ân* 'ında Kullandığı Hadislerin Kaynakları ve Değeri -Tahâretle İlgili Rivâyetler Örneğinde- başlıklı çalışmamızda literatür tarama yönetiminden yararlandık.

Araştırmamız boyunca başvurduğumuz kaynaklar; Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *el-Musannef* adlı kitabı, İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849) (ö. 235/849)'nin *el-Musannef* adlı kitabı, Kütüb-ü Tis'a kapsamında bulunan Muhammed b. İsmail Buhârî (ö. 256/870)'nin *el-Câmiu's-Sahih*, Müslim (ö. 261/875) b. Haccac el-Kuşeyrî'nin (ö. 261/875) *el-Câmiu's-*

Sahih, İbn Mâce Muhammed b. Yezid'in (ö. 273/887) *es-Sünen*, Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as'ın (ö. 275/889) *es-Sünen*, Muhammed b. İsa et-Tirmizî'nin (ö. 279/ 892) *es-Sünen*, Ahmed b. Şuayb en-Nesâî'nin (ö. 303/915) *es-Sünen*, Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) *el-Muvatta*, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*, Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl Dârimî'nin (ö. 255/868) *es-Sünen* adlı eserleri, Tahavî'nin (ö. 321/933) *Şerh'u Meâni'l-âsâr* adlı kitabı, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *el-Müsnedü's-Sahih* adlı kitabı, İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *es-Sahih* adlı kitabı, Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *es-Sünen* adlı kitabı, el-Ğazzî'nin *et-Tabakâtü's-Seniyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye* adlı eseri, el-Kuraşî'nin (ö. 775/1373) *el-Cevâhiru'l-Mudîyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye* adlı kitabı, Mevlüt Güngör'ün *el-Cassâs* (ö. 370/917) ve *Ahkâmü'l-Kur'âmu'l-Kurân'ı* adlı kitabı, Muhsin Demirci'nin *Tefsir Tarihi* adlı kitabıdır.

Bu Konuda Yapılmış Diğer Akademik Çalışmalar

Mustafa Gınbıroğlu *İslam Metodolajisinde Ahad Haber ve el-Cassâs'ın Ahad Habere Yaklaşımı* adlı yüksek lisans tezinde islam hukuku konularından olan âhâd haberin bilgi ve amel yönünden değeri ile el-Cassâs'ın ahâd habere yaklaşımı konusu çalışılmıştır.¹

Zeynep Soyarslan'ın *Tahâvî ve el-Cassâs Örneğinde İki Hanefî Ahkâmü'l-Kur'ân Tefsirinin Mukayesesi* adlı yüksek lisans tezinde Hicrî dördüncü asırda yaşamış olan Tahâvî ve el-Cassâs'ın hayatları ve Ahkâmü'l-Kur'ân tefsirleri çeşitli yönlerden incelenmiştir.²

Mustafa Hocaoglu'nun *Ahkâmü'l-Kur'ân Tefsirlerinin Usûl Açısından Mukayesesi: Cessâs, Herrâsî ve İbn Arabî Örnekleri* adlı doktora çalışmasında Cessâs, Herrâsî ve İbn Arabî'nin tefsirlerinin karşılaştırılması yapılmıştır. Müfessirlerin eserlerini kaleme alırken faydalandıkları kaynaklar verilmiş, tefsir metodları ve usul konularına yaklaşımları ile diğer mezheplere yaklaşımları incelenmiştir.³

Yılmaz Ceylan'ın *el-Cassâs'ın Hadis Kültüründeki Yeri* adlı yüksek lisans çalışması;

Nejla Hacıoğlu'nun *el-Fusûl fî'l-Usûl* isimli *Eseri Bağlamında el-Cassâs'ın Hadis İlmindeki Yeri* adlı doktora çalışmasında, *el-Fusûl fî'l-Usûl* eseri bağlamında haberler ile ilgili hususlar, el-Cassâs'ın haberlere yaklaşımı, haberlerin derecelendirilmesi, mütevâtir ve âhâd haberlerin değeri konuları incelenmiştir.⁴

¹Gınbıroğlu, M. (2006). *İslam metodolajisinde Ahad Haber ve el-Cassâs'ın Ahad Habere Yaklaşımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

²Soyarslan, Z. (2014). *Tahâvî ve el-Cassâs Örneğinde İki Hanefî Ahkâmü'l-Kur'ân Tefsirinin Mukayesesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

³Hocaoglu, M. (2010). *Ahkâmü'l-Kur'ân Tefsirlerinin Usûl Açısından Mukayesesi: Cessâs, Herrâsî ve İbn Arabî Örnekleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

⁴Hacıoğlu, N. (2010). *el-Fusûl fî'l-Usûl* isimli *Eseri Bağlamında el-Cassâs'ın Hadis İlmindeki Yeri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Abdullah Bilir'in *Cessâs'ın Ahkâmü'l-Kur'ân'ında bağlam* adlı yüksek lisans çalışmasında *Ahkâmu'l-Kur'ân*'da bulunan çeşitli konulardaki teviller ile âyetler arasındaki ilişki bağlam açısından incelenmiş, bu eserde bulunan yorumların temelinde yatan nedenler araştırılmıştır⁵.

Ömer Durmuş'un *Ahzâb Sûresi Özelinde Cessâs ve Ibnu'l-Arabî'nin Ahkâmü'l-Kur'ân'ları Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme* adlı yüksek lisans tezinde Ahzap suresinde belirlenen âyetler el-Cassâs ve İbnu'l-Ârabî'nin tefsirlerinde incelenmiş ve iki tefsirin mukayesesi yapılmıştır⁶.

Bahsettiğimiz bu çalışmalar bizim çalışmamızla yakandan alakalıdır. Fakat tüm bu çalışmalara baktığımızda el-Cassâs (ö. 370/917)'in eserlerinde kullandığı rivâyetlerin birebir kaynağının tespiti şeklinde bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Çalışmamız bu bakımdan diğer çalışmalara nazaran farklılık arz etmektedir. Biz bu çalışmamızda el-Cassâs (ö. 370/917)'in *Ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eserinin “Tahâret” başlığı altında kullanmış olduğu rivâyetlerin kaynağını tespit edip, rivâyetler arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyarak bunların değerlendirmesini yaptık.

el-Cassâs (ö. 370/917) ve eserleri hakkında yapılmış olup konumuzla birebir ilgili olmayan çalışmalar da şunlardır:

Rumeysa Şahin'in *Hüküm İfade Etmesi Açısından Mekkî Âyetler (Mâtürîdî ve Cessâs tefsirleri özelinde)*⁷ adlı yüksek lisans tezi; Ayşe Küsmez'in *Cessas'ın İcma Anlayışı*⁸ adlı yüksek lisans çalışması; Salih Güner'in *Irak ve Semerkand Hanefî Ekolleri Arasındaki Usûlî İhtilâflar ve Hanefî Mezhebi Üzerindeki Etkisi (el-Cessas ve es-Semerkandî örneğinde)*⁹ adlı doktora çalışması; Ali Butur'un *Cessas ve Kâdî Abdulcebbar'ın Kıyas Anlayışlarının Karşılaştırılması*¹⁰ adlı yüksek lisans tezi; Emine Yazıcıoğlu'nun *Klasikleşme Sürecinde Hanefî Fıkıh Usûlünde Akıl-Vahiy İlişkisi (Cessas ve Debusî örneği)*¹¹ adlı yüksek lisans

⁵Bilir, A. (2021). *Cessâs'ın Ahkâmü'l-Kur'ân'ında Bağlam*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

⁶Durmuş, Ö. (2019). *Ahzâb Sûresi Özelinde Cessâs ve Ibnu'l-Arabî'nin Ahkâmü'l-Kur'ân'ları Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı.

⁷Şahin, R. (2022). *Hüküm İfade Etmesi Açısından Mekkî Âyetler (Mâtürîdî ve Cessâs tefsirleri özelinde)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

⁸Küsmez, A. (2003). *Cessas'ın İcma Anlayışı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

⁹Güner, S. (2022). *Irak ve Semerkand Hanefî Ekolleri Arasındaki Usûlî İhtilâflar ve Hanefî Mezhebi Üzerindeki Etkisi (el-Cessas ve es-Semerkandî örneğinde)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.

¹⁰Butur, A. (2019). *Cessas ve Kâdî Abdulcebbar'ın Kıyas Anlayışlarının Karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

¹¹Yazıcıoğlu, E. (2008). *Klasikleşme Sürecinde Hanefî Fıkıh Usûlünde Akıl-Vahiy İlişkisi (Cessas ve Debusî örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

çalışması; İbrahim Halil İlgi'nin *İslam Ceza Hukuku Özelinde Cessâs'ın Ahkâmı'l Kur'ân'da Takip Ettiği Genel Metodu ve Tercihleri*¹² adlı yüksek lisans çalışması; Nihat Doğan'ın *Cessâs'ın Nikâhla İlgili Âyetlere Yaklaşımı*¹³ adlı yüksek lisans tezi; Merve Özdemir'in *Cessâs'ın Nesih Anlayışı*¹⁴ adlı yüksek lisans tezi, Sefa Erkmen'in *Arap Dilinde Harfi Cerler ve Ahkâm Âyetlerinde Manaya Etkisi: Cessâs Örneği*¹⁵ adlı yüksek lisans tezi, Muhammet Taha Topçu'nun *Mâtürîdî ve Cessâs Tefsirlerinde İbadetlere Dair Ahkâm Âyetlerinin Yorumlanması*¹⁶ adlı yüksek lisans tezi; Abdulkarım Jawış'ın *Irak ve Semerkant Hanefi Usulcülerinin Nesih Anlayışı (Cessâs ve Semerkandî Özelinde)*¹⁷ adlı yüksek lisans tezi; Ali Rıza Fidan'ın *Ebû Bekir er-Râzî el-Cessâs'ın Mefhûm-i Muhâlif Anlayışı ve Ahkâm Âyetleri Tefsirine Yansıması*¹⁸ adlı yüksek lisans çalışması; Emine Sekme'nin *Delalet ve Elfaz Bahislerinin Kur'an'ı Anlama ve Yorumlamada Metodik Kullanımı: Taberî ve Cessâs Örneğinde Analitik Bir Çalışma*¹⁹ adlı doktora çalışması; Abdülğani Akyürek'in *Vâcip Kavramı Bağlamında Cessâs'ın el-Fusûl'ü ve Ahkâmı'l-Kur'ân'ında Usûl-fürû Tutarlılığı*²⁰

¹² İlgi, H. İ. (2016). *İslam Ceza Hukuku Özelinde Cessâs'ın Ahkâmı'l Kur'ân'da Takip Ettiği Genel Metodu ve Tercihleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

¹³ Doğan, N. (2019). *Cessâs'ın Nikâhla İlgili Âyetlere Yaklaşımı*. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

¹⁴ Özdemir, M. (2010). *Cessâs'ın Nesih Anlayışı*. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

¹⁵ Erkmen, S. (2021). *Arap Dilinde Harfi Cerler ve Ahkâm Âyetlerinde Manaya Etkisi: Cessâs Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

¹⁶ Topçu, M. T. (2017). *Mâtürîdî ve Cessâs Tefsirlerinde İbadetlere Dair Ahkâm Âyetlerinin Yorumlanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

¹⁷ Jawış, A. (2021) *Irak ve Semerkant Hanefi Usulcülerinin Nesih Anlayışı (Cessâs ve Semerkandî Özelinde)*. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü, Denizli.

¹⁸ Fidan, A. R. (2019). *Ebû Bekir er-Râzî el-Cessâs'ın Mefhûm-i Muhâlif Anlayışı ve Ahkâm Âyetleri Tefsirine Yansıması*. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

¹⁹ Sekme, E. (2022). *Delalet ve Elfaz Bahislerinin Kur'an'ı Anlama ve Yorumlamada Metodik Kullanımı: Taberî ve Cessâs Örneğinde Analitik Bir Çalışma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

²⁰ Akyürek, A. (2021). *Vâcip Kavramı Bağlamında Cessâs'ın el-Fusûl'ü ve Ahkâmı'l-Kur'ân'ında Usûl-fürû Tutarlılığı*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İzmir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EL-CASSÂS'IN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ VE AHKÂMÜ'L-KUR'ÂN'I

Bu bölümde el-Cassâs'ın hayatı, ilmi kişiliği, hocaları, talebeleri ve *Ahkâm 'ul-Kurân*'ı hakkında bilgiler verilecektir.

1.1. Hayatı

el-Cassâs'ın asıl adı Ahmed b. Ali Ebu Bekir er-Râzi'dir. Kireççilik yaptığı için kendisine “el-Cassâs” lakabı verilmiştir. Bağdat'da yaşadığı için el-Bağdâdi de denilmiştir. Ayrıca el-Hanefî olarak da bilinir. Hicrî 305 yılında Tahran yakınlarında bulunan Rey şehrinde dünyaya gelmiştir. Çocukluğu hakkında bilgi bulamadığımız el-Cassâs, 20'li yaşlara kadar Rey'de kalmıştır. Bu yaşlardan sonra Bağdat'a gitmiş ve burada Hanefî âlimi olan Hasan el-Kerhî'den (ö. 340/951) dersler almıştır. İlim için yolculuklar yapmış ve Ahvaz'a gitmiştir. Ahvaz'da ne kadar süre ile kaldığı ise bilinmemektedir. Bağdat'a geri dönen el-Cassâs, Bağdat'ta bir müddet daha kaldıktan sonra Nişabur'a gitmiş ve orada el-Hâkim en-Nîsâbü'rî'den (ö. 405/1014) dersler almıştır²¹. Hocası el-Kerhî'nin (ö. 340/951) vefatından yaklaşık dört yıl sonra tekrar Bağdat'a dönmüş ve hocasının vazifelerini devralmıştır²². Kendisine yapılan kadılık tekliflerini reddetmiştir²³. el-Cassâs ibadetlerine önem veren zühd ve takva sahibi bir kimsedir²⁴.

Zilhicce ayının 7. günü olan pazar günü, Hicrî 370 yılında Bağdat'da 65 yaşında iken vefât etmiştir²⁵.

1.2. İlmî Kişiliği

el-Cassâs, doğduğu şehir Rey'de ve yolculuk yaptığı şehirler Bağdat, Ahvaz ve Nişabur'da dönemin önemli hocalarından fıkıh, tefsir, hadis, dil ve nahiv dallarında eğitimler almış ve birçok talebe yetiştirmiştir²⁶. Aldığı bu eğitimler el-Cassâs'ı iyi bir fakih, müfessir ve muhaddis konumuna getirmiştir²⁷. İslâm âlimleri arasında özellikle de Hanefî âlimleri arasında

²¹el-Ğazzî, Tekiyyuddin b. Abdulkâdir et-Temîmî, *et-Tabakâtü's-Seniyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, thk. Abdulfettah Muhammed el-Hılv, Dâru'l-Rifâi, 1. bs., 1983, 4 cilt, c.1, s. 122; el-Kuraşı, Muhyiddin Ebû Muhammed Abdulkadir, *el-Cehâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, thk. Abdulfettah Muhammed el-Hılv, Dâru'l-Hicr, 2. bs., 1993, 5 cilt, c. 1, s. 221-222; Güngör, Mevlüt, *el-Cassâs ve Ahkâmu'l-Kur'ân*, Elif Matbaası, Ankara, 1989, s. 7-11.

²² Güngör, age., s. 11.

²³ el-Ğazzî, age., c. 1, s. 122.

²⁴ el-Ğazzî, age., c. 1, s. 122.

²⁵ el-Kuraşı, age., c. 2, s. 84-85.; Güngör, age., s. 11.

²⁶ el-Kuraşı, age., c. 2, s. 84.

²⁷ Güngör, age., s. 19-20.

önemli bir yere sahip olmuştur²⁸. Hocası el-Kerhî (ö. 340/951) vefat ettikten sonra onun yerine geçmiştir²⁹.

el-Cassâs, eserlerinde zaman zaman ders aldığı hocalarının ve haneî müçtehitlerin görüşlerini tenkit etmiş ve kendi görüşünü, ortaya koyduğu delillerle ispat etmeye çalışmıştır³⁰.

1.2.1. Hocaları

Çalışmamızın kapsamı dışına çıkmamak adına el-Cassâs'ın sadece tanınmış hocalarının isimlerini vermekle yetineceğiz. el-Cassâs'ın hocaları:

Ebu'l-Hasen el-Kerhî (ö. 340/951)

Abdülbâkî b. Kânî' Ebu'l-Hüseyn el-Kâdî el-Hâfız (ö. 351/962)

el-Hâkim en-Nisâbü'rî (ö. 405/1014)

Abdullah b. Ca'fer b. Ahmed b. Fâris Ebû Muhammed el-Fârisî en-Nahvî (ö. 347/958)

Süleyman b. Ahmed et-Taberânî (ö. 360/971)

Ebû Sehl ez-Züccâcî (ö. 311/923)

Muhammed Ğulâm Sa'leb (345/956)

Ebû Alî el-Fârisî (ö. 377/987)

Da'lec b. Ahmed b. Da'lec (ö. 351/962)'dir³¹.

1.2.2. Talebeleri

el-Cassâs'ın önde gelen talebeleri:

Ebû Bekir Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî (ö. 403/1012)

Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ el-Cürcânî (ö. 471/1078)

Ebû Ca 'fer Muhammed b. Ahmed en-Neseî (ö. 414/1023)

Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed ez-Za 'ferânî (ö. 394/1004)

Muhammed b. Ahmed el-Vâsıtî el-Kamari (ö. 417/1026)

Ebû Ca 'fer el-Üsrûşenî (ö. 400/1009)'dir³².

1.2.3. el-Cassâs'ın Eserleri

el-Cassâs'ın eserleri şunlardır:

Usûlü'l-Fıkh,

Muhtasaru İhtilâfî'l-Fukahâ li't-Tahâvî,

²⁸ el-Kuraşî, age., c. 2, s. 85.

²⁹

³⁰ Güngör, age., s. 19.

³¹ el-Ğazzî, age. c.1, s. 416; el-Kuraşî, age, c. 1, s. 222; Güngör, age., s. 34-35.

³² el-Ğazzî, age. c.1, s. 416; el-Kuraşî, age, c. 1, s. 222; Güngör, age., s. 12-17.

Şerhu Muhtasari 'l-Fıkh li 't-Tahâvî,
Şerhu Câmi 'i 'l-kebîr li Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî,
Şerhu 'l-Câmi 'i 's-Sağîr li Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî,
Şerhu 'l-Menâsik li-Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî,
Şerhu Muhtasari 'l-Kerhî,
Şerhu Esmâi 'l-Husnâ,
Cevâbâtü 'l-mesâil,
Şerhu Âsâri 't-Tahâvî,
Ahkâmu 'l-Kur'ân,
*Şerhu Edebi 'l-Kâdî li 'l-Hassâf*³³.

1.3. el-Cassâs'ın Ahkâmü'l-Kur'ân'ı

el-Cassâs'ın *Ahkâm 'ul-Kurân* adlı eserine detaylıca bakmadan önce Ahkâmü'l-Kur'ân tefsirinin tanımı hakkında kısaca bilgi vermek yararlı olacaktır. Kur'ân-ı Kerim'in içeriğine baktığımız zaman itikâtle ilgili âyetlerin, ahlakî konular ile ilgili âyetlerin, sosyal yaşam ile ilgili âyetlerin, kevnî âyetlerin, peygamber kıssalarını anlatan âyetlerin ve ahkâm ile ilgili âyetlerin olduğunu görmekteyiz. Ahkâmü'l-Kur'ân tefsirleri bir diğer adı ile fikhî tefsirler; Kur'ân'ı Kerim'de bulunan ahkâm ile ilgili âyetlerin daha açık bir ifade ile ibadetler, sosyal ilişkiler ve ukûbat ile ilgili konularda inen âyetlerin açıklanmasını konu alan tefsirlerdir³⁴. Tâbiûn dönemi ile birlikte, Müslümanların ihtiyaçlarına cevap vermek için yapılan içtihadî hareketler Hicrî II. asırda fikhî mezheplerin doğmasına sebep olmuştur. Bu mezheplerin kurulması Ahkâm tefsirlerinin yazılmasını beraberinde getirmiştir³⁵. Ahkâmü'l-Kur'ân tefsirlerinin kaynakları Kur'ân-ı Kerîm, hadis, icmâ³⁶, kıyâs³⁷, şer'u men kablenâ³⁸, sahâbe

³³ el-Ğazzî, age. c.1, s. 416; el-Kuraşî, age. c. 1, s. 222; Güngör, age., s.35.

³⁴ Demirci, Muhsin, *Tefsir Tarihi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 219.

³⁵ Demirci, age., s. 226.

³⁶ “Sözlükte “derlemek, toplamak, bir işi sağlam yapmak, bir konuda fikir birliği etmek” gibi manalara gelirken terim olarak “Muhammed ümmetinin (müctehidler) onun vefatından sonraki herhangi zamanda dinî bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmeleri”demektir.” Dönmez, İbrahim Kâfi, *İcmâ*, DİA, İstanbul, 2000 c. 21, s. 417-431.

³⁷“ Sözlükte “ölçme, takdir ve eşitlik” gibi manalara gelirken terim olarak dilde, mantık ve fıkıhta sözlükteki asıl mânasıyla irtibatlı olmakla birlikte farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Sarf ve nahivde tümevarım yoluyla elde edilen ölçüye kıyas denilirken (nahvî kıyas) mantıkta doğruluğu teslim edilen en az iki önermeden (öncül, mukaddime) zorunlu olarak üçüncü bir önermeye ulaştıran akıl yürütme şeklini belirtir (aklî veya burhanî kıyas). Fıkıhta kıyas, mantıkta kullanıldığı anlamın yanında esas olarak bir akıl yürütme biçimi olan temsili (analoji) ifade eder.” Durusoy, Ali, *Kıyas*, DİA, Ankara, 2022, c. 25, s. 538-539.

³⁸“Sözlükte “bizden öncekilerin şeriatı/şeriatları” anlamına gelen şer'u men kablenâ (şerâiu men kablenâ) tabiri fıkıh usulünde, Hz. Muhammed'den önceki peygamberler vasıtasıyla bildirilen dinî hükümlerin müslümanlar bakımından geçerli ve bağlayıcı sayılıp sayılmadığını ele alan bölümün adı olup bu kapsamdaki hükümlerin bir kısmı bazı usul âlimleri tarafından belirli şartlar altında edille-i şer'iyeden kabul edilir.” Dönmez, İbrahim Kâfi, *Şer'u Men Kablenâ*, DİA, İstanbul, 2010, c. 39, s. 15-19.

kavli³⁹, örf⁴⁰, istihsan⁴¹, istishâb⁴², maslahat⁴³ ve sedd-i zerâi⁴⁴dir⁴⁵. Ahkâmü'l-Kur'ân tefsirlerinin en önemlilerini şöyle sıralayabiliriz:

1. İmâm Şâfiî (ö.204/819)'nin *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı.
2. et-Tahâvî (ö. 321/933) (ö.321/933)'nin *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı.
3. el-Cassâs (ö.370/980)'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı.
4. el-Kiyâ el-Herrâsî (ö.504/1110)'nin *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı.
5. Ebû Bekir İbnu'l-Arabî (ö.543/1148)'nin el-Câmi' li *Ahkâm'il-Kur'ân*'ı⁴⁶.

el-Cassâs'ın en önemli eseri olan *Ahkâmü'l-Kur'ân*, fikhî tefsir alanında yazılmış ilk eserler arasında yer alır⁴⁷. el-Cassâs bu eseri yazarken Kur'ân-ı Kerim'deki ahkâm âyetlerini, âyetlerin mushaf sıralamasına dikkat ederek gerekli başlıklar altında ele almıştır. Tefsirini yazarken surenin tamamını almamış, çoğunlukla ahkâm âyetlerini tefsir etmiştir⁴⁸. Ahkâm âyetlerini tefsir ederken, âyetlerin nüzul sebebine yer vermiştir. Tefsir edeceği âyetlerle ilgili diğer âyetleri kullanmakla birlikte, konuyla ilgili hadislerle de yer vermiştir. Aynı şekilde, sahâbe kavli, fakihlerin görüşlerini de eserine almış, Hanefî mezhebine ters düşen görüşleri, yer yer de kendi görüşlerine uymayan Hanefî Mezhebinin görüşlerini tenkit etmiştir. Tüm bu

³⁹ “Fıkıh usulünde genel kabul gören tanıma göre sahâbî, iman etmiş olarak örfen arkadaş denebilecek ölçüde Hz. Peygamber'le birlikte bulunmuş kimseyi ifade eder. Sözü'nün (kavl) hüccet olup olmadığı tartışılan sahâbîler daha çok fıkıh ve istinbat yönüyle tanınmış olanlardır. Sahâbî sözü için literatürde yaygın olarak kavli's-sahâbî ve mezhebî's-sahâbî tabirleri kullanılmıştır.” Apaydın, Yunus, *Sahâbî kavli*, DİA, İstanbul, 2008, c. 35, s. 500-504.

⁴⁰ “Sözlükte “iyi olan, yadırganmayan, bilinen, tanınan; peş peşe gelen” anlamlarındaki urf kelimesinin Türkçe'deki söyleniş olan örf, birçok fikhî sonucun belirlenmesinde kendisine atıfta bulunulan belli nitelikteki sosyal davranış biçimlerini ve dildeki yerleşik kullanımları ifade eder.” Sönmez, İbrahim Kâfi, *Örf*, DİA, İstanbul, 2007, c. 34, s. 93-94.

⁴¹ “Sözlükte “güzellik, rağbet edilen ve sevilen şey” anlamındaki hüsn kelimesinden türeyen istihsân “bir şeyi iyi ve güzel bulmak” mânasına gelir. Fıkıh usulünde mütehidin bir meselede icmâ, zaruret, örf, maslahat, gizli kıyas gibi özel ve daha kuvvetli görünen bir delile dayanarak o meselenin benzerlerinde izlenen genel kuraldan ve ilk hatıra gelen çözümden vazgeçmesi ve hukukun amacına daha uygun bulduğu başka bir hüküm vermesi şeklinde özetlenebilen yöntemin adıdır.” Bardakoğlu, Ali, *İstihsan*, DİA, İstanbul, 2001, c. 23, s. 339-347.

⁴² “Sözlükte “kısa süreli olmayan beraberlik, bir arada bulunma” anlamındaki sohbet kökünden türeyen ve “beraberliği istemek, birlikte olmayı devam ettirmek mânasına gelen istishâb, fıkıh usulünde şer'î hükmü belirlemenin yanında bu hükümlerin uygulanmasına ilişkin rolleri olan belli başlı şer'î delillerden biridir. İstishâbın terim anlamı, “bir zamanda sabit olan bir durumun aksini gösteren bir delil bulunmadıkça sonrasında da mevcut olduğuna hükmetmek” şeklinde özetlenebilir.” Bardakoğlu, Ali, *İstishâb*, DİA, İstanbul, 2001, c. 23, s. 376-381.

⁴³ “Maslahat, sözlükte “doğru, düzgün ve kusursuz olma; iyilik, uygunluk, yararlılık” gibi mânalar içeren salâh kelimesinden türetilmiş olup “bir şeyin maksada uygun özellikte olması, fesadın zıddı, iyi, uygun, elverişli, yararlı, iyi olana ulaştırıcı” anlamlarına gelir; isim olarak çoğulu mesâlihtir.” Sönmez, İbrahim Kâfi, *Maslahat*, DİA, Ankara, 2003, c. 28, s. 79-94.

⁴⁴ “Sözlükte “kapatmak, engellemek” anlamındaki sedd ile “vesile, sebep, vasıta” anlamındaki zerî'anın çoğulu zerâi'den oluşan ve “yolların kapatılması, vasıtaların engellenmesi” mânasına gelen sedd-i zerâi' veya sedd-i zerfa (seddü'z-zerâi' / seddü'z-zerfa) fıkıh usulü terimi olarak, kendi başına mubah olan bir fiilin şer'an sakıncalı bir sonuca götüreceğinden emin olunması veya bunun kuvvetle muhtemel bulunması sebebiyle yasaklanmasını ifade eder.” Sönmez, İbrahim Kâfi, *Sedd-i zerâi*, İstanbul, 2009, c. 36, s. 276-282.

⁴⁵ Demirci, age., s. 220.

⁴⁶ Çetiner, Bedreddin, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, DİA, İstanbul, 1988, c.I, s. 551-552.

⁴⁷ Güngör, age., s. 46.

⁴⁸ Demirci, age., s. 227.

özellikleri sebebiyle *Ahkâmü'l-Kur'ân* hem bir ahkâm tefsiri hem de mukayeseli bir fıkıh kitabı sayılabilir⁴⁹. Bu eserin Muhammed Sadık Kamhavi tarafından tenkitli neşri yapılmıştır⁵⁰.

el-Cassâs kitabını yazarken çeşitli kaynaklardan yararlanmıştır. Konumuz kapsamını göz önünde bulundurarak tefsir ve hadis kaynaklarından söz etmek yeterli olacaktır.

Tefsir Kaynakları

Tefsir kaynaklarına bakıldığı zaman bazı âyetleri tefsir ederken, Şâfi'nin *Ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eserine ve Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eserine, atıf yaptığı görülür. Bu eserler dışında başka eserlerin ismine yer verilmemiştir⁵¹.

Hadis Kaynakları

el-Cassâs, ilmi kişiliği başlığında anlattığımız gibi, ilim için yolculuklar yapmış ve önemli hocalardan dersler almıştır. Hadis alanında da dönemin önemli hocaları kabul edilen Hâkim en-Nisâbüri (ö. 405/1014), Taberâni (ö. 360/971) ve Abdülbâki b. Kânî'den (ö. 351/962) hadis dersleri almıştır. Bu sebeple tefsirinde birçok rivâyetten faydalanmıştır. Fakat kullandığı rivâyetlerin çoğunluğunda sened vermemiş, rivâyetleri aldığı kaynakları ve rivâyeti aldığı hocasını da belirtmemiştir. Kendisine kadar ulaşan rivâyetleri genellikle Abdülbâki b. Kânî (ö. 351/962), Muhammed b. Bekr el-Basrî, Ca'fer b. Muhammed el-Vâsıtî (ö. 401/1010) ve Abdullah b. Muhammed b. Ishâk el-Mervezî'den (ö. 340/951) almıştır. Saymış olduğumuz hocalarından sadece Abdülbâki b. Kânî'nin (ö. 351/962) *Sünen* adlı eserinin ismine yer vermiş, diğer hocalarının eserlerinden bahsetmemiştir⁵².

⁴⁹ Güngör, age., s. 49.

⁵⁰ Demirci, age., s. 227.

⁵¹ Güngör, age., s. 54.

⁵² Güngör, age., s. 97.

İKİNCİ BÖLÜM

ABDESTE İLE İLGİLİ MUHTELİF KONULARDAKİ RİVÂYETLER

Bu bölümde, el- Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kurân* adlı eserinde Mâide suresi 6. âyetin tefsirini yaparken kullandığı, abdest ile ilgili muhtelif konuları içeren rivâyetler ile kaynak eserlerde bulunan rivâyetlerin sened ve metin olarak benzer ve farklı yönlerini tespit ederek bunlarla ilgili değerlendirmeler yapılacaktır.

2.1. Her Namaz Vakti İçin Abdest Alınıp Alınmaması ile İlgili Rivâyetler

el- Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kurân* adlı eserinde geçen her namaz vakti için abdest alınıp alınmaması ile ilgili rivâyetler ve bu konu ile ilgili kaynak eserlerdeki rivâyetler şu şekildedir:

1- وقد حدثنا من لا أتهم قال: حدثنا أبو مسلم الكرخي قال: حدثنا أبو عاصم عن سفيان عن علقمة بن مرثد عن سليمان بن بريدة عن أبيه قال: "صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم فتح مكة خمس صلوات بوضوء واحد ومسح على خفيه، فقال له عمر: يا رسول الله صنعت شيئا لم تكن تصنعه! قال: عمدا فعلته."⁵³

Zayıflıkla itham etmediğim bir kimse tahdisen bize bildirdi, dedi ki Ebû Müslim el-Kerhî tahdisen bize bildirdi, dedi ki Ebû Âsım Süfyan'dan, o da Alkame b. Mersed'den, o da Süleyman b. Büreyde'den o da babasından tahdisen bize bildirdi. Dedi ki: "Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- Fetih günü bütün namazları tek bir abdestle kıldı ve çoraplarına mesh etti. Ömer (ra) kendisine: Ey Allah'ın Rasûlü, bugün şimdiye kadar hiç yapmadığın şeyi yapmış olmalısın? dedi, Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-: Ey Ömer, bunu bilerek yaptım." dedi. أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا الثَّوْرِيُّ، عَنْ عُلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّلَوَاتِ بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ، وَمَسَحَ عَلَى خَفَيْهِ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ صَنَعْتَ شَيْئًا لَمْ تَكُنْ تَصْنَعُهُ؟ قَالَ: "إِنِّي عَمْدًا صَنَعْتُهُ يَا عُمَرُ."⁵⁴

el-Cassâs'ın kullanmış olduğu rivâyetin senedi ile Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *Musannef*'inde kullanmış olduğu rivâyetin senedi Alkame'de birleşmektedir. el-Cassâs'ın aktardığı bu rivâyet Büreyde b. Husayb'dan gelmiştir. Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) naklettiği rivâyette, el-Cassâs'ın kullandığı rivâyette bulunan "يوم فتح مكة خمس" lafızları bulunmamaktadır ancak el-Cassâs'ın kullanmış olduğu rivâyette bulunmayan "إِنِّي", "صَنَعْتُهُ يَا عُمَرُ" lafızları bulunmaktadır.

⁵³el-Cassâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Daru'l-kütübü'l-ilmiyye, 8. Baskı, Beyrut 2003, c. 2, s. 414.

⁵⁴Abdürrezzâk es-San'ânî el-Himyerî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemâm b. Nâfi', *el-Musannef*, thk. Habibürrahman el-Azami, el-Mektebetü'l-İslamiyye, 2. bs., Beyrut 1982, c.1, s. 54.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا كَانَ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ، تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ، فَقَالَ عُمَرُ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، رَأَيْتَكَ الْيَوْمَ صَنَعْتَ شَيْئًا لَمْ تَكُنْ لِتَصْنَعَهُ قَبْلَ الْيَوْمِ، فَقَالَ: "يَا عُمَرُ، إِذَا صَنَعْتُهُ".⁵⁵

el-Cassâs'ın kullanmış olduğu rivâyetin senedi ile İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde kullanmış olduğu rivâyetin senedi Süfyan'da birleşmektedir. İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) kullandığı rivâyetin metin kısmında "صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم" lafızları bulunmamakta, el-Cassâs'ın kullandığı rivâyetten farklı olarak "تَوَضَّأَ" lafzı bulunmaktadır.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ ح، وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ، وَاللَّفْظُ لَهُ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ سُفْيَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَلْقَمَةُ بْنُ مَرْثَدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صَلَّى الصَّلَاةَ يَوْمَ الْفَتْحِ بَوْضُوءٍ وَاحِدٍ، وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: لَقَدْ صَنَعْتَ الْيَوْمَ شَيْئًا لَمْ تَكُنْ تَصْنَعُهُ، قَالَ: "عَمْدًا صَنَعْتُهُ يَا عُمَرُ".⁵⁶

el-Cassâs'ın kitabına aldığı birinci rivâyetin senedi ile Müslim'in (ö. 261/875) *Sahih*'inde bulunan rivâyetin senedi Süfyan'dan itibaren aynı devam etmektedir. el-Cassâs'ın kullandığı rivâyette bulunan "خمس" lafzı Müslim'in (ö. 261/875) *Sahih*'inde bulunmamaktadır. Bununla birlikte Müslim'in (ö. 261/875) *Sahih*'inde, el-Cassâs'ın kullandığı rivâyette bulunmayan "صَنَعْتُهُ يَا عُمَرُ"، "الْيَوْمَ" lafızları bulunmaktadır.

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، حَدَّثَنِي عَلْقَمَةُ بْنُ مَرْثَدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْفَتْحِ خَمْسَ صَلَاةٍ بَوْضُوءٍ وَاحِدٍ، وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: إِنِّي رَأَيْتَكَ صَنَعْتَ الْيَوْمَ شَيْئًا لَمْ تَكُنْ تَصْنَعُهُ، قَالَ: "عَمْدًا صَنَعْتُ".⁵⁷

el-Cassâs'ın kullanmış olduğu rivâyet ile Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde bulunan rivâyetin senedi Süfyan'dan itibaren aynı râvilerden oluşmaktadır. el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyette bulunan "يا رسول الله" lafzı *Sünen*'de bulunmamaktadır. Bununla birlikte *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunun "فعلته" yerine "صَنَعْتُهُ" lafzı kullanılmıştır.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، لَمَّا كَانَ يَوْمَ الْفَتْحِ فَتَحَ مَكَّةَ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: رَأَيْتَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، صَنَعْتَ الْيَوْمَ شَيْئًا لَمْ تَكُنْ تَصْنَعُهُ قَالَ: "عَمْدًا صَنَعْتُهُ يَا عُمَرُ".⁵⁸

⁵⁵İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *Musannef*, thk. Kemal Yusuf Hût, Mektebetü'r-reşad, 1. bs., Riyad 1989, c. 1, s. 162.

⁵⁶Müslim, b. el-Haccâc Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, *e-Camiu's-sahih*, thk. Muhammed Fuat Abdülbaki, Daru'l-mağni, 1. bs., Suud 2000, "*Tahâret*", 86.

⁵⁷Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen*, thk. Şuayb Arnavut, Muhammed Kâmil, Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 1. bs., Şam 2009. "*Tahâret*", 65.

⁵⁸Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnavut- Adil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, 1. bs., Beyrut 2001, c. 38, s. 73.

el-Cassâs'ın kullanmış olduğu rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde bulunan rivâyetin senedi Süfyan'da birleşmektedir. Söz konusu iki eserde kullanılan rivâyetlerin metin kısmında bazı farklılıklar bulunmaktadır. el-Cassâs'ın kullanmış olduğu rivâyette bulunan "صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ" ve "خمس صلوات بوضوء واحد" lafızları *Müsned*'de; *Müsned*'de bulunan "تَوَضَّأَ" ve "يَا عُمَرُ" lafızları ise *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunun "فعلته" yerine *Müsned*'de "صَنَعْتُهُ" lafzı kullanılmıştır.

أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنْ ابْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلَاةٍ، حَتَّى كَانَ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ، صَلَّى الصَّلَاةَ بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ، وَمَسَحَ عَلَى خَفِيهِ. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: رَأَيْتَكَ صَنَعْتَ شَيْئًا لَمْ تَكُنْ تَصْنَعُهُ؟ قَالَ: "إِنِّي عَمَدًا صَنَعْتُ يَا عُمَرُ".⁵⁹

el-Cassâs'ın kullanmış olduğu rivâyet ile Dârimî'nin (ö. 255/868) *Sünen*'inde bulunan rivâyetin senedi Süfyan'da birleşmektedir. İki rivâyetin metin kısmında ise birtakım farklılıklar bulunmaktadır. *Sünen*'de bulunan "يَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلَاةٍ، حَتَّى كَانَ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ" ve "يَا عُمَرُ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette; *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "خمس صلوات" *Sünen*'de yoktur.

حدثنا ابن مرزوق، قال: ثنا أبو عاصم، وأبو حذيفة قالوا: ثنا سفيان، عن علقمة بن مرثد، عن سليمان بن بريدة، عن أبيه، قال: صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم فتح مكة خمس صلوات بوضوء واحد، ومسح على خفيه. فقال له عمر: صنعت شيئا يا رسول الله لم تكن تصنعه. فقال: عمدا فعلته يا عمر.⁶⁰

el-Cassâs'ın kullandığı rivâyet ile Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu Meâni'l-âsâr*'ında bulunan rivâyetin senedi Süfyan'dan itibaren aynıdır. *Şerhu Meâni'l-âsâr*'daki rivâyette bulunan "يَا رَسُولَ اللَّهِ" ve "يَا عمر" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette yoktur.

أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ، ثنا أَبُو بَكْرِ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، ثنا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ سُفْيَانَ، وَحَدَّثَنَا أَبُو مُوسَى، ثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ مَهْدِيٍّ، ثنا سُفْيَانُ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَ يَتَوَضَّأُ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ، فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ الْفَتْحِ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى خَفِيهِ، وَصَلَّى الصَّلَاةَ بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّكَ فَعَلْتَ شَيْئًا لَمْ تَكُنْ تَفْعَلُهُ. قَالَ: "إِنِّي عَمَدًا فَعَلْتُهُ يَا عُمَرُ".⁶¹

el-Cassâs'ın kullandığı rivâyetin senedi ile İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde bulunan rivâyetin senedi Süfyan'da birleşmektedir. Söz konusu olan iki rivâyetin metin kısmında ise bazı farklılıklar bulunmaktadır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki metinde bulunan "خمس" lafzı ise "كَانَ يَتَوَضَّأُ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ، فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ الْفَتْحِ تَوَضَّأَ" lafzı *Sahih*'teki rivâyette; "صلوات بوضوء واحد" lafzı ise

⁵⁹ ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Derânî, Dâru'l-Meğnî linneşri ve t-tevzi, 1. bs. 2000, "*Tahâret*", 3.

⁶⁰ et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî, "*Şerhu meâni'l-âsar*", thk. Muhammed Zehri en-Neccar ve vd., Daru'l-kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1994, c. 1, s. 41.

⁶¹ İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî, *Sahih-u İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-Azami, el-Mektebetü'l-İslemiyye, Beyrut 1992, c. 1, s. 51.

Ahkâmü'l-Kur'ân'daki rivâyette yoktur. “إِنَّكَ فَعَلْتَ” ve “صنعت” lafızları ise birbirinin yerine kullanılmıştır.

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَوْنٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو قُدَيْدٍ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ فَضَالَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، وَقَبِيصَةُ بْنُ عُقْبَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّلَاةَ كُلَّهَا يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ بَوْضُوءٍ وَاحِدٍ، وَمَسَحَ عَلَى خُفَيْهِ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: إِنِّي رَأَيْتُكَ الْيَوْمَ صَنَعْتَ شَيْئًا لَمْ تَكُنْ تَصْنَعُهُ قَبْلَ الْيَوْمِ، قَالَ: “عَمْدًا فَعَلْتُ يَا عُمَرُ.”⁶²

el-Cassâs'ın kullandığı rivâyetin senedi ile İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Müsned*'inde bulunan rivâyetin senedi Süfyan'da birleşmektedir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan “خمس صلوات” yerine *Müsned*'de “الصلوات كلها” lafzı kullanılmıştır. “إِنِّي رَأَيْتُكَ الْيَوْمَ”, “قَبْلَ الْيَوْمِ”, “يَا عُمَرُ” lafızları *Müsned*'deki rivâyette bulunmakta, *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette ise bulunmamaktadır.

Değerlendirme

el-Cassâs'ın *Ahkâmu'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyete “Zayıflıkla itham etmediğim bir kimse tahdisen bize bildirdi” şeklinde başlamış ve rivâyeti aldığı hocasının ismini belirtmemiştir. Bu rivâyet Bureyde b. Husayb'dan mevkuf olarak nakledilmiştir. Bu rivâyetin kaynaklarını bulmak için yaptığımız çalışma sonucunda, Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *Musannef*'inde, İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde, Müslim'in (ö. 261/875) *Sahih*'inde, Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde, Dârimî'nin (ö. 255/868) *Sünen*'inde, Tahavî'nin *Şerhu Meâni'l-âsâr*'ında, İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'inde bazı lafız farklılıklarıyla birlikte bulunduğu görülmektedir. Söz konusu lafız farklılıkları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan rivâyetin manasını değiştirecek mahiyette değildir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan rivâyetin senedi ile Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) naklettiği rivâyetin senedi Alkame'den itibaren aynı râvilerden oluşmaktadır. Diğer rivâyetlerde ise Süfyan'dan itibaren aynı râviler bulunmaktadır. el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ında kullandığı bu rivâyette Hz. Ömer, Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in Mekke'nin fethi günü beş vakit namazı tek bir abdest ile kıldığını ve abdest alırken ayakkabılarının üzerine mesh ettiğini gördüğünü, Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in bu şekilde abdest alıp namaz kıldığını daha önce görmediğini ve bu duruma şaşırıldığını ifade etmiştir. Hz. Ömer bu şaşkınlığını Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'le paylaştığında Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in kendisinden görüldüğü gibi yapılmasını istediğini ifade etmiştir.

⁶² İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *el-Müsnedü's-sahîh*, thk. Şuayb Arnavut, Müessesetü'r-risâle, 2. bs., Beyrut 1993, c. 4, s. 607.

2-وحدثنا من لا أتهم قال: حدثنا محمد بن يحيى الذهلي قال: حدثنا أحمد بن خالد الوهبي قال: حدثنا محمد بن إسحاق عن محمد بن يحيى بن حبان عن عبد الله بن عبد الله بن عمر قال: قلت له: أ رأيت وضوء عبد الله بن عمر لكل صلاة طاهرا كان أو غير طاهر عمن هو؟ قال حدثتني أسماء بنت زيد بن الخطاب: أن عبد الله بن حنظلة بن أبي عامر الغسيل حدثها: "أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان أمر بالوضوء عند كل صلاة طاهرا كان أو غير طاهر، فلما شق ذلك على رسول الله أمر بالسواك عند كل صلاة ووضع عنه الوضوء إلا من حدث، فكان عبد الله يرى أن به قوة على ذلك ففعله حتى مات." ⁶³

Zayıflıkla itham etmediğim bir kimse tahdisen bize bildirdi, dedi ki Muhammed b. Yahya ez-Zühlfî tahdisen bize bildirdi, dedi ki Ahmed b. Halid el-Vehbî tahdisen bize bildirdi, dedi ki Muhammed b. İshak, Muhammed b. Yahya b. Hibban'dan, o da Abdullah b. Abdullah b. Ömer'de tahdisen bize bildirdi. Dedi ki: Ona dedim: "Abdullah b. Ömer'in abdestli olsun ya da olmasın her namaz için abdest aldığını gördün mü, bu rivâyet kimdendir? Esmâ b. Zeyd b. el-Hattâb bana anlattı. Abdullah b. Hanzala b. Ebi Âmr el-Ğasil ona anlattı: Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- abdestli olunsun ya da olunmasın her namaz için abdest emretti, bu durum Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e zor gelince dişleri misvaklamayı her namazda, abdest almayı da abdestsizlik durumunda emretti. Abdullah buna gücünün yettiğini gördü, hayatı boyunca bu şekilde yaptı."

ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَنْصُورٍ أَبُو جَعْفَرٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ شُوكَرٍ بْنُ رَافِعِ الْبَغْدَادِيِّ قَالَا: ثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي، عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ حَبَّانٍ الْأَنْصَارِيُّ، ثُمَّ الْمَازِنِيُّ مَازَنُ بْنُ النَّجَّارِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، ثَنَا أَحْمَدُ بْنُ خَالِدٍ الْوَهْبِيُّ، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: قُلْتُ لَهُ: أ رأيت وضوء عبد الله بن عمر لكل صلاة طاهرا كان أو غير طاهر عمن هو؟ قال: حَدَّثَتْهُ أَسْمَاءُ بِنْتُ زَيْدِ بْنِ الْخَطَّابِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ حَنْظَلَةَ بْنَ أَبِي عَامِرٍ الْغَسِيلِ حَدَّثَهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ أَمَرَ بِالْوُضُوءِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ طَاهِرًا كَانَ أَوْ غَيْرَ طَاهِرٍ، فَلَمَّا شَقَّ ذَلِكَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ بِالسَّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ، وَوَضَعَ عَنْهُ الْوُضُوءَ إِلَّا مِنْ حَدَثٍ "وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ يَرَى أَنَّ بِهِ قُوَّةً عَلَى ذَلِكَ فَفَعَلَهُ حَتَّى مَاتَ" هَذَا حَدِيثُ يَعْقُوبَ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي مُحَمَّدَ بْنِ مَنْصُورٍ قَالَ: "وَكَانَ يَفْعَلُهُ حَتَّى مَاتَ." ⁶⁴

el-Cassâs'ın kullandığı rivâyetin senedi ile İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) kullandığı rivâyetin senedi Muhammed b. Yahya'da birleşmektedir. Her iki rivâyet de İbn Ömer'den nakledilmiştir. Bu rivâyetlerin lafızları birbiri ile örtüşmektedir.

Değerlendirme

el-Cassâs'ın kullandığı rivâyete "Zayıflıkla itham etmediğim bir kimse tahdisen bize bildirdi" diyerek başlamış ve rivâyeti aldığı hocanın ismini vermemiştir. Bu rivâyet İbn Ömer'den mevkûf olarak nakledilmiştir. Söz konusu rivâyet sened ve metin bakımından bazı farklılıklarla birlikte İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde bulunmaktadır. Hz.

⁶³ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 415.

⁶⁴ İbn Huzeyme, *Sahih*, c. 1, s. 11.

Peygamber'in abdestli olan ya da olmayan biri için her namaz için yeniden abdest almayı emrettiği ama bu durumun zor gelmesi sebebiyle her namazda dişlerin misvaklanmasını emrettiği, abdest almayı ise abdestin bozulması durumunda emrettiği anlaşılmaktadır

3-حدثنا من لا أتهم في الرواية قال: أخبرنا محمد بن علي بن زيد أن سعيد بن منصور حدثهم قال: حدثنا إسماعيل بن إبراهيم قال: أخبرنا أيوب عن عبد الله بن أبي مليكة عن ابن عباس: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم خرج من الخلاء، فقدم إليه الطعام، فقالوا: ألا تأتيك بوضوء؟ قال: "إنما أمرت بالوضوء إذا قمت إلى الصلاة." 65

Zayıflıkla itham etmediğim bir kimse tahdisen bildirdi, dedi ki Muhammed b. Ali b. Zeyd, Said b. Mansur'un tahdis ettiğini bize bildirdi, dedi ki İsmail b. İbrahim tahdisen bize bildirdi, dedi ki Eyyüb, Abdullah b. Ebi Müleyke'den O da İbn Abbas'tan tahdisen bize bildirdi: "Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- tuvaletten çıktığında kendisine yemek getirdiler. Sana abdest (almak için su) getirmeyecek miyiz? dediler. Bunun üzerine Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-: Bana namaza kalktığımında abdest emredildi. dedi."

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ مِنَ الْخَلَاءِ فَقُرِبَ إِلَيْهِ طَعَامٌ، فَقَالُوا: أَلَا تَأْتِيكَ بَوْضُوءٌ؟ قَالَ: "إِنَّمَا أُمِرْتُ بِالْوُضُوءِ إِذَا قُمْتُ إِلَى الصَّلَاةِ." 66

el-Cassâs'ın kullandığı rivâyeti senedi ile Tirmizî'nin *Sünen*'inde kullandığı rivâyetin senedi İsmail b. İbrahim'de birleşmektedir. Bu rivâyet İbn Abbas'dan nakille gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'an*'da bulunan rivâyette geçen "فقدم" lafzı yerine *Sünen*'de bulunan rivâyette "فَقُرِبَ" lafzı geçmektedir.

Değerlendirme

el-Cassâs *Ahkâmü'l Kur'an*'da aktardığı bu rivâyeti "Zayıflıkla itham etmediğim bir kimse tahdisen bize bildirdi." sözleriyle başlayıp İbn Abbas'dan mevkûf olarak nakletmiştir. Bu rivâyet Tirmizî'nin *Sünen*'inde de İbn Abbas'dan muvkûf olarak nakledilmiştir. Her iki rivâyetin lafızlarındaki farklılıklar manayı değiştirecek mahiyette değildir. Hz. Peygamber, tuvalet ihtiyacını giderildiğinde yemek yemeden önce abdest alınıp alınmayacağı konusundaki sorulara, abdestin sadece namaz için emredildiğini şeklinde cevap vermiştir.

4- وحدثنا عبد الباقي بن قانع قال: حدثنا محمد بن شاذان قال: حدثنا معلى بن منصور قال: أخبرني محمد بن ثابت العبدی قال: حدثنا نافع قال: انطلقت مع ابن عمر في حاجة إلى ابن عباس، فلما قضى حاجته من ابن عباس كان من حديثه يومئذ قال: "بينما النبي صلى الله عليه وسلم في سكة من سكك المدينة وقد خرج من غائط أو بول، فخرج عليه رجل فسلم

⁶⁵ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 415.

⁶⁶ et-Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (Yezîd), *Sünen*, thk. Beşşar Avvad Mahmud, Daru'l-Mağribi'l-İslamiyye, Beyrut 1998, "*Taam*", 1847.

عليه، فلم يرد عليه، ثم إن النبي ضرب بكفيه على الحائط ثم مسح وجهه ثم ضرب ضربة أخرى فمسح ذراعيه إلى المرفقين، ثم رد على الرجل السلام وقال: لم يمنعي أن أرد عليك إلا أنني لم أكن على وضوء أو قال على طهارة.⁶⁷

Abdülbâkî b. Kânî tahdisen bize bildirdi, dedi ki Muhammed b. Şêzên bize tahdisen bildirdi, dedi ki Mualla b. Mansur bize tahdisen bildirdi, o dedi ki Muhammed b. Sabit el-Abdî bana bildirdi, o dedi ki İbn Ömer ile birlikte bir ihtiyaç için İbn Abbas'a gittim. (İbn Ömer) ihtiyacını İbn Abbas'dan giderince şöyle bir konuşma geçti: “Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem- Medine yollarından birindeyken tuvalet ihtiyacını giderdiğinde bir adam geldi ve ona selam verdi. O -sallallâhu aleyhi ve sellem- adama cevap vermedi. Sonra Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem- ellerini duvara sürdü, sonra yüzünü mesh etti. Sonra tekrar ellerini sürdü kollarını dirseklerine kadar mesh etti. Sonra adamın selamını aldı. Ya “Abdestsiz olmam dışında senin selamına karşılık vermemi engelleyen bir şey yoktu” veya “abdestli olmam” dedi.”

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْمُؤَصِّلِيُّ أَبُو عَلِيٍّ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ ثَابِتٍ الْعَبْدِيُّ، أَخْبَرَنَا نَافِعٌ قَالَ: انْطَلَقْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ فِي حَاجَةٍ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ فَقَضَى ابْنُ عُمَرَ حَاجَتَهُ فَكَانَ مِنْ حَدِيثِهِ يَوْمَئِذٍ أَنْ قَالَ: مَرَّ رَجُلٌ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَكَّةٍ مِنَ السَّكَاكِ، وَقَدْ خَرَجَ مِنْ غَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ حَتَّى إِذَا كَادَ الرَّجُلُ أَنْ يَتَوَارَى فِي السَّكَّةِ ضَرْبَ بِيَدَيْهِ عَلَى الْحَائِطِ وَمَسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ، ثُمَّ ضَرْبَ ضَرْبَةً أُخْرَى فَمَسَحَ ذِرَاعَيْهِ، ثُمَّ رَدَّ عَلَى الرَّجُلِ السَّلَامَ وَقَالَ: "إِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أَرُدَّ عَلَيْكَ السَّلَامَ إِلَّا أَنِّي لَمْ أَكُنْ عَلَى طَهَرٍ." ⁶⁸

el-Cassâs'ın kullandığı rivâyetin senedi ile Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde kullandığı rivâyetin senedi Muhammed b. Sabit'de birleşmektedir. Bu rivâyetler Nâfi'den nakillle gelmiştir. Bununla birlikte lafızların sıralanışında farklılıklar bulunmaktadır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan “وسلم بينما النبي صلى الله عليه” ve “على وضوء” lafızları *Sünen*'de; *Sünen*'de bulunan “مَرَّ رَجُلٌ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ” ve “حَتَّى إِذَا كَادَ الرَّجُلُ أَنْ يَتَوَارَى” lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunmamaktadır.

وحدثنا حسين بن نصر وسليمان بن شعيب , قالوا: ثنا يحيى بن حسان قال: ثنا محمد بن ثابت قال: ثنا نافع قال: انطلقت مع ابن عمر إلى ابن عباس في حاجة لابن عمر , فقضى حاجته , فكان من حديثه يومئذ أنه قال: "مر رجل على رسول الله صلى الله عليه وسلم في سكة من السكاك , وقد خرج من غائط أو بول , فسلم عليه , فلم يرد عليه السلام حتى كاد الرجل أن يتوارى في السكة , فضرب بيديه على الحائط , فتيمم لوجهه , ثم ضرب ضربة أخرى فتيمم لذراعيه , قال: ثم رد عليه السلام وقال: أما إنه لم يمنعي أن أرد عليك السلام إلا أنني كنت لست بطاهر." ⁶⁹

el-Cassâs'ın kullandığı rivâyetin senedi ile Tahavî'nin (ö. 321/933) *Şerhu Meâni'l-âsâr*'ında bulunan rivâyetin senedi Muhammed b. Sabit'de birleşmektedir. Metin kısmında lafızların sıralanışında farklılıklar vardır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan “بينما النبي صلى الله عليه وسلم” lafızları *Şerhu Meâni'l-âsâr*'da; *Şerhu Meâni'l-âsâr*'da bulunan “على وضوء” ve “سَلَّمَ” lafızları *Şerhu Meâni'l-âsâr*'da bulunan “حَتَّى إِذَا كَادَ الرَّجُلُ أَنْ يَتَوَارَى فِي السَّكَّةِ” ve “مَرَّ رَجُلٌ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ” lafızları *Ahkâmü'l-*

⁶⁷ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 1, s. 415-416.

⁶⁸ Ebû Dâvûd, “*Tahâret*”, 119.

⁶⁹ Tahavî, *Şerhu meâni'l-âsar*, c. 1, s. 85.

Kur'ân'da bulunmamaktadır. "كُنْتَ لَسْتَ بَاطِرًا" lafzı ile "لَمْ أَكُنْ عَلَى طَهْرٍ" lafzı mürâdif olarak kullanılmıştır.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِمْلَاءً , نَا أَبُو الرَّبِيعِ الرَّهْرَانِيُّ , نَا مُحَمَّدُ بْنُ ثَابِتٍ الْعَبْدِيُّ , نَا نَافِعٌ , قَالَ: انْطَلَقْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ فِي حَاجَةٍ لِابْنِ عُمَرَ , فَقَضَى ابْنُ عُمَرَ حَاجَتَهُ وَكَانَ مِنْ حَدِيثِهِ يَوْمَئِذٍ أَنْ قَالَ: مَرَّ رَجُلٌ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَبَكَةٍ مِنَ السَّبَكِ وَقَدْ خَرَجَ مِنْ غَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ , فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ حَتَّى إِذَا كَادَ الرَّجُلُ يَتَوَارَى فِي السَّبَكَةِ , ضَرَبَ بِيَدِهِ عَلَى الْحَائِطِ فَمَسَحَ وَجْهَهُ ثُمَّ ضَرَبَ ضَرْبَةً أُخْرَى فَمَسَحَ ذِرَاعَيْهِ ثُمَّ رَدَّ عَلَى الرَّجُلِ السَّلَامَ , وَقَالَ: "إِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أُرَدَّ عَلَيْكَ السَّلَامَ إِلَّا أَنِّي لَمْ أَكُنْ عَلَى طَهْرٍ".⁷⁰

el-Cassâs'ın kullandığı rivâyetin senedi ile Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde bulunan rivâyetin senedi Muhammed b. Sabit'de birleşmektedir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "بينما عليه" ve "النبي صلى الله عليه وسلم" lafızları *Sünen*'de; *Sünen*'de bulunan "حَتَّى إِذَا كَادَ الرَّجُلُ أَنْ يَتَوَارَى فِي السَّبَكَةِ" ve "مَرَّ رَجُلٌ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunmamaktadır.

Değerlendirme

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyeti hocası Abdülbâkî b. Kânî'den almıştır. Bu rivâyet Nâfi'den mevkûf olarak nakledilmiştir. Bu rivâyet sened ve metin farklılıkları olmakla birlikte, Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu Meâni'l-âsâr*'ında ve Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde bulunmaktadır. Her üç rivâyet de Nâfi'den mevkuf olarak gelmiştir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, tuvalet ihtiyacını giderdikten sonra yanına gelen adamın selamını abdestsizken almamış, abdest aldıktan sonra adama karşılık vermiştir. "Adam neredeyse sokakta görünmeyecek kadar uzaklaşmıştı." lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân* dışındaki rivâyetlerde ortak olarak geçmektedir.

5- وقال صلى الله عليه وسلم: "لولا أن أشق على أمتي لأمرتهم بالوضوء عند كل صلاة".⁷¹

حَدَّثَنَا أَبُو عُبَيْدَةَ الْحَدَّادُ، كُوفِيٌّ ثِقَةٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَوْلَا أَنْ أَشَقَّ عَلَى أُمَّتِي، لأَمَرْتُهُمْ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ بِوُضُوءٍ - أَوْ مَعَ كُلِّ وُضُوءٍ بِسِوَاكِ وَلَأَخَّرْتُ عِشَاءَ الْآخِرَةِ إِلَى ثَلَاثِ اللَّيْلِ".⁷²

Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle dedi: "Ümmetime zor geleceğini bilmeseydim her namazda abdesti emrederdim."

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da naklettiği bu rivâyet Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde bulunmaktadır. el-Cassâs'ın kullandığı rivâyet *Müsned*'deki rivâyetin bir bölümü şeklindedir. *Müsned*'de bulunan "أَوْ مَعَ كُلِّ وُضُوءٍ بِسِوَاكِ وَلَأَخَّرْتُ عِشَاءَ الْآخِرَةِ إِلَى ثَلَاثِ اللَّيْلِ"

⁷⁰ed-Dârekutnî Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed, *Süneni'd-Dârekutnî*, thk. Şuayb Arnavut, Hasan Abdülmen'am Şelbi ve vd., Müessesetü'r-risale, Beyrut 2004, c.1, s.325.

⁷¹ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 416.

⁷² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 12, s. 484.

lafızları el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ında bulunmamaktadır. Fakat söz konusu bölümün metin içi lafız sıralamasında farklılık söz konusu olmakla birlikte farklı bir lafız kullanılmamıştır.

Değerlendirme

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ına bu rivâyeti senedsiz olarak Hz Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den aktarmıştır. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), söz konusu rivâyeti Ebu Hüreyre'den merfu olarak nakletmiştir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu rivâyetlere göre ümmete zor geleceğini düşündüğü için her namaz için abdesti emretmemiştir.

6-وروي عنه صلى الله عليه وسلم أنه قال: "الوضوء على الوضوء نور على نور."⁷³

Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: “Abdestliyen abdest almak nur üzerine nurdur.”

İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî (ö. 1162/1749) *Keşfu'l-Hafâ* adlı eserinde, bu rivâyet için, Irâkî'nin (ö. 806/1404) “aslını bulamadık”; İbn Hacer'in (ö. 852/1449) ise “zayıf hadis” dediğini belirtmiştir⁷⁴.

Değerlendirme

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ına bu rivâyeti senedsiz olarak “Hz. Peygamber'den rivâyet edildi.” diyerek nakletmiştir. Çalışmamız kapsamındaki kaynak eserlerde bulamadığımız bu rivâyeti el-Aclûnî (ö. 1162/1749) *Keşfu'l-Hafâ* adlı eserinde zikredilmiştir.

2.1.1. Genel Değerlendirme

“Her Namaz Vakti İçin Abdest Alınıp Alınmaması ile İlgili Rivâyetler” başlığı altında topladığımız rivâyetlere baktığımız zaman el-Cassâs'ın üç rivâyeti; rivâyeti aldığı hocasının ismini belirtmeden verdiği, bir rivâyeti hocası Abdülbâki b. Kânî'den aldığı, bir rivâyeti ise senedsiz verdiği görülmüştür. Bu rivâyetler Bureyde b. Husayb, İbn Ömer, Nâfi ve Ebû Hüreyre'den nakille gelmiştir. İsnadsız verdiği son rivâyet ise el-Aclûnî'nin (ö. 1162/1749) *Keşfu'l-Hafâ* adlı eserinde zayıf olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu rivâyetlerin tamamını birlikte değerlendirdiğimiz zaman; Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in abdest almayı abdestsizlik durumunda emrettiği, her namaz vaktinde dişleri misvaklamayı tavsiye ettiği, ümmete zor gelmeyecek olsa her namazda abdesti emretmeyi istediği ve abdestsiz olmanın yemek yemeğe engel olmadığını belirttiği anlaşılmaktadır.

⁷³ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 416.

⁷⁴ İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs amme'stehere mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*, thk. Abdülhamid b. Ahmed b. Yusuf Hindâvî, Mektebetü'l-Asri, 2000, c. 2, s. 409.

2.2. Uyku Halinde Abdest Alınıp Alınmaması ile İlgili Rivâyetler

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kurân* adlı eserinde geçen uyku halinde tekrar abdest alınıp alınmaması ile ilgili rivâyetler ve bu konu hakkında kaynak eserlerdeki rivâyetler şu şekildedir:

7- روى عطاء عن ابن عباس: "أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أخر صلاة العشاء ذات ليلة حتى نام الناس ثم

استيقظوا، فجاءه عمر فقال: 'الصلاة يا رسول الله، فخرج وصلى؛ ولم يذكر أنهم توضؤوا.'"⁷⁵

Atâ, İbn Abbas'tan şöyle rivâyet etmiştir: "Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- yatsı namazını gece vaktine kadar geciktirdi. Neredeyse insanlar uyudu ve uyandı. Ömer (ra) geldi ve "Ya Rasulullah namaz (kılmayacak mısın)?" dedi. (Rasulullah) kalktı ve namaz kıldı. Onların abdest aldıklarını söylemedi."

أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ، نَا أَبُو بَكْرٍ، نَا عَبْدُ الْجَبَّارِ بْنُ الْعَلَاءِ الْعَطَّارُ، نَا سُفْيَانُ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ وَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، وَابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ وَنَا عَبْدُ الْجَبَّارِ مَرَّةً قَال: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَعَمْرُو، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَخَّرَ صَلَاةَ الْعِشَاءِ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَخَرَجَ عُمَرُ فَقَالَ: الصَّلَاةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ! رَقَدَ النَّسَاءُ وَالْوُلْدَانُ. فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَالْمَاءُ يَفْطُرُ عَنْ رَأْسِهِ، وَهُوَ يَمْسُخُهُ عَنْ شِقَاقِهِ، وَهُوَ يَقُولُ: "لَوْلَا أَنَا أَشَقُّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَرْتُهُمْ أَنْ يُصَلُّوا هَذِهِ السَّاعَةَ. - وَقَالَ أَحَدُهُمَا: إِنَّهُ الْوَقْتُ لَوْلَا أَنَا أَشَقُّ عَلَى أُمَّتِي. "⁷⁶

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde bulunan rivâyet İbn Abbas'dan nakledilmiştir. "An رسول الله صلى الله عليه وسلم أخر صلاة العشاء ذات ليلة" lafızlarından sonra iki rivâyetin metni farklılaşmaktadır.

حَدَّثَنَا يُوسُفُ، وَعَقَّانُ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَيُّوبَ، قَالَ عَقَّانُ: أَخْبَرَنَا أَيُّوبُ، وَقَيْسٌ، عَنْ عَطَاءٍ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَخَّرَ الْعِشَاءَ ذَاتَ لَيْلَةٍ، حَتَّى نَامَ الْقَوْمُ، ثُمَّ اسْتَيْقَظُوا، ثُمَّ نَامُوا، ثُمَّ اسْتَيْقَظُوا" - قَالَ قَيْسٌ: - فَجَاءَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، فَقَالَ: الصَّلَاةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: "فَخَرَجَ فَصَلَّى بِهِمْ وَلَمْ يَذْكُرْ أَنَّهُمْ تَوَضَّؤُوا."⁷⁷

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'nda kullandığı bu rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'indeki rivâyet İbn Abbas'da nakledilmiştir. Metinde bazı lafız farklılıkları görülmektedir. "نام الناس" ve "نام القوم" lafızları mürâdif olarak kullanılmıştır.

Değerlendirme

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'nda İbn Abbas'dan nakille gelen bu rivâyeti, senedinde sadece Tâbiûn ve sahâbe ismine yer vererek munkatı' olarak nakletmiştir. İbn Huzeyme (ö. 311/924), İbn Abbas'dan gelen rivâyeti; Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ise üç farklı senedle İbn Abbas'dan gelen rivâyetleri nakletmiştir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- yatsı namazını gecenin geç vaktine kadar geciktirmiştir. Râvinin aktardığına göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in uyanınca abdest alıp almadığı söylenmemiştir. İbn Huzeyme'nin

⁷⁵ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 416.

⁷⁶ İbn Huzeyme, *Sahih*, c.1, s. 208.

⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c.4, s. 76.

(ö. 311/924) naklettiği rivâyette ise Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in alnından su damladığı, onu eliyle sildiği ve ümmetime zorluk olmasa namazı bu saate kadar ertelemeyi emrederdim dediği görülmektedir.

8-وروي عن أنس قال: " كنا نجيء إلى مسجد رسول الله صلى الله عليه وسلم ننتظر الصلاة فمنا من نكس ومنا من

نام ولا نعيد وضوءاً".⁷⁸

Enes b. Mâlik'den nakledildiğine göre şöyle dedi: "Rasullullah mescidine geldik. Namazı beklerken kimimiz uyukladı, kimimiz uyudu. Tekrar abdest almadık."

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَرِيرٍ بْنُ جَبَلَةَ ثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ ثَنَا أَبُو هَالٍ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: "كُنَّا نَأْتِي مَسْجِدَ

رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ فَمِمَّا مِنْ يَنَامُ أَوْ يَنْعَسُ فَلَا نُحَدِّثُ وَضُوءًا".⁷⁹

el-Cassâs bu rivâyeti *Ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eserinde Enes b. Mâlik'ten nakille munkatı' olarak kullanmıştır. Muhammed b. İshâk es-Serrâc'ın *Müsnedü's-Serrâc*'daki naklettiği rivâyet de Enes b. Mâlik rivâyetidir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "ولا نعيد وضوءاً" lafızları bulunurken *Müsnedü's-Serrâc*'daki rivâyette "فَلَا نُحَدِّثُ وَضُوءًا" lafızları bulunmaktadır. Her iki rivâyette bulunan diğer lafızlar ise birbiriyle aynı manayı ifade eden lafızlardır. Bu rivâyete göre Enes b. Mâlik mescide gittiklerini namazı beklerken bazılarının uyuyup bazılarının uyukladıklarını ama yine de tekrar abdest almadıklarını aktarmıştır.

Değerlendirme

el-Cassâs bu rivâyeti *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da sened bölümü olmadan doğrudan Enes b. Mâlik'den munkatı' olarak nakletmiştir. Söz konusu olan bu rivâyet çalışmamız kapsamındaki kaynak eserler içinde bulunamamıştır. Bununla birlikte Muhammed b. İshâk es-Serrâc'ın (ö. 313/925) *Müsnedü's-Serrâc*'ında Enes b. Mâlik'den gelen rivâyet geçmektedir.

9- وروي نافع عن ابن عمر قال: "لا يجب عليه الوضوء حتى يضع جنبه وينام".⁸⁰

Nâfi'nin İbn Ömer'den naklettiğine göre şöyle dedi: "Yanına yatıp uyumadıkça abdest gerekli değildir."

عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يَنَامُ وَهُوَ رَاكِعٌ أَوْ سَاجِدٌ قَالَ: "لَا يَجِبُ

عَلَيْهِ الْوُضُوءُ حَتَّى يَضَعَ جَنْبَهُ".⁸¹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Abdürrezzak es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) naklettiği rivâyetin senedinde ortak râvi bulunmamaktadır. el-Cassâs, Enes b. Mâlik'den gelen rivâyeti naklederken Abdürrezzak es-San'ânî (ö. 211/826-27), İbrâhim'den

⁷⁸ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 1, s. 417.

⁷⁹ es-Serrâc, Ebu'l-Abbas, Muhammed b. İshak b. İbrahim b. Mihran el-Horasanî en-Nisaburî, *Müsnedü's-serrâc*, thk. Üstad İrşâdülhak el-Eserî, Faysalâbad, Pakistan, 2002.

⁸⁰ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 1, s. 418.

⁸¹ Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, c.1, s. 130.

gelen rivâyeti nakletmiştir. *Musannef*'de bulunan "سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يَنَامُ وَهُوَ رَاكِعٌ أَوْ سَاجِدٌ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunmamaktadır.

Değerlendirme

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da Enes b. Mâlik'den gelen rivâyette sadece tâbiûn ve sahâbe isimlerine yer vermiş, senedin geri kalan bölümünü ise hazfetmiştir. Bu rivâyetlere göre yan üzeri yatıp uyumadıkça abdest bozulmaz.

10-وروى أبو يوسف عن محمد بن عبد الله عن عطاء عن ابن عباس عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه كان

يصلي ولا يتوضأ، فسئل عن ذلك فقال: "إني لست كأحدكم إنه تنام عيناى ولا ينام قلبي لو أحدثت لعلمته." 82

Ebu Yusuf'un, Muhammed b. Abdullah'dan, onun da Atâ'dan, onun da İbn Abbas'tan, onun da Rasulullah'tan -sallallâhu aleyhi ve sellem- naklettiğine göre, Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- abdest almadan namaz kıldı ve bu durum kendisine sorulduğunda şöyle dedi: "Ben sizden biri gibi değilim. Benim gözlerim uyur fakat kalbim uyumaz. Ben abdestimi bozarsam bilirim."

عَنْ مَالِكٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "تَنَامُ عَيْنَايَ وَلَا

يَنَامُ قَلْبِي." 83

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Abdürrezzak es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *Musannef*'inde naklettiği rivâyetin senedinde ortak râvi bulunmamaktadır. "تَنَامُ عَيْنَايَ وَلَا يَنَامُ قَلْبِي" lafızları iki rivâyette ortaktır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "إني لست كأحدكم إنه" ve "لو أحدثت لعلمته" lafızları *Musannef*'de yoktur.

وَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "تَنَامُ عَيْنَايَ وَلَا يَنَامُ قَلْبِي"، وَقَالَ شُعْبَةُ: إِنَّمَا سَمِعَ قَتَادَةَ، مِنْ أَبِي الْعَالِيَةِ أَرْبَعَةَ أَحَادِيثَ: حَدِيثَ يُونُسَ بْنِ مَتَّى، وَحَدِيثَ ابْنِ عُمَرَ فِي الصَّلَاةِ، وَحَدِيثَ الْقُضَاةِ ثَلَاثَةً، وَحَدِيثَ ابْنِ عَبَّاسٍ، حَدَّثَنِي رَجُلٌ مَرَضِيٌّ مِنْهُمْ عُمَرُ، وَأَرْضَاهُمْ عِنْدِي عُمَرُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَذَكَرْتُ حَدِيثَ يَزِيدَ الدَّالَانِيِّ لِأَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ، فَأَنْتَهَرَنِي اسْتِعْظَامًا لَهُ، وَقَالَ: "مَا لِيْزِيدَ الدَّالَانِيِّ يُدْخِلُ عَلَى أَصْحَابِ قَتَادَةَ، وَلَمْ يَغْبَأْ بِالْحَدِيثِ." 84

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyetin senedinde bulunan Ebu Yusuf, Muhammed b. Abdullah, Atâ, İbn Abbas; Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'de naklettiği rivâyettin metin kısmında bulunmaktadır. "تَنَامُ عَيْنَايَ وَلَا يَنَامُ قَلْبِي" lafızları iki rivâyette ortaktır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "إني لست كأحدكم إنه" ve "لو أحدثت لعلمته" lafızları *Musannef*'de yoktur.

حدثنا سفيان عن عمرو قال أخبرني كريب عن ابن عباس أنه قال: لما صلى ركعتي الفجر اضطجع حتى نَفَخَ، فكنّا

نقول لعمرو: إن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - قال: "تَنَامُ عَيْنَايَ وَلَا يَنَامُ قَلْبِي." 85

82 el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s.

83 Abdürrezzâkes-San'ânî, *el-Musannef*, c.2, s. 404.

84 Ebû Dâvûd, "Tahâret", 77.

85 Ahmed b. Hanbel, *Müsneid*, c. 3, s. 394.

el-Cassâs'ın kullandığı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ine aldığı bu rivâyet İbn Abbas'dan nakledilmiştir. *Müsned*'de nakledilen rivâyetin “تَنَامُ عَيْنَايَ وَلَا يَنَامُ قَلْبِي” lafızları aynı ile *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette geçer. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunan “إِنِّي لَسْتُ كَأَحَدِكُمْ إِنَّهُ” ve “كَأَحَدِكُمْ إِنَّهُ” lafızları ise *Müsned*'de yoktur.

أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ، ثَنَا أَبُو بَكْرِ، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، ثَنَا ابْنُ عَجَلَانَ، وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَكِيمٍ، ثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ ابْنِ عَجَلَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: “تَنَامُ عَيْنَايَ، وَلَا يَنَامُ قَلْبِي.”⁸⁶

el-Cassâs'ın kullanmış olduğu rivâyet ile İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde bulunan bu rivâyette ortak râvi bulunmamaktadır. “تَنَامُ عَيْنَايَ، وَلَا يَنَامُ قَلْبِي” lafızları her iki eserde de geçmektedir. el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'ındaki rivâyette bulunan “إِنِّي لَسْتُ كَأَحَدِكُمْ إِنَّهُ” ve “كَأَحَدِكُمْ إِنَّهُ” lafızları ise İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'indeki rivâyette bulunmamaktadır.

Değerlendirme

el-Cassâs bu rivâyeti bizzat aldığı hocasını zikretmeden nakletmiştir. Naklettiği bu rivâyet İbn Abbas'dan gelmiştir. Bu rivâyet bazı farklılıklarla birlikte Abdürrezzak es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *Musannef*'inde Hz. Aişe'den; Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde Hz. Aişe ve Şu'be'den; Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde İbn Abbas'dan; İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde Ebû Hüreyre'den gelen rivâyetler şeklinde bulunmaktadır. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, uykudan uyandıktan sonra abdest almadan namaz kılmış ve bu durum kendisine sorulduğunda kendisinin diğer insanlardan farklı olduğunu, gözlerinin uyuyacağını fakat kalbinin uyumayacağını, abdestini bozunca haberinin olacağını ifade etmiştir. Yukarıda sıralanan kaynak eserlerdeki rivâyetlerde “Ben sizler gibi değilim, abdesti bozunca bunu bilirim.” lafızları bulunmamaktadır.

11- وقد روي عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال: “العَيْنُ وَكَأء السَّهْ فَإِذَا نَامَتِ الْعَيْنُ اسْتَطْلَقَ الْوَكَاءُ.”⁸⁷

Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den rivâyet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: “Göz makatın bağıdır. Göz uyuyunca makatın bağı açılır.”

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْجَمَصِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا بَقِيَّةٌ، عَنِ الْوَضِيِّ بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ مَحْفُوظِ بْنِ عُلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَائِذٍ الْأَزْدِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: “الْعَيْنُ وَكَأء السَّهْ، فَمَنْ نَامَ، فَلْيَتَوَضَّأُ.”⁸⁸

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'an*'ına bu rivâyeti sened bölümü olmadan almıştır. İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'inde bulunan rivâyette “فَإِذَا نَامَتِ الْعَيْنُ” ile “فَمَنْ نَامَ” lafızları mürâdif

⁸⁶ İbn Huzeyme, *Sahih*, c. 1 s. 70.

⁸⁷ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 418.

⁸⁸ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuat Abdülbaki, Dâru İhyâi'l Kütübi'l Arabiyye, “*Tahâret*”, 71.

olarak kullanılmıştır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "استطلق الوكاء" lafızları İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'inde bulunmamaktadır. *Sünen*'de bulunan "فَلْيَتَوَضَّأْ" lafzı *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ هَارُونَ أَبُو حَامِدٍ , نَا عِيسَى بْنُ مُسَاوِرٍ , نَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ , عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ , عَنْ عَطِيَّةَ بْنِ قَيْسٍ الْكَلَاعِيِّ , عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ , أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "الْعَيْنُ وَكَاءُ السَّهِّ فَإِذَا نَامَتْ الْعَيْنُ اسْتَطْلَقَ الْوَكَاءُ."⁸⁹

el-Cassâs bu rivâyeti *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a sened kısmı olmaksızın almıştır. Metin kısmı ise Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen* adlı eserinde naklettiği rivâyet ile bire bir uyuşmaktadır.

Değerlendirme

el-Cassâs bu rivâyeti kitabına alırken doğrudan Hz. Peygamber -sallallâhu eleyhi ve sellem- den senedsiz olarak nakletmiş, böylece rivâyetin geldiği sahâbe ve kendisinin rivâyeti aldığı hocasının ismini vermemiştir. İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'inde Hz. Ali'den, Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde Muaviye b. Ebû Süfyan'dan nakledilen bu rivâyetlerle *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyet örtüşmektedir. Hz. Peygamber -sallallâhu eleyhi ve sellem-, uyku esnasında makatın bağının açılabilceğini ve kişinin farketmeden abdestini bozabileceğini ifade etmiştir. İbn Mâce'nin (ö. 273/887) naklettiği rivâyette bulunan lafız farklılıkları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyetin manasını değiştirecek mahiyette değildir. Bununla birlikte İbn Mâce'nin (ö. 273/887) naklettiği rivâyette uykudan uyanan kişinin abdest alması gerektiği vurgulanmıştır.

12-وقد روى يزيد بن عبد الرحمن عن قتادة عن أبي العالية عن ابن عباس عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال:

"ليس على من نام ساجدا وضوء حتى يضطجع فإذا اضطجع استرخت مفاصله."⁹⁰

Yezid b. Abdurrahman'ın Katâde'den, onun da Ebî Âliye'den, onun da İbn Abbas'tan, onun da Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den naklettiğine göre Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: "Secde eden kişiye yatmadığı müddetçe abdest gerekli değildir. Zira yattığı zaman mafsalları gevşer."

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ, عَنْ يَزِيدَ الدَّالَانِيِّ, عَنْ قَتَادَةَ, عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ, عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ, أَنَّ

النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَيْسَ عَلَى مَنْ نَامَ سَاجِدًا وَضُوءٌ حَتَّى يَضْطَجَعَ فَإِذَا اضْطَجَعَ اسْتَخَرَتْ مَفَاصِلُهُ."⁹¹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyetin senedi ile İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'de naklettiği rivâyetin senedi Katâde'de birleşmektedir. Her iki rivâyetin metin kısmı ise bire bir aynı lafızlardan oluşmaktadır.

⁸⁹ Dârekutnî, *Sünen*, c. 1, s. 273.

⁹⁰ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 418.

⁹¹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 122.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ وَهَنَادُ بْنُ السَّرِيِّ وَعُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، عَنْ عَبْدِ السَّلَامِ بْنِ حَرْبٍ - وَهَذَا لَفْظُ حَدِيثِ يَحْيَى -، عَنْ أَبِي خَالِدٍ الدَّالَانِيِّ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- كَانَ يَسْجُدُ وَيَنَامُ وَيَنْفُخُ ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي وَلَا يَتَوَضَّأُ، فَقُلْتُ لَهُ: صَلَّيْتَ وَلَمْ تَتَوَضَّأْ وَقَدْ نِمْتَ؟! فَقَالَ: "إِنَّمَا الْوُضُوءُ عَلَى مَنْ نَامَ مُضْطَجِعًا" زَادَ عُثْمَانُ وَهَنَادُ: "فَإِنَّهُ إِذَا اضْطَجَعَ اسْتَرْخَتْ مَفَاصِلُهُ".⁹²

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı bu rivâyetin senedi ile Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'de naklettiği rivâyetin senedi Katâde'de birleşmektedir. Ancak Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Osman ve Hennâd'ın aktardığı lafızları rivâyetin sonuna ziyade etmiştir. Bu ziyadede bulunan "فَإِنَّهُ إِذَا اضْطَجَعَ اسْتَرْخَتْ مَفَاصِلُهُ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan rivâyette birebir geçmektedir. Rivâyetlerin söz konusu lafızdan öncesi ise mürâdif şekilde geçmektedir. حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُوسَى، وَهَنَادُ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ الْمُحَارِبِيُّ، الْمُعْنَى وَاجِدٌ، قَالُوا: حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ أَبِي خَالِدٍ الدَّالَانِيِّ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَامَ وَهُوَ سَاجِدٌ، حَتَّى غَطَّ أَوْ نَفَخَ، ثُمَّ قَامَ يُصَلِّي، فَقُلْتُ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّكَ قَدْ نِمْتَ"، قَالَ: "إِنَّ الْوُضُوءَ لَا يَجِبُ إِلَّا عَلَى مَنْ نَامَ مُضْطَجِعًا، فَإِنَّهُ إِذَا اضْطَجَعَ اسْتَرْخَتْ مَفَاصِلُهُ".⁹³

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyetin senedi ile Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'e aldığı bu rivâyetin senedi Katâde'de birleşmektedir. Tirmizî (ö. 279/892)'de bulunan *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunmamaktadır. "عَطَّ أَوْ نَفَخَ، ثُمَّ قَامَ يُصَلِّي، حَتَّى" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunmamaktadır. "إِنَّ الْوُضُوءَ لَا يَجِبُ إِلَّا عَلَى مَنْ" ve "لَيْسَ عَلَى مَنْ نَامَ سَاجِدًا وَضُوءٌ حَتَّى يَضْطَجِعَ،" فَقُلْتُ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّكَ قَدْ نِمْتَ" lafızları mürâdif şekilde geçmektedir. "إِذَا اضْطَجَعَ اسْتَرْخَتْ مَفَاصِلُهُ" lafızları her iki eserde de aynı şekilde geçmektedir.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، وَسَمِعْتُهُ أَنَا مِنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَيْسَ عَلَى مَنْ نَامَ سَاجِدًا وَضُوءٌ، حَتَّى يَضْطَجِعَ، فَإِنَّهُ إِذَا اضْطَجَعَ اسْتَرْخَتْ مَفَاصِلُهُ".⁹⁴

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyetin senedi ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsne'd*'e aldığı bu rivâyetin senedi Katâde'de birleşmektedir. Her iki rivâyetin metin kısmı ise aynıdır.

Değerlendirme

el-Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da İbn Abbas'dan nakille verdiği rivâyeti hangi hocasından aldığını belirtmemiştir. Bu rivâyet bazı farklılıklarla da olsa İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'de, Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde, Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'inde, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsne'd*'inde bulunmaktadır. Bu rivâyetlerin

⁹² Ebû Dâvûd, "Tahâret", 77.

⁹³ Tirmizî, "Tahâret", 77.

⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, c.4, s. 160.

hepsi İbn Abbas'dan gelmiştir. Hz. Peygamber bu rivâyetlerde secde uyuyan kişilerin yanı üzerine yatmadığı müddetçe tekrar abdest almasının gerekli olmadığını ifade etmiştir.

2.2.1. Genel Değerlendirme

“Uyku Halinde Abdest Alınıp Alınmaması ile İlgili Rivâyetler” başlığı altında değerlendirdiğimiz rivâyetlere bakıldığında zaman, el-Cassâs'ın beş rivâyeti, rivâyeti aldığı hocasının ismini belirtmeden verdiği, bir rivâyeti ise tamamen senedsiz verdiği görülmüştür. Bu rivâyetler, İbn Abbas'dan ve Mâlik b. Enes'den nakillerle gelmiştir. Söz konusu rivâyetlere göre; uyuklama ve oturma halinde uykunun abdesti bozmayacağı, yan üzeri yatınca ise abdestin bozulacağı anlaşılmaktadır.

2.3. Abdestsiz Namazın Kabul Olmayacağı ile İlgili Rivâyetler

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kurân* adlı eserinde geçen abdestsiz namazın kabul olamayacağı ile ilgili rivâyetler ve bu konu ile ilgili kaynak eserlerdeki rivâyetler şu şekildedir:

13- "لا يقبل الله صلاة بغير طهور."⁹⁵

“Abdest olmadığı müddetçe Allah namazı kabul etmez.”

عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانٍ، عَنِ الْحَسَنِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبَلُ صَلَاةً بِغَيْرِ طَهْوَرٍ، وَلَا صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ."⁹⁶

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'an*'a bu rivâyeti senedsiz olarak almıştır. el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'ına aldığı bu rivâyet ile Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *Musannef*'ine aldığı rivâyetin ilk kısmında yer alan “إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبَلُ صَلَاةً بِغَيْرِ طَهْوَرٍ” lafızları “إِنَّ” lafzı hariç birebir aynıdır. *Musannef*'de bulunan “وَلَا صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ” lafızları *Ahkâmü'l-Kur'an*'da bulunmamaktadır.

نا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، وَيزِيدُ بْنُ هَارُونَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبَلُ صَلَاةً بِغَيْرِ طَهْوَرٍ، وَلَا صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ."⁹⁷
حَدَّثَنَا شَبَابَةُ بْنُ سَوَّارٍ، وَعَبِيدُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبَلُ صَلَاةً بِغَيْرِ طَهْوَرٍ، وَلَا صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ."⁹⁸

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'an*'a bu rivâyeti senedsiz olarak almıştır. İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849) yukarıda geçen iki rivâyeti senedleri farklı olarak nakletmiştir. Bununla birlikte metinlerde herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'ına aldığı bu rivâyet ile İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'ine aldığı rivâyetlerin ilk kısmında yer

⁹⁵ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 418.

⁹⁶ Abdürrezzâkes-San'ânî, *Musannef*, c. 5, s. 243.

⁹⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 2, s. 382.

⁹⁸ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 14.

alan “إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبَلُ صَلَاةَ بَغِيرِ طَهُورٍ” lafızları “إِنَّ” lafzı hariç birebir aynıdır. *Musannef*’de bulunan “وَلَا صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ” lafızları ise *Ahkâmü’l-Kur’ân*’da bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَجْمَعُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ خَالِدِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: “لَا تُقْبَلُ صَلَاةُ بَغِيرِ طَهُورٍ.”⁹⁹

el-Cassâs’ın senedsiz olarak kullandığı rivâyetin metin kısmı ile İbn Ebî Şeybe’nin (ö. 235/849) *Musannef*’e aldığı bu rivâyetin metin kısmında fiilin meçhul ve ma’lum olması dışında bir farklılık bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ وَحَدَّثَنَا هَنَادٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ سِمَاكِ، عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: “لَا تُقْبَلُ صَلَاةُ بَغِيرِ طَهُورٍ وَلَا صَدَقَةٌ مِنْ غُلُولٍ.”¹⁰⁰

el-Cassâs yukarıda geçen rivâyeti senedsiz olarak kitabına almıştır. Tirmizî’nin (ö. 279/892) naklettiği rivâyet ile *Ahkâmü’l-Kur’ân*’da bulunan rivâyetin metin kısmında fiilin ma’lum ve meçhul olması dışında fark görülmemektedir ancak Tirmizî’de (ö. 279/892) bulunan “وَلَا صَدَقَةٌ مِنْ غُلُولٍ” lafızları *Ahkâmü’l-Kur’ân*’da yoktur.

حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، وَقُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَأَبُو كَامِلٍ الْجَدْرِيُّ، - وَاللَّفْظُ لِسَعِيدٍ -، قَالُوا: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ، عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: دَخَلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ عَلَى ابْنِ عَامِرٍ يَعُودُهُ وَهُوَ مَرِيضٌ فَقَالَ: أَلَا تَدْعُو اللَّهَ لِي يَا ابْنَ عُمَرَ؟ قَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: “لَا تُقْبَلُ صَلَاةُ بَغِيرِ طَهُورٍ وَلَا صَدَقَةٌ مِنْ غُلُولٍ، وَكُنْتُ عَلَى الْبَصْرَةِ.”¹⁰¹

el-Cassâs’ın senedsiz olarak kullandığı bu rivâyet ile Müslim’in (ö. 261/875) *Sahih*’inde bulunan rivâyetin “وَلَا صَدَقَةٌ مِنْ غُلُولٍ” kısmında fiilin ma’lum ve meçhul olması dışında farklılık bulunmamaktadır. Ancak *Sahih*’de nakledilen rivâyetin diğer lafızları el-Cassâs *Ahkâmü’l-Kur’ân*’a almamıştır.

حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو زُهَيْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ سِنَانِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: “لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةَ بَغِيرِ طَهُورٍ، وَلَا صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ.”¹⁰² حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَقِيلٍ قَالَ: حَدَّثَنَا الْخَلِيلُ بْنُ زَكَرِيَّا قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ، عَنْ الْحَسَنِ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: “لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةَ بَغِيرِ طَهُورٍ، وَلَا صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ.”¹⁰³

el-Cassâs’ın *Ahkâmü’l-Kur’ân*’a senedsiz olarak aldığı rivâyeti, İbn Mâce (ö. 273/887) birbirinden farklı iki sened ile *Sünen*’e almıştır. *Ahkâmü’l-Kur’ân*’da bulunan rivâyet birebir *Sünen*’de de geçmektedir ancak *Sünen*’de bulunan “وَلَا صَدَقَةٌ مِنْ غُلُولٍ” lafızları *Ahkâmü’l-Kur’ân*’da bulunmamaktadır.

⁹⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 14.

¹⁰⁰ Tirmizî, “*Tahâret*”, 1.

¹⁰¹ Müslim “*Tahâret*”, 224.

¹⁰² İbn Mâce, “*Tahâret*”, 2.

¹⁰³ İbn Mâce, “*Tahâret*”, 2.

حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: "لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ، وَلَا صَلَاةً بِغَيْرِ طُهُورٍ."¹⁰⁴

el-Cassâs bu rivâyeti senedsiz olarak *Ahkâmü'l-Kur'an*'a almıştır. el-Cassâs'ın kullandığı rivâyet ile Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde aldığı bu rivâyetin lafızları farklı olarak sıralanmıştır. *Sünen*'de bulunan (ö. 275/889) "لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'an*'da bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَمَّاكٍ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: مَرَضَ ابْنُ عَامِرٍ، فَجَعَلُوا يَتَنَوَّنُونَ عَلَيْهِ، وَابْنُ عَمْرِو سَاكِنٌ، فَقَالَ: أَمَّا إِنِّي لَسْتُ بِأَغْشَيْهِمْ لَكَ، وَلَكِنْ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- قَالَ: "إِنْ اللَّهُ لَا يَقْبَلُ صَلَاةً بِغَيْرِ طُهُورٍ، وَلَا صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ."¹⁰⁵

حَدَّثَنَا عَفَانٌ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ حَدَّثَنَا سَمَّاكُ بْنُ حَرْبٍ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: دَخَلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرِو عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ يَعُودُهُ، فَقَالَ: مَا لَكَ لَا تَدْعُو لِي؟ قَالَ: فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- يَقُولُ: "إِنْ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَقْبَلُ صَلَاةً بِغَيْرِ طُهُورٍ، وَلَا صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ"، وَقَدْ كُنْتُ عَلَى الْبَصْرَةِ، يَعْنِي عَامِلًا."¹⁰⁶

Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'e aldığı iki rivâyet ile el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'a aldığı rivâyette sadece "لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَدَقَةً بِغَيْرِ طُهُورٍ" lafızları aynı geçmektedir. *Müsned*'de geçen diğer lafızlar *Ahkâmü'l-Kur'an*'da bulunmamaktadır.

أَخْبَرَنَا سَهْلُ بْنُ حَمَّادٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ، عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةً بِغَيْرِ طُهُورٍ، وَلَا صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ."¹⁰⁷

el-Cassâs yukarıdaki rivâyeti senedsiz olarak *Ahkâmü'l-Kur'an*'a almıştır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'da bulunan bu rivâyet ile Dârimî'nin (ö. 255/868) *Sünen*'inde bulunan rivâyetin "لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةً بِغَيْرِ طُهُورٍ" lafızları aynıdır. *Sünen*'de nakledilen rivâyette bulunan "وَلَا صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'an*'da bulunmamaktadır.

أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةً بِغَيْرِ طُهُورٍ، وَلَا صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ."¹⁰⁸

el-Cassâs bu rivâyeti senedsiz olarak *Ahkâmü'l-Kur'an*'a almıştır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'da bulunan bu rivâyet ile Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'inde bulunan rivâyetin "لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةً بِغَيْرِ طُهُورٍ" lafızları aynıdır. *Sünen*'de bulunan "وَلَا صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'an*'da bulunmamaktadır.

¹⁰⁴ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 30.

¹⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 9, s. 134.

¹⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 9, s. 308.

¹⁰⁷ Dârimî, "Tahâret", 4.

¹⁰⁸ Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *el-Müctebâ mine's-Sünen*, 2. bs., thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebü'l-Ma'lûmâtî'l-İslâmiyye, Halep, 1406/1986, "Tahâret", 29.

Değerlendirme

el-Cassâs bu rivâyeti senedsiz kullanmıştır. Bu sebeple hangi hocasından bu rivâyeti aldığı bilinmemektedir. Bu rivâyet bazı farklılıklar taşımakla birlikte Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *Musannef*'inde Hasan'dan; iki farklı sened ile İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde Veki' b. Cerrah'dan ve İbn Ömer'den; Tirmizî'nin (ö. 279/ 892) *Sünen*'inde İbn Ömer'den; Müslim'in (ö. 261/875) *Sahih*'inde Musab b. Said'den; iki farklı sened ile İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'inde Enes b. Mâlik ve Hz. Ebû Bekr'den; Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde Veki' b. Cerrah'dan; iki farklı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde Abdullah b. Ömer ve Musab b. Said'den; Dârimî'nin (ö. 255/868) *Sünen*'inde Veki' b. Cerrah'dan; Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'inde Veki' b. Cerrah'dan gelen rivâyetler nakledilmiştir. el-Cassâs'ın tahâret ile ilgili rivâyetleri kitabına alması sebebiyle bu kısmı takti' yapmış olması muhtemeldir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in, bu rivâyetlerin ortak lafızlarında, abdesti olmayan kişinin namazının kabul olmayacağı ifade ettiği görülmektedir.

14- بحديث أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال: "لا وضوء لمن لم يذكر اسم الله عليه."¹⁰⁹

Ebû Hüreyre'nin Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den naklettiğine göre O, şöyle demiştir: "Allah'ın ismini zikretmeyenin abdesti kabul olmaz."

حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ زَيْدٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي رُبَيْحُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا وَضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرْ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ."¹¹⁰

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'an*'a aldığı bu rivâyeti Ebû Hüreyre'den nakille almıştır. İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'de naklettiği rivâyetin senedinde Ebû Hüreyre bulunmamaktadır. Bununla birlikte her iki rivâyetin metin bölümünün lafızları birebir aynıdır.

حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، وَيَشْرُ بْنُ مُعَاذٍ الْعَقَدِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا يَشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَزْمَلَةَ، عَنْ أَبِي ثِقَالٍ الْمُرِّي، عَنْ رَبَاحِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ بْنِ حُوَيْطِبٍ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: "لَا وَضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرْ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ."¹¹¹

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'an*'a bu rivâyeti Ebû Hüreyre'den nakille almıştır. Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'de naklettiği rivâyetin senedinde Ebû Hüreyre yoktur. Fakat her iki rivâyetin metin bölümünün lafızları aynıdır.

¹⁰⁹ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 449.

¹¹⁰ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 12.

¹¹¹ Tirmizî, *Sünen*, "Tahâret", 20.

حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ قَالَ: حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحَبَابِ، ح، وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ، ح، وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الرُّبَيْرِيُّ، قَالُوا: حَدَّثَنَا كَثِيرُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ رَبِيعِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا وَضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرْ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ." ¹¹²

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân'a* bu rivâyeti Ebû Hüreyre'den nakille almıştır. İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'de naklettiği rivâyetin senedinde Ebû Hüreyre bulunmamaktadır. Bununla birlikte her iki rivâyetin metin bölümünün lafızları aynıdır.

أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ، حَدَّثَنَا كَثِيرُ بْنُ زَيْدٍ، حَدَّثَنِي رَبِيعُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا وَضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرْ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ." ¹¹³

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân'a* bu rivâyeti Ebû Hüreyre'den nakille almıştır. Dârimî'nin (ö. 255/868) *Sünen*'de naklettiği rivâyetin senedinde Ebû Hüreyre yoktur. Fakat her iki rivâyetin metin bölümünün lafızları birebir aynıdır.

حدثنا زيد بن الحباب، قال: حدثني كثير بن زيد الليثي، قال: حدثني ربيع بن عبد الرحمن بن أبي سعيد الخدري، عن أبيه، عن جده، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "لا وضوء لمن لم يذكر اسم الله عليه." ¹¹⁴

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân'a* bu rivâyeti Ebû Hüreyre'den nakille almıştır. Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'de naklettiği rivâyetin senedinde Ebû Hüreyre bulunmamaktadır. Fakat her iki rivâyetin metin bölümünün lafızları aynıdır.

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُوسَى بْنِ الْعَبَّاسِ بْنِ مُجَاهِدٍ الْمُقَرِّي، نَا أَحْمَدُ بْنُ مُنْصُورٍ، نَا أَبُو عَامِرٍ، نَا كَثِيرُ بْنُ زَيْدٍ، نَا رَبِيعُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا وَضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرْ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ." ¹¹⁵

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân'a* bu rivâyeti Ebû Hüreyre'den naklederek almıştır. Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'de naklettiği rivâyetin senedinde Ebû Hüreyre yoktur. Bununla birlikte her iki rivâyetin metin bölümünün lafızları birebir aynıdır. Hz. Peygamber - sallallâhu aleyhi ve sellem- bu rivâyetlerde, abdest alırken Allah'ın adının anılması gerektiğini, aksi halde abdestin kabul olmayacağını ifade etmiştir.

Değerlendirme

el-Cassâs bu rivâyeti *Ahkâmü'l-Kur'ân'a* doğrudan Ebû Hüreyre'den nakille almıştır. Bu sebeple rivâyeti aldığı hocasını bilmiyoruz. Bu rivâyet yukarıda belirtilen farklılıklarla birlikte, Ebû Said'den gelen nakille İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde; Huveylid b. Abduluzza'dan gelen nakille Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'inde; Ebû Said'den gelen nakille İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'inde; Said el-Hudrî'den gelen nakille Dârimî'nin (ö.

¹¹² İbn Mâce, *Sünen*, "Tahâret", 41.

¹¹³ Dârimî, "Tahâret", 25.

¹¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 17, s. 464.

¹¹⁵ Dârekutnî, *Sünen*, c. 1, s. 120.

255/868) *Sünen*'inde; Said el-Hudrî'den gelen nakille Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde; Ebû Said'den gelen nakille Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde bulunmaktadır. Hz. Peygamber -sallallâhualeyhi ve sellem- bu rivâyetlerde, abdest alırken Allah'ın adının anılması gerektiğini, aksi halde abdestin kabul olmayacağını ifade etmiştir.

2.3.1. Genel Değerlendirme

“Abdestsiz namazın kabul olmayacağı ile ilgili rivâyetler” başlığı altında değerlendirdiğimiz rivâyetlere bakıldığında zaman el-Cassâs'ın rivâyetleri senedsiz kitabına aldığı görülmektedir. Bu rivâyetlerden birini Ebû Hüreyre'den nakille almıştır. Diğer rivâyetin ise hangi sahâbîden geldiğini belirtmemiştir. Hz. Peygamber -sallallâhualeyhi ve sellem- bu rivâyetlerde, abdestsiz namazın kabul olmayacağını, abdest alırken Allah'ın adının anılması gerektiğini, aksi halde abdestin kabul olmayacağını ifade etmiştir.

2.4. Niyetsiz Abdest Almak ile İlgili Rivâyetler

el-Cassâs'ın *Ahkâmu'l-Kur'an*'da kullanmış olduğu “Niyetsiz Abdest Almak ile İlgili Rivâyetler” başlığı ile bu başlık altındaki rivâyetlerin birebir ilgisinin olmadığı görülmektedir. *Ahkâmu'l-Kur'an*'da kullanılmış olan başlığa sadık kalmak için biz de bu başlığı kullanmayı uygun gördük. el-Cassâs'ın kullanmış olduğu rivâyetler ve kaynak eserlerde bulunan rivâyetler şu şekildedir:

15- قال النبي صلى الله عليه وسلم: “جعلت لي الأرض مسجداً وطهوراً.”¹¹⁶

Nebi -sallallâhualeyhi ve sellem- söyle dedi: “Yeryüzü benim için mescit ve temiz kılındı.”

عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ، عَنْ يَحْيَى بْنِ الْعَلَاءِ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ عُمَارَةَ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ أَبِي بَرَّةَ قَالَ: سَأَلَ رَجُلٌ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ عَنْ طِينِ الْمَطَرِ فَقَالَ: تَسْأَلُنِي عَنْ طَهُورَيْنِ جَمِيعًا، قَالَ اللَّهُ: "وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا"، وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "جَعَلْتُ لِي الْأَرْضَ مَسْجِدًا وَطَهُورًا."¹¹⁷

el-Cassâs bu rivâyeti senedsiz olarak kullanmıştır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'da bulunan “جعلت لي الأرض مسجداً وطهوراً” lafızları birebir Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *Musannef*'inde bulunmaktadır. Bununla birlikte *Musannef*'de nakledilen rivâyette bulunan “تَسْأَلُنِي عَنْ طَهُورَيْنِ جَمِيعًا، قَالَ اللَّهُ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا” lafızları *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ دَرٍّ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ أَبِي دَرٍّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "جَعَلْتُ

لِي الْأَرْضَ مَسْجِدًا وَطَهُورًا."¹¹⁸

¹¹⁶ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 421.

¹¹⁷ AbdürrezzâkSan'ânî, *Musannef*, c. 1, s. 32.

¹¹⁸ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 2, s. 169.

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'ına senedsiz aldığı rivâyetin metin kısmı İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde bulunan rivâyet ile birebir aynıdır.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ سَيَّارٍ، عَنْ يَزِيدَ الْفَقِيرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أُعْطِيتُ خَمْسًا لَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ قَبْلِي، كَانَ كُلُّ نَبِيٍّ يُبْعَثُ إِلَى قَوْمِهِ خَاصَّةً، وَبُعِثْتُ إِلَى كُلِّ أَحَمَرٍ وَأَسْوَدٍ، وَأُحِلَّتْ لِي الْغَنَائِمُ، وَلَمْ تُحَلَّ لِأَحَدٍ قَبْلِي، وَجُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ طَيِّبَةً طَهُورًا وَمَسْجِدًا، فَأَيُّمَا رَجُلٍ أَدْرَكْتُهُ الصَّلَاةَ صَلَّى حَيْثُ كَانَ، وَتُصِرْتُ بِالرُّعْبِ بَيْنَ يَدَيْ مَسِيرَةِ شَهْرٍ، وَأُعْطِيتُ الشَّقَاعَةَ."¹¹⁹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'ındaki rivâyet ile Müslim'in (ö. 261/875) *Sahih*'inde bulunan bu rivâyetin "وَجُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ طَيِّبَةً طَهُورًا وَمَسْجِدًا" bölümü lafız yerlerinde değişiklik olmasıyla birlikte aynı manayı taşımaktadır. Müslim'in (ö. 261/875) naklettiği rivâyette bulunan diğer lafızlar *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، يَنْتُلِعُ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "جُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا، وَطَهُورًا." قَالَ سُفْيَانُ: "أَرَاهُ عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ."¹²⁰

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'ında senedsiz olarak kullandığı rivâyetin metin bölümü ile Ahmet b. Hanbel'in *Müsned*'indeki bu rivâyetin metin bölümü birebir aynıdır.

حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدٍ بْنُ كَاسِبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ، ح وَحَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ الْهَرَوِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ جَمِيعًا، عَنِ الْعَلَاءِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "جُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا."¹²¹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'ında senedsiz olarak kullandığı rivâyetin metin kısmı ile İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'indeki bu rivâyetin metin kısmı birebir aynıdır.

Değerlendirme

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'an*'da bu rivâyeti senedsiz olarak kullanmıştır. Bu sebeple bu rivâyetin hangi sabâbeden geldiği, bu rivâyeti hangi hocasından aldığı bilinmemektedir. Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *Musannef*'inde Kâzım b. Ebû Bezza'den; İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde Ebû Zer'den; Müslim'in (ö. 261/875) *Sahih*'inde Câbir b. Abdullah'dan; Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde Ebû Hüreyre'den; İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'inde Ebû Hüreyre'den gelen rivâyetler nakledilmiştir. el-Cassâs'ın rivâyetin tahâret ile ilgili kısmını takti' yaparak aldığı ihtimal dâhilindedir. Bu rivâyetlerde Hz. Peygamber -sallallâhu eleyhi ve sellem- yeryüzünün kendisi için temiz kılındığını, aynı şekilde yeryüzünün de mescit kılındığını ifade etmiştir.

16-"التراب طهور المسلم ما لم يجد الماء."¹²²

¹¹⁹ Müslim, "Mesâcid", 5, 521.

¹²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 12, s. 207

¹²¹ İbn Mâce, "Tahâret", 90.

¹²² el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 421.

“Müslüman için su bulamazsa toprak temizdir.”

حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ , نَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ , نَا ابْنُ عُثَيْبَةَ , نَا أَيُّوبُ , عَنْ أَبِي قَلَابَةَ , عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي عَامِرٍ , قَالَ: نُعِتَ لِي أَبُو ذَرٍّ فَأَتَيْتُهُ , فَقُلْتُ: أَنْتَ أَبُو ذَرٍّ؟ , قَالَ: إِنَّ أَهْلِي لَيَزْعُمُونَ ذَلِكَ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلَكْتُ , قَالَ: «وَمَا أَهْلُكَ؟» , قُلْتُ: إِنِّي أَعْرُبٌ عَنِ الْمَاءِ وَمَعِيَ أَهْلِي فَتُصِيبُنِي الْجَنَابَةُ , فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ الصَّعِيدَ الطَّيِّبَ طَهُورٌ مَا لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ وَلَوْ إِلَى عَشْرِ حَبَجٍ , فَإِذَا وَجَدْتَ الْمَاءَ فَأَمْسِسْهُ بِشِرْتِكَ»¹²³

el-Cassâs'ın sened vermeden kullandığı bu rivâyet ile Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'de naklettiği rivâyetin son bölümünde bulunan “إِنَّ الصَّعِيدَ الطَّيِّبَ طَهُورٌ مَا لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ” lafızları müradiftir.

Değerlendirme

el-Cassâs, söz konusu rivâyeti senedsiz kullanmıştır. Rivâyetin hangi sahâbeden geldiği bilinmemektedir. Aynı şekilde el-Cassâs'ın bu rivâyeti hangi hocasından aldığı da bilinmemektedir. Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde naklettiği rivâyet ise Ebu Zer'den gelmiştir. Bu rivâyetlere göre yeryüzü temizdir ve Müslümanlar için mescit olarak kullanılabilir. Su bulunmadığı takdirde toprak temiz kabul edilmiştir.

2.4.1. Genel Değerlendirme

“Niyetsiz abdestin kabul olmayacağı ile ilgili rivâyetler” başlığı altında topladığımız rivâyetlere baktığımız zaman el-Cassâs'ın bu rivâyetleri senedsiz aktardığı, rivâyeti aldığı hocasını ve rivâyetin geldiği sahabeyi belirtmediği görülmektedir. Bu rivâyetlerde, Hz. Peygamber –sallallâhu aleyhi ve sellem- yeryüzünün kendisi için temiz kılındığını, aynı şekilde yeryüzünün de mescit kılındığını ifade etmiştir. Diğer rivâyetlerde ise su bulunmadığı takdirde toprağın temiz kabul edildiği ifade edilmiştir.

2.5. Abdestin Kabul Olmasının Şartları ile İlgili Rivâyetler

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kurân* adlı eserinde geçen abdestin kabul olmasının şartları ile ilgili rivâyetler ve bu konu ile ilgili kaynak eserlerdeki rivâyetler şu şekildedir:

17- حديث رفاعة بن رافع وأبي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم في تعليمه الأعرابي الصلاة وقوله: "لا

تتم صلاة امرئ حتى يضع الطهور مواضعه، فيغسل وجهه ويديه ويمسح برأسه ويغسل رجله." ¹²⁴

Rifâa' bin Râfî ve Ebu Hüreyre'nin Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den naklettiğine göre Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bedeviye namazı öğretirken şöyle demiştir: “Bir kimsenin, abdest uzuvlarını yıkamadıkça abdesti kabul olmaz. Sonrasında yüzünü yıkar, ellerini yıkar, başını mesh eder ve ayaklarını yıkar.”

¹²³ Dârekutnî, *Sünen*, c. 5, s. 346.

¹²⁴ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2 s. 423.

حدثنا الحسن بن علي، حدثنا هشام بن عبد الملك والحجاج بن مثقال، قالوا: حدثنا همام، حدثنا إسحاق بن عبد الله بن أبي طلحة، عن علي بن يحيى بن خالد، عن أبيه عن عمه رفاعه بن رافع، بمعناه، قال: فقال رسول الله - صلى الله عليه وسلم - "إنها لا تتم صلاة أحدكم حتى يسبغ الوضوء كما أمر الله تعالى، فيغسل وجهه ويديه إلى المرفقين، ويمسح برأسه ورجليه إلى الكعبين، ثم يكبر الله عز وجل ويحمده، ثم يقرأ من القرآن ما أذن له فيه وتيسر" فذكر نحو حماد، قال: "ثم يكبر فيسجد فيمكن وجهه" - قال همام: وربما قال: "جبهته" من الأرض حتى تطمئن مفاصله وتسترخي، ثم يكبر فيستوي قاعداً على مقعده ويقيم صلبه. فوصفت الصلاة هكذا أربع ركعات حتى فرغ: لا تتم صلاة أحدكم حتى يفعل ذلك.¹²⁵

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ında bulunan bu rivâyet ile Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde bulunan bu rivâyet Rifâa b. Râfi'den nakledilmiştir. el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ında bulunan rivâyetin lafızları ile *Sünen*'de bulunan rivâyetin lafızları mürâdif görülmektedir. "إلى الكعبين"، "إلى المرفقين"، "كما أمر الله تعالى"، lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan rivâyette yoktur. *Sünen*'deki rivâyette bulunan "ثم يكبر الله عز وجل ويحمده" ile başlayan bölüm ise *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da yoktur.

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ أَبُو يَحْيَى بْنُ الْمُفَرِّجِ، وَهُوَ بَصْرِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ حَدَّثَنَا هَمَامٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، أَنَّ عَلِيَّ بْنَ يَحْيَى بْنِ خَلَادٍ بْنِ مَالِكِ بْنِ رَافِعِ بْنِ مَالِكٍ، حَدَّثَهُ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمِّهِ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ، قَالَ: بَيَّنَّمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسٌ وَنَحْنُ حَوْلُهُ، إِذْ دَخَلَ رَجُلٌ فَأَتَى الْقُبْلَةَ، فَصَلَّى فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ، جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى الْقَوْمِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَعَلَيْكَ، أَذْهَبَ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ» فَذَهَبَ فَصَلَّى، فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْمُقُ صَلَاتَهُ فَلَا تَدْرِي مَا يَعِيبُ مِنْهَا، فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى الْقَوْمِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَذْهَبَ فَصَلِّ، فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ» فَأَعَادَهَا مَرَّتَيْنِ، أَوْ ثَلَاثًا، فَقَالَ الرَّجُلُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا عِيبٌ مِنْ صَلَاتِي؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّهَا لَمْ تَتِمَّ صَلَاةُ أَحَدِكُمْ حَتَّى يُسَبِّغَ الْوُضُوءَ، كَمَا أَمَرَهُ اللَّهُ فَيَغْسِلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، وَيَمْسَحَ بِرَأْسِهِ، وَرِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ، ثُمَّ يُكَبِّرُ اللَّهَ وَيُحَمِّدُهُ، وَيُجَدِّدُهُ، وَيُكَبِّرُهُ"، قَالَ: فَكِلَاهُمَا قَدْ سَمِعْتُهُ، يَقُولُ: قَالَ: "وَيَقْرَأُ مَا تيسر من القرآن مما علمه الله، وأذن له فيه، ثم يكبر فيركع حتى تطمئن مفاصله وتسترخي، ثم يقول: سمع الله لمن حمده، ثم يستوي قائماً حتى يقيم صلبه، ثم يكبر فيسجد، حتى يمكن وجهه" وَقَدْ سَمِعْتُهُ يَقُولُ: "جَبْهَتُهُ حَتَّى تَطْمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ وَتَسْتَرخي وَيُكَبِّرُ، فَيَرْفَعُ حَتَّى يَسْتَوِيَ قَاعِدًا عَلَى مَقْعَدَتِهِ وَيُقِيمُ صُلْبَهُ، ثُمَّ يُكَبِّرُ، فَيَسْجُدُ، حَتَّى يُمَكِّنَ وَجْهَهُ، وَيَسْتَرخي أَوْ يَطْمَئِنَّ، ثُمَّ يُكَبِّرُ، فَيَرْفَعُ حَتَّى يَسْتَوِيَ قَاعِدًا عَلَى مَقْعَدَتِهِ وَيُقِيمُ صُلْبَهُ، ثُمَّ يُكَبِّرُ، فَيَسْجُدُ، حَتَّى يُمَكِّنَ وَجْهَهُ، وَيَسْتَرخي فَإِذَا لَمْ يَفْعَلْ هَكَذَا لَمْ تَتِمَّ صَلَاتُهُ".¹²⁶

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ında bulunan rivâyet ile İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'inde bulunan bu rivâyet Rifâa b. Râfi'den gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan rivâyetin lafızları ile *Sünen*'de bulunan rivâyetin lafızları örtüşmektedir. *Sünen*'deki rivâyette bulunan "وَيُجَدِّدُهُ ثُمَّ يُكَبِّرُ اللَّهَ وَيُحَمِّدُهُ" ve "إلى الكعبين"، "إلى المرفقين"، "كما أمر الله تعالى" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan rivâyette yoktur.

¹²⁵ Ebû Dâvûd, "Namaz", 147.

¹²⁶ İbn Mâce, *Sünen, Salât*, 72.

أَخْبَرَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ يَحْيَى بْنِ خَلَّادٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمِّهِ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ، وَكَانَ رِفَاعَةُ وَمَالِكُ ابْنَيْ رَافِعٍ أَخَوَيْنِ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ قَالُوا: بَيْنَمَا نَحْنُ جُلُوسٌ حَوْلَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَوْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسٌ وَنَحْنُ حَوْلُهُ - شَكَ هَمَّامٌ إِذْ دَخَلَ رَجُلٌ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ فَصَلَّى، فَلَمَّا قَضَى الصَّلَاةَ، جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى الْقَوْمِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَعَلَيْكَ، ارْجِعْ فَصَلِّ، فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ» فَرَجَعَ الرَّجُلُ فَصَلَّى، وَجَعَلْنَا نَرْمُقُ صَلَاتَهُ، لَا نَدْرِي مَا يَعِيبُ مِنْهَا، فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَعَلَيْكَ، ارْجِعْ فَصَلِّ، فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ» قَالَ هَمَّامٌ: فَلَا أَدْرِي أَمْرَهُ بِذَلِكَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا. قَالَ الرَّجُلُ: مَا أَلُوثُ، فَلَا أَدْرِي مَا عِيبَتْ عَلَيَّ مِنْ صَلَاتِي. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّهَا لَا تَتِمُّ صَلَاةٌ أَحَدِكُمْ حَتَّى يُسْبِغَ الْوُضُوءَ كَمَا أَمَرَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ، فَيَغْسِلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، وَيَمْسَحَ بِرَأْسِهِ، وَرِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ، ثُمَّ يُكَبِّرُ اللَّهَ وَيَحْمَدُهُ ثُمَّ يَقْرَأُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا أَدِنَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ فِيهِ، ثُمَّ يُكَبِّرُ فَيَرْكَعُ فَيَضَعُ كَفَّيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ حَتَّى تَطْمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ وَتَسْتَرَحِي»، وَيَقُولُ: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، فَيَسْتَوِي قَائِمًا حَتَّى يُقِيمَ صَلَاتَهُ فَيَأْخُذُ كُلَّ عَظْمٍ مَأْخَذَةً، ثُمَّ يُكَبِّرُ فَيَسْجُدُ فَيَمْكُنُ وَجْهَهُ» - قَالَ هَمَّامٌ: وَرَبَّمَا قَالَ: «جَبْهَتُهُ - مِنَ الْأَرْضِ حَتَّى تَطْمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ وَتَسْتَرَحِي، ثُمَّ يُكَبِّرُ، فَيَسْتَوِي قَاعِدًا عَلَى مَقْعَدِهِ وَيُقِيمُ صَلَاتَهُ فَوَصَفَ الصَّلَاةَ هَكَذَا أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ حَتَّى فَرَغَ»، «لَا تَتِمُّ صَلَاةٌ أَحَدِكُمْ حَتَّى يَفْعَلَ ذَلِكَ».¹²⁷

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ında bulunan rivâyet ile Dârimî'nin (ö. 255/868) *Sünen*'inde bulunan bu rivâyetin Rifâa b. Râfi'den gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan rivâyetin lafızları ile *Sünen*'de bulunan rivâyetin lafızları örtüşmektedir. *Sünen*'deki rivâyette bulunan «ثُمَّ يُكَبِّرُ اللَّهَ وَيَحْمَدُهُ» lafızları ve «إِلَى الْكَعْبَيْنِ»، «إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ»، «كَمَا أَمَرَ اللَّهُ تَعَالَى» bulunan lafızlar *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan rivâyette yoktur.

حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، نَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى، نَا هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ، وَالْحَجَّاجُ بْنُ الْمُنْهَالِ، وَاللَّفْظُ لِأَبِي الْوَلِيدِ، قَالَا: نَا هَمَّامٌ، نَا إِسْحَاقُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ يَحْيَى بْنِ خَلَّادٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمِّهِ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ، قَالَ: كَانَ رِفَاعَةُ وَمَالِكُ بْنُ رَافِعٍ أَخَوَيْنِ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ، قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ جُلُوسٌ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسٌ وَنَحْنُ حَوْلُهُ، إِذْ دَخَلَ عَلَيْهِ رَجُلٌ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ وَصَلَّى فَلَمَّا قَضَى الصَّلَاةَ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى الْقَوْمِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَعَلَيْكَ السَّلَامُ ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ»، فَجَعَلَ الرَّجُلُ يُصَلِّي وَنَحْنُ نَرْمُقُ صَلَاتَهُ لَا نَدْرِي مَا يَعِيبُ مِنْهَا، فَلَمَّا صَلَّى جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى الْقَوْمِ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَعَلَيْكَ ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ» - قَالَ هَمَّامٌ: فَلَا أَدْرِي أَمْرَهُ بِذَلِكَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا - فَقَالَ الرَّجُلُ: مَا أَلُوثُ فَلَا أَدْرِي مَا عِيبَتْ عَلَيَّ مِنْ صَلَاتِي، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّهَا لَا تَتِمُّ صَلَاةٌ أَحَدِكُمْ حَتَّى يُسْبِغَ الْوُضُوءَ كَمَا أَمَرَهُ اللَّهُ، فَيَغْسِلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، وَيَمْسَحَ بِرَأْسِهِ وَرِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ، ثُمَّ يُكَبِّرُ اللَّهَ وَيُسَبِّحُ عَلَيْهِ، ثُمَّ يَقْرَأُ أَمْ الْقُرْآنَ وَمَا أَدِنَ لَهُ فِيهِ وَتَسْتَرَحِي، ثُمَّ يُكَبِّرُ فَيَرْكَعُ وَيَضَعُ كَفَّيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ حَتَّى تَطْمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ وَتَسْتَرَحِي، وَيَقُولُ: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، وَيَسْتَوِي قَائِمًا حَتَّى يُقِيمَ صَلَاتَهُ وَيَأْخُذُ كُلَّ عَظْمٍ مَأْخَذَةً، ثُمَّ يُكَبِّرُ فَيَسْجُدُ فَيَمْكُنُ وَجْهَهُ»، قَالَ هَمَّامٌ: وَرَبَّمَا قَالَ: «جَبْهَتُهُ فِي الْأَرْضِ حَتَّى تَطْمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ وَتَسْتَرَحِي، ثُمَّ يُكَبِّرُ فَيَسْتَوِي قَاعِدًا عَلَى مَقْعَدِهِ وَيُقِيمُ صَلَاتَهُ»، فَوَصَفَ الصَّلَاةَ هَكَذَا أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ حَتَّى فَرَغَ ثُمَّ قَالَ: «لَا تَتِمُّ صَلَاةٌ أَحَدِكُمْ حَتَّى يَفْعَلَ ذَلِكَ».¹²⁸

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ında bulunan rivâyet ile Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde bulunan rivâyet Rifâa b. Râfi'dan gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan rivâyetin

¹²⁷ Dârimî, “*Salât*”, 78.

¹²⁸ Dârekutnî, *Sünen*, c. 1, s. 166.

lafızları ile *Sünen*'de bulunan rivâyetin lafızları uyumludur. *Sünen*'deki rivâyette bulunan “ كما ” sonrasındaki lafızlar “ثُمَّ يُكَبِّرُ اللَّهُ وَيُثْنِي عَلَيْهِ” ve “إِلَى الْكَعْبَيْنِ”, “إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ”, “أَمَرَ اللَّهُ تَعَالَى” *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan rivâyette yoktur.

Değerlendirme

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet Rifâa' b. Râfi ve Ebû Hüreyre'den gelmiştir. el-Cassâs bu rivâyeti verirken sahâbeden itibaren senedi hazf etmiştir. el-Cassâs bu rivâyeti hangi hocasından aldığını belirtmemiştir. Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde, İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'inde, Dârimî'nin (ö. 255/868) *Sünen*'inde, Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde bulunan rivâyetler Rifâa' b. Râfi'den gelmiştir. Hz. Peygamber -sallallâhu eleyhi ve sellem- bu rivâyetlerde abdestin kabul olması için abdest uzuvlarının yıkanması gerektiğini söylemiş ve ellerini, yüzünü yıkayıp başını da mesh ederek abdestin nasıl alınacağını göstermiştir. Kaynak rivâyetlerde bulunan ellerin dirseklere kadar yıkanması gerektiği, ayakların topuklarla birlikte yıkanması gerektiği bilgisi *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan rivâyette bulunmamaktadır.

18-روي عن علي وعبد الله وأبي هريرة: ”ما أبالي بأي أعضائي بدأت إذا أتممت وضوئي.“¹²⁹

H. Ali, Abdullah ve Ebu Hüreyre'den şöyle rivâyet edilmiştir: “Abdesti tamamladığımda, abdeste hangi uzvumdan başladığımın önemi yok.”

نا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْوَاسِطِيُّ , نا مُوسَى بْنُ إِسْحَاقَ , نا أَبُو بَكْرٍ , نا مُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ , عَنْ عَوْفٍ , عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ

عَمْرٍو بْنِ هِنْدٍ , قَالَ: قَالَ عَلِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: ”مَا أَبَالِي إِذَا أَتَمَمْتُ وَضُوءِي بِأَيِّ أَعْضَائِي بَدَأْتُ.“¹³⁰

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Dârekutnî'nin (ö. 385/995) naklettiği rivâyet lafız sıralamasında farklılıklar olmakla birlikte aynı lafızlardan oluşmuştur.

Değerlendirme

el-Cassâs bu rivâyeti Hz. Ali, Abdullah ve Ebû Hüreyre'den doğrudan aktarmış, Rivâyetin senedine yer vermemiştir. Dârekutnî (ö. 385/995) ise Hz. Ali'den gelen rivâyeti nakletmiştir. Bu rivâyetlere göre abdest alırken abdest uzuvlarının hangi sıra ile yıkandığının önemli olmadığı, önemli olanın abdest uzuvlarının tamamının yıkanmış olması gerektiğini ifade edilmiştir.

2.5.1. Genel Değerlendirme

“Abdestin kabul olmasının şartları ile ilgili rivâyetler” başlığı altında topladığımız rivâyetlere baktığımız zaman el-Cassâs'ın bu rivâyetleri sened olmadan doğrudan sahâbeden

¹²⁹ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 451.

¹³⁰ Dârekutnî, “*Sünen*”, c. 1, s. 153.

naklettiği görülmektedir. Bu rivâyetleri hangi hocasından aldığını belirtmemiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyet Rifaa'bin Râfi, Ebû Hüreyre, Hz. Ali, Abdullah'dan gelmiştir. Kaynak eserlerdeki rivâyetlerin hepsi Rifâa b. Râfi'den gelmiştir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu rivâyetlerde abdestin kabul olması için abdest uzuvlarının yıkanması gerektiğini söylemiş ve ellerini, yüzünü yıkayıp başını da mesh ederek abdestin nasıl alınacağını göstermiştir. Kaynak rivâyetlerde bulunan ellerin dirseklere kadar yıkanması gerektiği, ayakların topuklarla birlikte yıkanması gerektiği bilgisi *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan rivâyette bulunmamaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber –sallallâhu aleyhi ve sellem-, abdest alırken abdest uzuvlarının hangi sıra ile yıkandığının önemli olmadığını, ömenli olanın abdest uzuvlarının tamamının yıkanması olduğunu ifade edilmiştir.

2.6. İstincâ Yapmak ile İlgili Rivâyetler

el- Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eserinde geçen İstincâ yapmak ile ilgili rivâyetler ve bu konu ile ilgili kaynak eserlerdeki rivâyetler şu şekildedir:

19- حديث الحصين الحراني عن أبي سعيد عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "من استجمر

فليوتر من فعل فقد أحسن ومن لا فلا حرج، ومن اكتحل فليوتر من فعل فقد أحسن ومن لا فلا حرج." ¹³¹

Husayn el-Harraniyye'nin Ebû Said'den onun da Ebû Hüreyre'den naklettiğine göre şöyle demiştir: Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle dedi: “Kim taşla temizlenirse onu tekli yapsın. Kim böyle yaparsa daha güzeldir. Kim yapamazsa ona zorluk yoktur. Kim sürme çekerse onu tekli yapsın. Kim böyle yaparsa daha güzeldir. Kim yapamazsa ona zorluk yoktur.”

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ الصَّبَّاحِ قَالَ: حَدَّثَنَا ثَوْرُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ حُصَيْنِ الْجَمِيرِيِّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخَيْرِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَنْ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ، مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ أَحْسَنَ، وَمَنْ لَا فَلَا حَرَجَ، وَمَنْ تَخَلَّلَ فَلْيَلْفِظْ، وَمَنْ لَاكَ فَلْيَبْتَغِ، مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ أَحْسَنَ، وَمَنْ لَا فَلَا حَرَجَ. وَمَنْ أَتَى الْخَلَاءَ فَلْيَسْتَتِرْ. فَإِنْ لَمْ يَجِدْ إِلَّا كَثِيبًا مِنْ رَمَلٍ فَلْيَمْدُدْهُ عَلَيْهِ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَلْعَبُ بِمَقَاعِدِ ابْنِ آدَمَ. مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ، وَمَنْ لَا فَلَا حَرَجَ." ¹³²

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'de naklettiği rivâyet Ebû Hüreyre'den gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan “ومن اكتحل فليوتر” lafızları İbn Mâce'nin (ö. 273/887) naklettiği rivâyette bulunmamaktadır. İbn Mâce'nin (ö. 273/887) naklinde bulunan “وَمَنْ تَخَلَّلَ فَلْيَلْفِظْ، وَمَنْ لَاكَ فَلْيَبْتَغِ” ve “وَمَنْ أَتَى الْخَلَاءَ فَلْيَسْتَتِرْ. فَإِنْ لَمْ يَجِدْ إِلَّا كَثِيبًا مِنْ رَمَلٍ فَلْيَمْدُدْهُ عَلَيْهِ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَلْعَبُ بِمَقَاعِدِ ابْنِ آدَمَ” lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

أَخْبَرَنَا أَبُو عَاصِمٍ، حَدَّثَنَا ثَوْرُ بْنُ يَزِيدَ، حَدَّثَنَا حُصَيْنُ الْجَمِيرِيِّ، أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدٍ الْخَيْرِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ اكْتَحَلَ فَلْيُوتِرْ، مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ، وَمَنْ لَا، فَلَا حَرَجَ، مَنْ اسْتَجْمَرَ،

¹³¹ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 450.

¹³² İbn Mâce, “*Tahâret*”, 22.

فَلْيُوتِرْ، مَنْ فَعَلَ، فَقَدْ أَحْسَنَ، وَمَنْ لَا فَلَا حَرَجَ، مَنْ أَكَلَ فَلْيَتَخَلَّلْ، فَمَا تَخَلَّلَ، فَلْيَلْفُظْ، وَمَا لَاكَ بِلِسَانِهِ، فَلْيَبْتَغِ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَا حَرَجَ مَنْ أَتَى الْغَائِطَ، فَلْيَسْتَتِرْ، فَإِنْ لَمْ يَجِدْ إِلَّا كَثِيبَ رَمْلٍ، فَلْيَسْتَدْبِرْهُ، فَإِنَّ الشَّيَاطِينَ يَتَلَاغِبُونَ بِمَقَاعِدِ بَنِي آدَمَ، مَنْ فَعَلَ، فَقَدْ أَحْسَنَ، وَمَنْ لَا، فَلَا حَرَجَ.¹³³

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Dârimî'nin (ö. 255/868) *Sünen*'de naklettiği rivâyetin senedi Ebû Saîd'de birleşmektedir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan rivâyetin lafızları, lafız sıralaması farklı olmakla birlikte Dârimî'nin (ö. 255/868) naklinde bulunmaktadır.

حدثنا وكيع، عن سفيان، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم:

"من استجمر فليوتر."¹³⁴

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Sünen*'de naklettiği rivâyet Ebû Hüreyre'den gelmiştir. Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) naklettiği rivâyetin tamamı olan "من استجمر فليوتر" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmaktadır.

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ السَّلَامِ مَكْحُولٌ، بِنِيزُوتَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ سِنْفٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا ثَوْرُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ حُصَيْنِ الْجَمِيرِيِّ، عَنْ أَبِي سَعْدٍ الْخَيْرِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ، مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ، وَمَنْ أَتَى الْغَائِطَ فَلْيَسْتَتِرْ، وَإِنْ لَمْ يَجِدْ إِلَّا كَثِيبًا مِنْ رَمْلٍ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَلْعَبُ بِمَقَاعِدِ بَنِي آدَمَ."¹³⁵

Değerlendirme

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı bu rivâyet Ebû Hüreyre'den gelmiştir. İbn Mâce'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde, Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde naklettikleri rivâyetler de Ebû Hüreyre'den gelmiştir. Bu rivâyetlere baktığımız zaman el-Cassâs'ın rivâyetin taş ile temizlenme kısmını alıp diğer bölümleri takti'i ettiği söylenebileceği gibi, bu rivâyetin müstakil bir rivâyet olduğu da söylenebilir. Çünkü Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) naklettiği rivâyet de sadece istinca ile ilgilidir. Bu rivâyetlere bakıldığı zaman taş ile istinca yapıldığı zaman tek sayıda taşın kullanılmasını Hz. Peygamber -sallallâhualeyhi ve sellem-'in tavsiye ettiği görülür.

20-Hadîth Selman: "نهانا رسول الله صلى الله عليه وسلم أن نجتري بدون ثلاثة أحجار."¹³⁶

Selman hadisi şöyledir: "Nebi -sallallâhualeyhi ve sellem- üç taş olmadan istincâ yapmayı bize yasakladı."

¹³³ Dârimî, "Tahâret", 6.

¹³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 16, s. 46.

¹³⁵ İbn Hibbân, *Sahih*, c. 4, s. 257.

¹³⁶ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 451.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ سَلْمَانَ، قَالَ لَهُ بَعْضُ الْمُشْرِكِينَ وَهُمْ يَسْتَهْزِئُونَ أَرَى صَاحِبَكُمْ وَهُوَ يُعَلِّمُكُمْ حَتَّى الْخِرَاءَةِ؟ فَقَالَ سَلْمَانُ: "أَجَلٌ، أَمَرْنَا أَنْ لَا نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ وَلَا نَسْتَنْجِيَ بِدُونِ ثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ".¹³⁷

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân'a* bu rivâyeti Selmân'dan nakille almıştır. İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) naklettiği rivâyet de Selmân'dan gelmiştir. İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) naklettiği rivâyette bulunan "أَمَرْنَا أَنْ لَا نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır. Diğer lafızların ise birbiriyle uyumlu olduğu görülmektedir.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، وَمَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ سَلْمَانَ، قَالَ: قَالَ لَنَا الْمُشْرِكُونَ إِنِّي أَرَى صَاحِبَكُمْ يُعَلِّمُكُمْ حَتَّى يُعَلِّمُكُمْ الْخِرَاءَةَ، فَقَالَ: أَجَلٌ «إِنَّهُ نَهَانَا أَنْ يَسْتَنْجِيَ أَحَدُنَا بِبِمِينِهِ، أَوْ يَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ، وَنَهَى عَنِ الرُّوثِ وَالْعِظَامِ» وَقَالَ: "لَا يَسْتَنْجِيَ أَحَدُكُمْ بِدُونِ ثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ".¹³⁸

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Müslim'in (ö. 261/875) *Sahih*'de naklettiği rivâyet Selman'dan gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan rivâyetin lafızları Müslim'in (ö. 261/875) naklettiği rivâyetin "لَا يَسْتَنْجِيَ أَحَدُكُمْ بِدُونِ ثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ" lafızları ile müradif durumdadır.

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، ح، وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، وَالْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ سَلْمَانَ، قَالَ: قَالَ لَهُ بَعْضُ الْمُشْرِكِينَ، وَهُمْ يَسْتَهْزِئُونَ بِهِ: إِنِّي أَرَى صَاحِبَكُمْ يُعَلِّمُكُمْ كُلَّ شَيْءٍ حَتَّى الْخِرَاءَةِ قَالَ: "أَجَلٌ، أَمَرْنَا أَنْ لَا نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ، وَلَا نَسْتَنْجِيَ بِأَيْمَانِنَا، وَلَا نَكْتَفِي بِدُونِ ثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ، لَيْسَ فِيهَا رَجِيعٌ وَلَا عَظْمٌ".¹³⁹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân'a* aldığı rivâyet ile İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'de naklettiği rivâyet Selman'dan gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyetin lafızlarının mürâdifi *Sünen*'de bulunmaktadır.

أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، وَشُعَيْبُ بْنُ يُوْسُفَ وَاللَّفْظُ لَهُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَهْدِيٍّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، وَالْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ سَلْمَانَ قَالَ: قَالَ الْمُشْرِكُونَ: إِنَّا لَنَرَى صَاحِبَكُمْ يُعَلِّمُكُمْ الْخِرَاءَةَ ؟ قَالَ: أَجَلٌ. نَهَانَا أَنْ يَسْتَنْجِيَ أَحَدُنَا بِبِمِينِهِ، وَيَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ وَقَالَ: "لَا يَسْتَنْجِيَ أَحَدُكُمْ بِدُونِ ثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ".¹⁴⁰

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân'a* bu rivâyeti Selman'dan nakille almıştır. Nesâî'nin (ö. 303/915) naklettiği rivâyet de Selman'dan gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyetin lafızları ile Nesâî'nin (ö. 303/915) naklettiği rivâyetin lafızları birbirine yakındır.

حدثنا وكيع، حدثنا الأعمش، عن إبراهيم، عن عبد الرحمن بن يزيد، عن سلمان، قال: قال بعض المشركين وهم يستهزون به: إني لأرى صاحبكم يعلمكم حتى الخراءة قال سلمان: "أجل أمرنا أن لا نستقبل القبلة، ولا نستنجي بأيماننا، ولا نكتفي بدون ثلاثة أحجار ليس فيها رجيع ولا عظم".¹⁴¹

¹³⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 143.

¹³⁸ Müslim, "*Tahâret*", 262.

¹³⁹ İbn Mâce, "*Tahâret*", 18.

¹⁴⁰ Nesâî, "*Tahâret*", 43.

¹⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 39, s. 108.

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'de naklettiği rivâyet Selman'dan gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyetin lafızlarının mürâdifleri *Müsned*'de nakledilen rivâyette bulunmaktadır.

حدثنا عبد الرحمن بن مهدي، حدثنا سفيان، عن منصور، والأعمش، عن إبراهيم، عن عبد الرحمن بن يزيد، عن سلمان الفارسي، قال: قال له المشركون: إنا نرى صاحبكم يعلمكم حتى يعلمكم الخراءة قال: أجل، إنه ينهانا أن يستنجي أحدنا بيمينه، أو يستقبل القبلة، وينهانا عن الروث والعظام وقال: "لا يستنجي أحدكم بدون ثلاثة أحجار."¹⁴²

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'de naklettiği rivâyet Selman'dan gelmiştir. Her iki rivâyetin lafızları birbirine yakındır.

حدثنا ابن فضيل، حدثنا الأعمش، عن إبراهيم، عن عبد الرحمن بن يزيد، عن سلمان، قال: قال المشركون: إن هذا يعلمك حتى إنه ليعلمكم الخراءة قال: قلت: لئن قلتم ذلك، "لقد نهانا أن نستقبل القبلة أو نستدبرها، أو نستنجي بأيماننا، أو يكتفي أحدنا بدون ثلاثة أحجار، أو يستنجي أحدنا برجبع أو عظم."¹⁴³

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'de naklettiği rivâyet Selman'dan gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan rivâyetin lafızlarının mürâdifi *Müsned*'inde nakledilen rivâyette bulunmaktadır.

نا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، نا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، نا ابْنُ عَجَلَانَ، عَنِ الْقَعْقَاعِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ مِثْلُ الْوَالِدِ لِوَلَدِهِ، فَلَا يَسْتَقْبِلُ أَحَدُكُمْ الْقِبْلَةَ وَلَا يَسْتَدْبِرُهَا - يَعْنِي فِي الْغَائِطِ - وَلَا يَسْتَنْجِي بِدُونِ ثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ لَيْسَ فِيهَا رَوْثٌ وَلَا رَمَّةٌ."¹⁴⁴

نا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، نا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدُّورَقِيُّ، ح وَنا عَلِيُّ بْنُ مُيْثِرٍ، نا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ، قَالَا: أَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، وَالْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ سَلْمَانَ، قَالَ: قَالَ الْمُشْرِكُونَ: إِنَّا نَرَى صَاحِبَكُمْ يُعَلِّمُكُمْ حَتَّى يُعَلِّمُكُمْ الْخِرَاءَةَ، قَالَ: أَجَلُ إِنَّهُ لَيَنْهَانَا أَنْ يَسْتَنْجِيَ أَحَدُنَا بِيَمِينِهِ أَوْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ وَيَنْهَانَا عَنِ الرَّوْثِ وَالْعِظَامِ، وَقَالَ: "لَا يَسْتَنْجِي أَحَدُكُمْ بِدُونِ ثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ."¹⁴⁵

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'de naklettiği rivâyet Selman'dan gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan rivâyetin lafızları *Sahih*'de nakledilen rivâyet ile uyumludur.

Değerlendirme

el-Cassâs'ın kitabına aldığı bu rivâyetin sened bölümü bulunmamaktadır. Bu sebeple hangi hocasından rivâyeti aldığı bilinmemektedir. el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı bu rivâyet ile İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde, Müslim'in (ö. 261/875) *Sahih*'inde, İbn Mâce (ö. 385/995)'nin *Sünen*'inde, Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'inde, üç farklı sened ile

¹⁴² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 39, s. 113.

¹⁴³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 39, s. 119.

¹⁴⁴ İbn Huzeyme, *Sahih*, c. 1, s. 143.

¹⁴⁵ Dârekutnî, *Sünen*, c. 1, s. 84.

Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde, İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde, Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde nakledilen rivâyetler Selman'dan gelmiştir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in üç taş olamadan istinca yapmayı yasakladığını ifade eden bu rivâyetleri Selman'ın farklı zamanlarda, farklı sorular ya da durumlar sebebiyle söylemiş olduğu görülmektedir.

21- وروت عائشة عن النبي صلى الله عليه وسلم: "فليستنج بثلاثة أحجار."¹⁴⁶

Âişe'nin (ra) Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den rivâyet ettiğine göre şöyle demiştir:

“Üç taşla istinca yap.”

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ خُرَيْمَةَ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ خُرَيْمَةَ، عَنْ خُرَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ "قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْإِسْتِنْجَاءِ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ لَيْسَ فِيهَا رَجِيعٌ."¹⁴⁷

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da Hz. Âişe'den nakille gelen rivâyeti kullanmıştır. İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'de naklettiği rivâyetin senedinde Hz. Âişe yoktur. *Musannef*'de bulunan "لَيْسَ فِيهَا رَجِيعٌ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، وَأَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ سُلَمَانَ، قَالَ: "أَمَرَنَا أَنْ نَسْتَنْجِيَ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ لَيْسَ فِيهَا رَجِيعٌ وَلَا عَظْمٌ."¹⁴⁸

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a Hz. Âişe'den nakille gelen rivâyeti almıştır. İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'de naklettiği rivâyetin senedinde ise Hz. Âişe bulunmamaktadır. *Musannef*'de bulunan "لَيْسَ فِيهَا رَجِيعٌ وَلَا عَظْمٌ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ قُرْطٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا ذَهَبَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْغَائِطِ، فَلْيَذْهَبْ مَعَهُ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ يَسْتَطِيبُ بِهِنَّ، فَإِنَّهَا تُجْزَى عَنْهُ."¹⁴⁹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da naklettiği rivâyet ile Dârimî'nin (ö. 255/868) *Sünen*'de naklettiği rivâyet Hz. Âişe'den nakledilmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan rivâyet ile Dârimî'nin (ö. 255/868) naklettiği rivâyet uyumludur. Dârimî'nin (ö. 255/868) naklettiği rivâyette bulunan "إِذَا ذَهَبَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْغَائِطِ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

نا عَبْدُ الْبَاقِي بْنُ قَانِعٍ، نا أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ الْمُسْتَرِي، نا أَبُو عَاصِمٍ، نا زَمْعَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ وَهْرَامٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ حَاجَتَهُ فَلْيَسْتَنْجِ أَوْ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ، أَوْ بِثَلَاثِ حَتَيَاتٍ مِنَ التُّرَابِ."¹⁵⁰

¹⁴⁶ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 451.

¹⁴⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 142.

¹⁴⁸ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 143.

¹⁴⁹ Dârimî, "*Tahâret*", 15.

¹⁵⁰ Dârekutnî, *Sünen*, c. 1, s. 90.

el-Cassâs, Hz. Âişe'den nakledilen bu rivâyeti *Ahkâmü'l-Kur'an*'a almıştır. Dârimî'nin (ö. 255/868) naklettiği rivâyetin senedinde ise Hz. Âişe bulunmamaktadır. Dârimî'nin (ö. 255/868) naklettiği rivâyette bulunan “حَتَّيَاتٍ مِنَ التُّرَابِ” ve “ثَلَاثَةِ أَغْوَادٍ”, “إِذَا قُضِيَ أَحَدُكُمْ حَاجَتُهُ” lafızları *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حدثنا سعيد بن منصور، قال: حدثنا يعقوب بن عبد الرحمن، عن أبي حازم، عن مسلم بن قرط، عن عروة بن الزبير، عن عائشة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: “إذا ذهب أحدكم إلى الغائط، فليذهب معه ثلاثة أحجار يستطيب بهن، فإِنَّهُنَّ تَجْزِي عَنْهُ.”¹⁵¹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'a aldığı rivâyet Hz. Âişe'den nakille gelmiştir. Aynı şekilde Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'de naklettiği rivâyet de Hz. Âişe'den nakille gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunan “فليستنج” lafzı ile *Müsned*'deki rivâyette bulunan “يستطيب” lafızları mürâdif kullanılmıştır. *Müsned*'deki rivâyette bulunan “إذا ذهب أحدكم” lafızları *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ قُرْطٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: “إِذَا ذَهَبَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْغَائِطِ، فَلْيَذْهَبْ مَعَهُ ثَلَاثَةَ أَحْجَارٍ فَلْيَسْتَطِبْ بِهَا؛ فَإِنَّهَا تَجْزِي عَنْهُ.”¹⁵²

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'a aldığı rivâyet Hz. Âişe'den nakledilmiştir. Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'de naklettiği rivâyet de Hz. Âişe kanalıyla gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunan “فليستنج” lafzı ile *Müsned*'deki rivâyette bulunan “فليستطِب” lafızları mürâdif lafızlardır. *Sünen*'deki rivâyette bulunan “إذا ذهب أحدكم إلى الغائط، فليذهب معه” ve “فإنهن تجزى عنه” lafızları *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

أَخْبَرَنَا أَبُو يَعْلَى، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْحَجَّاجِ السَّامِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ، عَنْ ابْنِ عَجَلَانَ، عَنِ الْقَعْقَاعِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: “إِنِّي أَنَا لَكُمْ مِثْلُ الْوَالِدِ، أَعْلَمُكُمْ إِذَا أَتَيْتُمُ الْغَائِطَ فَلَا تَسْتَقْبِلُوا الْقِبْلَةَ، وَلَا تَسْتَنْدِبُوهَا، وَلَا يَسْتَنْجِ أَحَدُكُمْ بِيَمِينِهِ”، وَكَانَ يَأْمُرُ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ، وَيَنْهَى عَنِ الرُّوْنَةِ وَالرَّمَّةِ.”¹⁵³

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'a aldığı rivâyet Hz. Âişe'den nakille gelmişken, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'de naklettiği rivâyet Ebû Hüreyre'den nakille gelmiştir. Hz. Âişe'nin rivâyeti ile Ebû Hüreyre'nin rivâyetinin birbiri ile uyumlu olduğu görülmektedir.

نا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ التُّعْمَانِيُّ، نا أَبُو عُثْبَةَ أَحْمَدُ بْنُ الْفَرَجِ، نا بَقِيَّةٌ، حَدَّثَنِي مُبَشِّرُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنِي الْحَجَّاجُ بْنُ أَرْطَاةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: مَرَّ سُرَاقَةُ بْنُ مَالِكٍ الْمُدَلِّجِيُّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَهُ عَنِ التَّغَوُّطِ، فَأَمَرَهُ “أَنْ يَتَنَكَّبَ الْقِبْلَةَ، وَلَا يَسْتَقْبِلُهَا وَلَا يَسْتَنْدِبُهَا، وَلَا يَسْتَقْبِلُ الرِّيحَ وَأَنْ يَسْتَنْجِيَ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ لَيْسَ فِيهَا رَجِيْعٌ، أَوْ ثَلَاثَةِ أَغْوَادٍ، أَوْ ثَلَاثِ حَتَّيَاتٍ مِنْ تُرَابٍ.”¹⁵⁴

¹⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 41, s. 470.

¹⁵² Nesâî, “*Tahâret*”, 45.

¹⁵³ İbn Hibbân, *Sahih*, c. 4, s. 279.

¹⁵⁴ Dârekutnî, *Sünen*, c. 1, s. 89.

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Dârekutnî'nin (ö. 385/995) naklettiği rivâyet Hz. Âişe'den nakille gelmiş rivâyetlerdir. Dârekutnî'nin (ö. 385/995) naklettiği rivâyette bulunan “وَلَا يَسْتَقْبِلُهَا وَلَا يَسْتَنْدِرُهَا، وَلَا يَسْتَقْبِلُ الرِّيحَ أَنْ يَتَّكِبَ الْقُبْلَةَ،” ve “لَيْسَ فِيهَا رَجِيعٌ،” “أَوْ ثَلَاثَةُ أَغْوَادٍ، أَوْ ثَلَاثَ حَنِيَّاتٍ مِنْ ثَرَابٍ نَا عَبْدُ الْبَاقِي بْنِ قَانِعٍ، نَا أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ الْمَضَرِّيُّ، نَا أَبُو عَاصِمٍ، نَا زَمْعَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ وَهْرَامٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: “إِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ حَاجَتَهُ فَلْيَسْتَنْجِ بِثَلَاثَةِ أَغْوَادٍ أَوْ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ، أَوْ بِثَلَاثِ حَنِيَّاتٍ مِنَ الثَّرَابِ.”¹⁵⁵

Dârekutnî'nin (ö. 385/995), yukarıdaki rivâyetten farklı olarak İbn Abbas'dan gelen rivâyet ile el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyet birbiriyle uyumludur. Bununla birlikte İbn Abbas'dan gelen rivâyette bulunan “حَنِيَّاتٍ مِنَ الثَّرَابِ،” ve “أَغْوَادٍ،” “إِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ حَاجَتَهُ” lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

نا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْفَارِسِيُّ، ثنا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ، نَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ زَمْعَةَ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ وَهْرَامٍ، قَالَ: سَمِعْتُ طَاوُسًا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: “إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ الْبَرَازَ فَلْيُكْرَمَنَّ قِبْلَةَ اللَّهِ فَلَا يَسْتَقْبِلُهَا وَلَا يَسْتَنْدِرُهَا، ثُمَّ لْيَسْتَنْطِبْ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ أَوْ ثَلَاثَةِ أَغْوَادٍ أَوْ ثَلَاثِ حَنِيَّاتٍ مِنَ الثَّرَابِ، ثُمَّ لْيَقُلْ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَخْرَجَ عَنِّي مَا يُؤْذِينِي وَأَمْسَكَ عَنِّي مَا يَنْفَعُنِي.”¹⁵⁶

Dârekutnî'nin (ö. 385/995) yukarıda rivâyetlerin senedinde farklı bir senedle naklettiği rivâyet ile el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet yakın manaları ihtiva etmektedir. “لَيْسَتْطِبُ” ve “فَلْيَسْتَنْجِ” lafızları mürâdiftir.

Değerlendirme

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da aldığı bu rivâyeti senedi olmadan kullanmıştır. el-Cassâs bu rivâyeti doğrudan Hz. Âişe'den nakletmiştir. Bu rivâyet, İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde Huzeyme b. Sabit'den; Dârimî'nin (ö. 255/868) *Sünen*'inde iki farklı senedle Hz. Âişe'den ve İbn Abbas'dan; Ahmet b. Hanbel'in *Müsned*'inde Hz. Âişe'den; Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'inde Hz. Âişe'den; İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde Hz. Âişe'den nakledilmiştir. Hz. Âişe'nin naklettiğini göre Hz. Peygamber üç taşla istinca yapmayı emretmiştir.

2.6.1. Genel Değerlendirme

“İstinca yapmak ile ilgili rivâyetler” başlığı altında topladığımız rivâyetlere bakıldığında zaman el-Cassâs'ın rivâyetleri sened olmadan doğrudan sahâbeden naklettiği görülmektedir. Bu rivâyetler Ebû Hüreyre, Selman ve Hz. Âişe'den gelmiştir. Söz konusu rivâyetlere bakıldığında

¹⁵⁵ Dârekutnî, *Sünen*, c. 1, s. 90.

¹⁵⁶ Dârekutnî, *Sünen*, c. 1, s. 91.

zaman taş ile istinca yapıldığı zaman tek sayıda taşın ve üç taşın kullanılması gerektiğini Hz. Peygamber'in tavsiye ettiği görülür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABDESTİN ALINIŞI İLE İLGİLİ RİVÂYETLER

Bu bölümde, el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kurân* adlı eserinde Mâide suresi 6. âyetin tefsirini yaparken kullandığı abdestin alınışı ile ilgili muhtelif konuları içeren rivâyetler ile kaynak eserlerde bulunan rivâyetlerin sened ve metin olarak benzer ve farklı yönleri ortaya koyulmuştur.

3.1. Mazmaza ve İstinşak ile İlgili Rivâyetler

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kurân* adlı eserinde geçen mazmaza ve istinşak ile ilgili rivâyetler ve bu konu ile ilgili kaynak eserlerdeki rivâyetler şu şekildedir:

22- قول النبي صلى الله عليه وسلم: "بالغ في المضمضة والاستنشاق إلا أن تكون صائماً."¹⁵⁷

Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: “Oruçlu olmadığın müddetçe mazmaza ve istinşakı abartılı yap.”

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ الطَّائِفِيُّ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ كَثِيرٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ لُقَيْطِ بْنِ صَبْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَخْبِرْنِي عَنِ الْوُضُوءِ، قَالَ: "أَسْبِغِ الْوُضُوءَ، وَبَالِغٌ فِي الْإِسْتِنْشَاقِ، إِلَّا أَنْ تَكُونَ صَائِمًا."¹⁵⁸

el-Cassâs bu rivâyeti *Ahkâmü'l-Kurân*'a senedsiz olarak almıştır. İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde bulunan rivâyetin metin bölümünde bulunan “قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخْبِرْنِي” lafızları *Ahkâmü'l-Kurân*'da bulunan rivâyetin metin bölümünde bulunmamaktadır. *Ahkâmü'l-Kurân*'daki rivâyetin metin bölümünde bulunan “المضمضة” lafzı ise *Musannef*'deki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَبْدِ الْحَكَمِ الْوَرَّاقُ، وَأَبُو عَمَّارٍ الْحُسَيْنُ بْنُ حُرَيْثٍ قَالَا: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ قَالَ: حَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ كَثِيرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَاصِمَ بْنَ لُقَيْطِ بْنِ صَبْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَخْبِرْنِي عَنِ الْوُضُوءِ؟ قَالَ: "أَسْبِغِ الْوُضُوءَ، وَخَلِّلْ بَيْنَ الْأَصَابِعِ، وَبَالِغٌ فِي الْإِسْتِنْشَاقِ، إِلَّا أَنْ تَكُونَ صَائِمًا."¹⁵⁹

Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'inde nakledilen rivâyette bulunan “قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ” lafızları *Ahkâmü'l-Kurân*'da, *Ahkâmü'l-Kurân*'daki rivâyette bulunan “المضمضة” lafzı ise *Sünen*'de nakledilen rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ الطَّائِفِيُّ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ كَثِيرٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ لُقَيْطِ بْنِ صَبْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَخْبِرْنِي عَنِ الْوُضُوءِ، قَالَ: "أَسْبِغِ الْوُضُوءَ، وَبَالِغٌ فِي الْإِسْتِنْشَاقِ، إِلَّا أَنْ تَكُونَ صَائِمًا."¹⁶⁰

¹⁵⁷ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 1, s. 425.

¹⁵⁸ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c 1, s. 32.

¹⁵⁹ Tirmizî, “*Tahâret*”, 44/407.

¹⁶⁰ İbn Mâce, “*Tahâret*”, 44.

İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'inde bulunan bu rivâyetin metin kısmında geçen “: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، فِي آخَرِينَ، قَالُوا: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ كَثِيرٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ لُقَيْطِ بْنِ صَبْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ لُقَيْطِ بْنِ صَبْرَةَ، قَالَ: كُنْتُ وَافِدَ بَنِي الْمُتَنَقِقِ - أَوْ فِي وَفْدِ بَنِي الْمُتَنَقِقِ - إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمْ نُصَادِفْهُ فِي مَنْزِلِهِ، وَصَادَفَنَا عَائِشَةُ أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ، قَالَ: فَأَمَرَتْ لَنَا بِخَزِيرَةٍ فَصَنَعَتْ لَنَا، قَالَ: وَأَتَيْنَا بِقَنَاحٍ - وَلَمْ يَقُلْ قُتَيْبَةُ: الْقَنَاحُ، وَالْقَنَاحُ: الطَّبَقُ فِيهِ تَمْرٌ - ثُمَّ جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: "هَلْ أَصَبْتُمْ شَيْئًا؟ - أَوْ أَمَرَ لَكُمْ بِشَيْءٍ؟" قَالَ: قُلْنَا: نَعَمْ، يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: فَبَيْنَا نَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جُلُوسٌ، إِذْ دَفَعَ الرَّاعِي غَنَمَهُ إِلَى الْمُرَاحِ، وَمَعَهُ سَخْلَةٌ تَجْعُرُ، فَقَالَ: "مَا وَلَدْتَ يَا فَلَانُ؟"، قَالَ: بِهَمَّةٍ، قَالَ: "فَادْبِخْ لَنَا مَكَانَهَا شَاءَ"، ثُمَّ قَالَ: "لَا تَحْسَبَنَّ وَلَمْ يَقُلْ: لَا تَحْسَبَنَّ أَنَا مِنْ أَجْلِكَ دَبَحْنَاهَا، لَنَا غَنَمٌ مَائَةٌ لَا نُرِيدُ أَنْ تَزِيدَ، فَإِذَا وَلَدَ الرَّاعِي بِهَمَّةٍ، دَبَحْنَا مَكَانَهَا شَاءَ" قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ لِي امْرَأَةً وَإِنَّ فِي لِسَانِهَا شَيْئًا - يَعْنِي الْبَدَاءَ - قَالَ: "فَطَلَّقْهَا إِذَا"، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ لَهَا صُحْبَةً، وَلِي مِنْهَا وَلَدٌ، قَالَ: "فَمُرْهَا يَقُولُ: عِظْهَا فَإِنَّ يَكُ فِيهَا خَيْرٌ فَسْتَفْعَلْ، وَلَا تَضْرِبْ طَعِينَتَكَ كَضْرِبِكَ [ص: 36] أَمِينَتِكَ" فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَخْبِرْنِي، عَنِ الْوُضُوءِ، قَالَ: "أَسْبِغِ الْوُضُوءَ، وَخَلِّ بَيْنَ الْأَصَابِعِ، وَبَالِغٌ فِي الْاسْتِنْشَاقِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ صَائِمًا." 161

Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'ine aldığı bu rivâyetin “ وَبَالِغٌ فِي الْاسْتِنْشَاقِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ ” lafızları *Ahkâmü'l-Kur'an*'da bulunan rivâyetin lafızları ile aynıdır. Rivâyetin söz konusu lafızları dışında kalan lafızlar *Ahkâmü'l-Kur'an*'da geçmemektedir. Bununla birlikte “المضمضة” lafzı Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde bulunmamaktadır.

أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ كَثِيرٍ، ح وَأَنْبَأَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: أَنْبَأَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي هَاشِمٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ لُقَيْطِ بْنِ صَبْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَخْبِرْنِي عَنِ الْوُضُوءِ؟ قَالَ: "أَسْبِغِ الْوُضُوءَ، وَبَالِغٌ فِي الْاسْتِنْشَاقِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ صَائِمًا." 162

Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'inde nakledilen bu rivâyetinde bulunan “: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخْبِرْنِي ” lafızları *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyetinde yoktur. *Ahkâmü'l-Kur'an*'da yer alan rivâyetinde bulunan “المضمضة” lafzı Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'indeki rivâyetinde bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي هَاشِمٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ لُقَيْطِ بْنِ صَبْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا اسْتَنْشَقْتَ فَبَالِغٌ إِلَّا أَنْ تَكُونَ صَائِمًا." 163

Ahkâmü'l-Kur'an'da geçen rivâyetin lafızlarının sıralanışı ile Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'de nakledilen rivâyetin lafızlarının sıralanışı farklı olsa da manaları mürâdiftir. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyetinde bulunan “المضمضة” lafzı Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Sünen*'indeki rivâyetinde bulunmamaktadır.

161 Ebû Dâvûd, “*Tahâret*”, 53.

162 Nesâî, “*Tahâret*”, 75.

163 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 26, s. 306.

حدثنا يحيى بن سعيد، عن ابن جريج، قال: حدثني إسماعيل بن كثير، عن عاصم بن لقيط، عن أبيه وافد بني المنتفق، وقال: عبد الرزاق: ابن المنتفق، أنه انطلق هو وصاحب له إلى النبي صلى الله عليه وسلم، فلم يجده فاطعتهما عائشة تمرا، وعصيدة، فلم نلبث أن جاء النبي صلى الله عليه وسلم يتقلع بتكفأ، فقال: "أطعتهما؟" قلنا: نعم قلت: يا رسول الله، أسألك عن الصلاة؟ قال: "أسبغ الوضوء، وخلل الأصابع، وإذا استنشقت فأبلغ، إلا أن تكون صائما." 164

وإذا استنشقت“ Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde nakledilen bu rivâyetteki "فأبلغ، إلا أن تكون صائما" lafızları ve *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan söz konusu rivâyetin lafızları mürâdiftir. Bununla birlikte *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "المضمضة" lafzı Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde bulunmamaktadır.

أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ، ثَنَا أَبُو بَكْرِ، ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ وَأَبُو الْخَطَّابِ زِيَادُ بْنُ يَحْيَى الْحَسَانِيُّ وَإِسْحَاقُ بْنُ حَاتِمٍ بْنِ بَيَانَ الْمَدَائِنِيِّ وَجَمَاعَةٌ غَيْرُهُمْ، قَالُوا: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ كَثِيرٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ لَقِيطِ بْنِ صَبْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَخْبِرْنِي عَنِ الْوُضُوءِ. قَالَ: "أَسْبَغِ الْوُضُوءَ، وَخَلِّلِ الْأَصَابِعَ، وَبَالِغٌ فِي الْإِسْتِنْشَاقِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ صَائِمًا." 165

Ahkâmü'l-Kur'ân'daki rivâyette bulunan "المضمضة" lafzı İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde bulunmamaktadır. İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'ine aldığı bu rivâyette bulunan "قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَخْبِرْنِي عَنِ الْوُضُوءِ. قَالَ: أَسْبَغِ الْوُضُوءَ، وَخَلِّلِ الْأَصَابِعَ" lafızları ise *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

خَبَّرَ عَاصِمُ بْنُ لَقِيطِ بْنِ صَبْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "وإذا استنشقت فبالغ، إلا أن تكون صائما." 166

Ahkâmü'l-Kur'ân'da geçen rivâyetin lafızlarının sıralanışı ile İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde nakledilen rivâyetin lafızlarının sıralanışı farklı olmakla birlikte manaları mürâdiftir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "المضمضة" lafzı, İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'indeki rivâyette bulunmamaktadır.

أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ سُوَيْانٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ كَثِيرٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ لَقِيطِ بْنِ صَبْرَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَخْبِرْنِي عَنِ الْوُضُوءِ، قَالَ: "أَسْبَغِ الْوُضُوءَ، وَخَلِّلِ بَيْنَ الْأَصَابِعَ، وَبَالِغٌ فِي الْإِسْتِنْشَاقِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ صَائِمًا." 167

: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَخْبِرْنِي bu rivâyetteki *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "الْوُضُوءُ. قَالَ: "أَسْبَغِ الْوُضُوءَ، وَخَلِّلِ الْأَصَابِعَ،" عن bulunmamaktadır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "المضمضة" lafzı ise *Sahih*'de bulunmamaktadır.

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْمُثَنَّى، قَالَ: حَدَّثَنَا سُرَيْجُ بْنُ يُونُسَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ كَثِيرٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ لَقِيطِ بْنِ صَبْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: كُنْتُ وَافِدَ بَنِي الْمُنتَفِقِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَدِمْنَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمْ نُصَادِفْهُ فِي مَنْزِلِهِ، وَصَادَفْنَا عَائِشَةَ، فَأَمَرَتْ لَنَا بِخَزِيرَةٍ فَصَنَعَتْ، وَأَتَتْنَا بِقَنَاعٍ وَالْقَنَاحِ الطَّبَقُ فِيهِ

164 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c.29, s. 388.

165 İbn Huzeyme, *Sahih*, c. 1, s. 124.

166 İbn Huzeyme, *Sahih*, c. 3, s. 236.

167 İbn Hibbân, *Sahih*, c. 3, s. 368.

Değerlendirme

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a senedsiz olarak aldığı bu rivâyeti ile Dârekutnî'nin (ö. 385/995) Ebu Hüreyre'den naklettiği rivâyet birebir aynıdır. Bu rivâyete göre cünüplük sebebi ile abdest alacak olan kişinin mazmaza ve istinşakı üç kez yapması farz kılınmıştır.

24-وقد روى عطاء بن يسار عن ابن عباس أنه قال لهم: "أتحبون أن أريكم كيف كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يتوضأ؟ فدعا بإناء فيه ماء فاغترف غرفة بيده اليمنى فتمضمض واستنشق، ثم أخذ أخرى فغسل بها يده اليمنى، ثم أخذ أخرى فغسل بها يده اليسرى." 171

Atâ b. Yesar'ın İbn Abbas'dan rivâyet ettiğine göre, onlara şöyle demiştir: "Allah Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-'nün nasıl abdest aldığını size göstermemi ister misiniz? İçinde su olan bir kâse istedi sağ eliyle bir avuç su aldı mazmaza ve istinşak yaptı. Sonra bir avuç daha su aldı ve sağ elini yıkadı. Sonra bir avuç daha su aldı ve sol elini yıkadı."

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو سَلَمَةَ الْخَزَاعِيُّ مَنصُورُ بْنُ سَلَمَةَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ بِلَالٍ يَغْنِي سَلِيمَانُ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ "تَوَضَّأَ فَعَسَلَ وَجْهَهُ، أَخَذَ غُرْفَةً مِنْ مَاءٍ، فَمَضْمَضَ بِهَا وَاسْتَنْشَقَ، ثُمَّ أَخَذَ غُرْفَةً مِنْ مَاءٍ، فَجَعَلَ بِهَا هَكَذَا، أَصَافَهَا إِلَى يَدِهِ الْأُخْرَى، فَعَسَلَ بِهَآ وَجْهَهُ، ثُمَّ أَخَذَ غُرْفَةً مِنْ مَاءٍ، فَعَسَلَ بِهَا يَدَهُ الْيُمْنَى، ثُمَّ أَخَذَ غُرْفَةً مِنْ مَاءٍ، فَعَسَلَ بِهَا يَدَهُ الْيُسْرَى، ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ، ثُمَّ أَخَذَ غُرْفَةً مِنْ مَاءٍ، فَرَشَّ عَلَى رِجْلِهِ الْيُمْنَى حَتَّى غَسَلَهَا، ثُمَّ أَخَذَ غُرْفَةً أُخْرَى، فَعَسَلَ بِهَا رِجْلَهُ، يَغْنِي الْيُسْرَى." ثُمَّ قَالَ: هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ 172

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyet ile Buhârî (ö. 256/870)'nin *Sahih*'inde naklettiği rivâyetin senedi Atâ b. Yesar'de birleşmektedir. Metin bölümünde birtakım farklılıklar vardır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "أتحبون أن أريكم كيف كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يتوضأ؟ فدعا بإناء فيه ماء" lafızları Buhârî (ö. 256/870)'nin naklettiği rivâyette bulunmamaktadır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan lafızlar metin içi farklı sıralamalarla da olsa Buhârî'nin naklettiği rivâyette vardır.

حَدَّثَنَا عَثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشْرٍ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ، حَدَّثَنَا زَيْدٌ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، قَالَ: "قَالَ لَنَا ابْنُ عَبَّاسٍ: أَتُحِبُّونَ أَنْ أُرِيَكُمُ كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَتَوَضَّأُ؟ فدعا بإناء فيه ماء، فاغترف غرفة بيده اليمنى، فتمضمض واستنشق، ثم أخذ أخرى فجمع بها يديه، ثم غسل وجهه، ثم أخذ أخرى فغسل بها يده اليمنى، ثم أخذ أخرى فغسل بها يده اليسرى ثم قبض قبضة من الماء، ثم نفض يده، ثم مسح بها رأسه وأذنيه، ثم قبض قبضة أخرى من الماء، فرش على رجليه اليمنى وفيها النعل، ثم مسحها بيديه: يد فوق القدم ويد تحت النعل، ثم صنع باليسرى مثل ذلك." 173

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyet ile Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde naklettiği rivâyetin senedi Atâ b. Yesar'de birleşmektedir. Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'de naklettiği rivâyette bulunan "ثُمَّ أَخَذَ أُخْرَى فَجَمَعَ بِهَا يَدَيْهِ، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ" ve "ثُمَّ قَبَضَ قَبْضَةً أُخْرَى مِنْ الْمَاءِ، فَرَشَّ عَلَى رِجْلِهِ الْيُمْنَى وَفِيهَا النَّعْلُ،" قَبْضَةً مِنْ الْمَاءِ، ثُمَّ نَفَضَ يَدَهُ، ثُمَّ مَسَحَ بِهَا رَأْسَهُ وَأُذُنَيْهِ

171 el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 442-443.

172 Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrahim el-Cu'fî, *Sahihu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir, Dâru Tûgî'n-Necat, "Vudu", 7.

173 Ebû Dâvûd, "Tahâret", 50.

”تَمَّ مَسَحُهَا بِيَدَيْهِ: يَدٌ فَوْقَ الْقَدَمِ وَيَدٌ تَحْتَ النَّعْلِ، ثُمَّ صَنَعَ بِالْيَسْرَى مِثْلَ ذَلِكَ“ lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حدثنا أبو سلمة الخزاعي، قال: أخبرنا ابن بلال، عن زيد بن أسلم، عن عطاء بن يسار، عن ابن عباس: أنه "توضأ فغسل وجهه، ثم أخذ غرفة من ماء فتمضمض بها، واستنثر، ثم أخذ غرفة فجعل بها هكذا، - يعني أضافها إلى يده الأخرى - ، فغسل بها وجهه، ثم أخذ غرفة من ماء، فغسل بها يده اليمنى، ثم أخذ غرفة من ماء، فغسل بها يده اليسرى، ثم مسح برأسه، ثم أخذ غرفة من ماء، ثم رش على رجله اليمنى حتى غسلها، ثم أخذ غرفة أخرى، فغسل بها رجله اليسرى" ، ثم قال: "هكذا رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم".¹⁷⁴

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'de naklettiği rivâyetin senedi Atâ b. Yeser'de birleşmektedir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "أتحبون أن أريكم كيف كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يتوضأ؟ فدعا بإناء فيه ماء" lafızları Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) naklettiği rivâyette bulunmamaktadır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan lafızlar metin içinde farklı sıralanmış olsa da Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) naklettiği rivâyette bulunmaktadır.

Değerlendirme

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı bu rivâyette sadece Tabiûn olan Atâ b. Yesâr ve sahâbe olan İbn Abbas'a yer vermiş, senedin diğer kısmını ise eserine almamıştır. Bu sebeple bu rivâyeti hangi hocasından aldığını bilmemekteyiz. Bu rivâyet bazı farklılıklarla birlikte, Buhârî'nin (ö. 256/870) *Sahih*'inde İbn Abbas'dan, Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde Atâ b. Yesâr'dan ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde İbn Abbas'dan nakledilmiştir. Bu rivâyetlerde İbn Abbas'ın, Hz. Peygamber'in nasıl abdest aldığını fiilen gösterdiği görülmektedir. el-Cassâs'ın kullandığı rivâyet ve Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) naklettiği rivâyette İbn Abbas, etrafındakilere Hz Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in nasıl abdest aldıklarını görmek isteyip istemediklerini sormuştur. Diğer kaynaklarda bu bilgi yoktur. el-Cassâs'ın, rivâyettin sadece mazmaza ve istinşakla ilgili bölümünü aldığı görülmektedir.

3.1.1. Genel Değerlendirme

"Mazmaza ve istinşak ile ilgili rivâyetler" başlığı altında değerlendirdiğimiz rivâyetler bakıldığında zaman el-Cassâs'ın iki rivâyeti senedsiz verdiği, bir rivâyetin senedinde ise sadece Tabiûn ve İbn Abbas'ın olduğu görülmektedir. Oruç olmayan kişinin mazmaza ve istinşakı abartılı yapması gerektiğini ifade eden rivâyete kaynak eserlerde baktığımız zaman mazmaza lafzının bulunmadığını görmekteyiz. Bununla birlikte Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve

¹⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 4, s. 239.

sellem- cünüp kimseler için mazmaza ve istinşakın üç kez yapılmasını emretmesi; İbn Abbas'ın da çevresindeki kimselere Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-in abdest alış şeklini gösterirken mazmaza ve istinşakı yapmış olması bir arada değerlendirildiği zaman abdest alırken mazmazanın yapılmasının gerekli olduğu, mazmazanın istinşakın bir bölümü olduğu düşünüldüğü için rivâyetlerde ayrıca ifade edilmediği söylenebilir.

3.3. Sakalların Yıkanması ve Hilallenmesi ile İlgili Rivâyetler

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kurân* adlı eserinde geçen sakalların hilallenmesi ile ilgili rivâyetler ve bu konu ile ilgili kaynak eserlerdeki rivâyetler şu şekildedir:

25- وروى حريز عن زيد بن عبد الرحمن بن أبي ليلي قال: "رأيتُه توضأ ولم أره خلل لحيته وقال هكذا رأيت عليا

رضي الله عنه توضأ." 175

Hariz'in Zeyd b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ'dan rivâyet ettiğine göre şöyle dedi: "Onu abdest alırken gördüm sakallarını hilallemiyordu. Hz. Ali'yi de aynı şekilde abdest alırken gördüm."

حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، عَنْ يَزِيدَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، قَالَ: "رَأَيْتُهُ تَوَضَّأَ، وَلَمْ أَرَهُ خَلَلَ لِحْيَتِهِ" ثُمَّ

قَالَ: "هَكَذَا رَأَيْتُ عَلِيًّا تَوَضَّأَ." 176

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı bu rivâyet, İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde aynı metinle bulunmaktadır.

Değerlendirme

el- Cassâs (ö. 370/ 917), eserine aldığı bu rivâyetin senedinde sadece Tabiûn ve sahâbeye yer vermiş, senedde bulunan diğer râvileri ise takti' etmiştir. Bu sebeple rivâyeti aldığı hocasını bilmemekteyiz. el-Cassâs ve İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) naklettiği rivâyetler Zeyd b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ'dan gelmiştir. Bu rivâyete göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- ve Hz. Ali abdest alırken sakallarını hilallememiştir.

26-وقال يونس: "رأيت أبا جعفر لا يخلل لحيته" 177

Yunus şöyle dedi: "Ebû Cafer'i abdest alırken gördüm sakalını hilallemiyordu."

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ ثَوْبَرٍ، قَالَ: "رَأَيْتُ أَبَا جَعْفَرٍ، لَا يُخَلِّلُ لِحْيَتَهُ." 178

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a bu rivâyeti Yusuf'tan naklederek almıştır. İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'de naklettiği Seveyr'den gelen rivâyetin metnin lafızları ile *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da yer alan metnin lafızları ise aynıdır.

175 el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 426.

176 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 21.

177 el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 426.

178 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 21.

Değerlendirme

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ında bulunan Yusuf'tan gelen rivâyete ve İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde bulunan Seveyr'den gelen rivâyete göre Ebû Cafer sakallarını hilallememiştir.

27-وروي عن أنس أن النبي صلى الله عليه وسلم خلل لحيته وقال: "بهذا أمرني ربي." 179

Enes'den nakledildiğine göre şöyle dedi: “Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem- sakalını hilalledi ve bunu bana rabbim emretti dedi.”

يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا حَسَنُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عَائِشَةَ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ، عَنْ أَنَسٍ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَلَّلَ لِحْيَتَهُ." 180

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı bu rivâyetin senedi ile İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'ide naklettiği rivâyet Enes b. Mâlik'den gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan “وقال: بهذا أمرني ربي” lafızları *Musannef*'de bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَفْصِ بْنِ هِشَامِ بْنِ زَيْدِ بْنِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ كَثِيرٍ أَبُو النَّضْرِ صَاحِبُ الْبَصْرِيِّ، عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَضَّأَ خَلَّلَ لِحْيَتَهُ، وَفَرَجَ أَصَابِعَهُ مَرَّتَيْنِ." 181

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyet ile İbn Mâce'nin (ö. 273/887) naklettiği rivâyet Enes b. Mâlik'den gelmiştir. Her iki rivâyette “خَلَّلَ لِحْيَتَهُ” lafızları aynıdır. İbn Mâce'nin (ö. 273/887) naklettiği rivâyetteki “إِذَا تَوَضَّأَ” ve “وَفَرَجَ أَصَابِعَهُ مَرَّتَيْنِ” lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحَبَابِ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عُمَرُ بْنُ أَبِي وَهْبٍ النَّصْرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُوسَى عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ كُرَيْزٍ الْخَزَاعِيِّ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ "إِذَا تَوَضَّأَ خَلَّلَ لِحْيَتَهُ بِالْمَاءِ." 182

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِسْحَاقَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ يَعْنِي ابْنَ مُبَارَكٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عُمَرُ بْنُ أَبِي وَهْبٍ الْخَزَاعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ ثَرْوَانَ، عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ كُرَيْزٍ الْخَزَاعِيِّ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "إِذَا تَوَضَّأَ خَلَّلَ لِحْيَتَهُ بِالْمَاءِ." 183

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) Hz. Aişe'den gelen iki farklı sened ile naklettiği rivâyetin “خَلَّلَ لِحْيَتَهُ” lafızları aynıdır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan “وقال: بهذا أمرني ربي” lafızları *Müsned*'de nakledilen rivâyette bulunmamaktadır. “إِذَا تَوَضَّأَ” ve “بِالْمَاءِ” lafızları ise *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

179 el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s.

180 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 7, s. 318.

181 İbn Mâce, “*Tahâret*”, 50.

182 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 43, s. 119.

183 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 43, s. 121.

Değerlendirme

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyetin senedinde sadece sahâbe olan Enes b. Mâlik'in ismine yer vermiştir. Bu sebeple bu rivâyeti hangi hocasından aldığını bilmemekteyiz. Bu rivâyet bazı farklılıklarla birlikte İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde ve İbn Mâce (ö. 385/995)'nin *Sünen*'inde Enes b. Mâlik'den, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde iki farklı senedle Hz. Aişe'den nakillerle bulunmaktadır. Söz konusu rivâyetlere göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- abdest alırken sakallarını hilallemiş ve bunu yapmasını Allah'ın emrettiğini ifade etmiştir. Diğer rivâyetlerde ise Hz. Peygamber-sallallâhu aleyhi ve sellem-'in abdest alırken sakallarını hilallediğini râviler aktarmıştır.

28- وروى الحسن عن جابر قال: "وضأت رسول الله صلى الله عليه وسلم لا مرة ولا مرتين ولا ثلاثاً، فرأيتُه يخلل

لحيته بأصابعه كأنها أسنان مشط." 184

Hasan'ın Câbir'den rivâyet ettiğine göre şöyle demiştir: "Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- abdest uzuvlarını bir kere, iki kere, üç kere yıkamaksızın abdest aldı. Sonrasında onu, parmaklarını tarak diş yaparak sakalını hilallerken gördüm.

حديثه عن مقاتل، عن الحسن، عن جابر، قال: "وضأت النبي صلى الله عليه وسلم غير مرة، فرأيتُه يخلل لحيته

بأصابعه، كأنها أسنان مشط." 185

Değerlendirme

el-Cassâs (370/917)'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da Hasan'ın Câbir'den naklettiği bu rivâyet çalışmamız kapsamındaki eserler içinde bulunamamıştır. Bununla birlikte Zehebî, Câbir rivâyetini *Mizânü'l-iltisam* adlı eserine almış ve İbn Adî'nin "Bu rivâyetin zayıfa yakın olduğunda ısrar ettim" sözünü aktarmıştır¹⁸⁶. Bu rivâyette Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in sakallarını parmaklarını tarak gibi yaparak hilallediği ifade edilmiştir.

3.2.1. Genel Değerlendirme

"Sakalların Yıkanması ve Hilallenmesi ile İlgili Rivâyetler" başlığı altında topladığımız rivâyetlere baktığımız zaman el-Cassâs'ın bir rivâyeti senedsiz, iki rivâyeti Tabiûn ve sahâbeden nakille, bir rivâyeti ise doğrudan sahâbeden naklettiği görülmektedir. Sahâbeler Zeyd b. Abdurrahman b. Ebî Leyla, Enes b. Mâlik ve Câbir'dir. Söz konusu rivâyetler bir arada değerlendirildiği zaman, Hz. Ali ve İbn Cafer'in abdest alırken sakalını hilallemediğini ifade eden rivâyetler ve Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi sellem-in abdest alırken sakalların

¹⁸⁴ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 426.

¹⁸⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Bicêvî, Dâru'l-ma'rifeti li'ttabâati ve'n-neşr, c. 1, s. 273, Beyrut, 1963.

¹⁸⁶ Zehebî, age. c.1, s. 273.

hilallenmesini Allah'ın emrettiği söylediği rivâyetlerin olduğu görülmektedir. Cassâs (ö. 370/917) abdest alırken sakalların hilallenmesi konusunda farklı rivâyetleri bir araya getirmek için her iki rivâyeti de kitabına almış görünmektedir. Bununla birlikte Hz. Peygamber-sallallâhu aleyhi ve sellem-'in parmaklarını tarak gibi yapıp sakallarını hilallediği aktaran rivâyeti Zehebî, *Mizânü'l-iltisam* adlı eserine almış ve İbn Adî'nin "Bu rivâyetin zayıfa yakın olduğunda ısrar ettim" sözünü aktarmıştır.

3.3. Başın, Alnın ve Sarığın Mesh Edilmesi ile İlgili Rivâyetler

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kurân* adlı eserinde geçen başın, alnın ve sarığın mesh edilmesi ile ilgili rivâyetler ve bu konu ile ilgili kaynak eserlerdeki rivâyetler şu şekildedir:

29- قال: "إن تحت كل شعرة جنابة، فبلوا الشعر و أنقوا البشرة." ¹⁸⁷

Dedi ki: "Bütün saçların altı necasettir. Saçları ıslatın, deriyi arındırın."

حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا الْحَارِثُ بْنُ وَجِيهٍ، حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ دِينَارٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ:

قال رسول الله - صلى الله عليه وسلم -: "إن تحت كل شعرة جنابة، فاعسلوا الشعر وأنقوا البشرة." ¹⁸⁸

el-Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ında bu rivâyeti senedsiz olarak kullanmıştır. Rivâyetin metin bölümünün lafızları ile Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde bulunan rivâyetin metin bölümünün lafızları örtüşmektedir. "فاعسلوا" ve "فبلوا" lafızları mürâdif lafızlardır.

حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَارِثُ بْنُ وَجِيهٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ دِينَارٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ

أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إن تحت كل شعرة جنابة، فاعسلوا الشعر، وأنقوا البشرة." ¹⁸⁹

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ına bu rivâyeti senedsiz olarak almıştır. Metin kısmı ise İbn Mâce'nin (ö. 273/887) rivâyeti ile örtüşmektedir. "فاعسلوا" ve "فبلوا" lafızları mürâdif kullanılmıştır.

Değerlendirme

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bu rivâyeti sened bölümü olmadan kullanmıştır. Bu sebeple rivâyetin hangi sahâbeden geldiğini ve el-Cassâs'ın rivâyeti hangi hocasından aldığını bilmemekteyiz. Söz konusu rivâyet bazı farklılıklar olmakla birlikte Ebû Hüreyre'den gelen nakille Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde ve Amr b. Vehb'den gelen nakille İbn Mâce'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde bulunmaktadır. Bu rivâyetlere göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, saçların altının da necis olacağını, yıkanırken altının arındırılması gerektiğini ifade etmiştir.

¹⁸⁷ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 423.

¹⁸⁸ Ebû Dâvûd, "*Tahâret*", 95.

¹⁸⁹ İbn Mâce, "*Tahâret*", 106.

30- قال: حدثنا إبراهيم الحربي قال: حدثنا محمد بن الصباح قال: حدثنا هشيم قال: حدثنا يونس عن ابن سيرين قال: أخبرني عمرو بن وهب قال: سمعت المغيرة بن شعبة يقول: خصلتان لا أسأل عنهما أحدا بعدما شهدت من رسول الله صلى الله عليه وسلم "إنا كنا معه في سفر، فنزل لحاجته ثم جاء فتوضأ ومسح على ناصيته وجانبي عمامته".¹⁹⁰

İbrahim el-Kerbî bize tahdisen bildirdi, dedi ki Muhammed b. Sabbâh bize tahdisen bildirdi, dedi ki Hüseyim bize tahdisen bize bildirdi dedi ki Yunus İbn Sirin'den bize tahdisen bildirdi, dedi ki Amr b. Vehb bana bildirdi dedi ki: Muğire b. Şu'be'nin şöyle dediğini duydum: "Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den gördükten sonra kimseye sormadığım iki haslet var. Biz seferde Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile birlikteydik, tuvalet ihtiyacını giderdi ve sonrasında abdest aldı. Alnını ve sarığının iki yanını mesh etti."

أَنَا أَبُو طَاهِرٍ، نَا أَبُو بَكْرٍ، نَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدُّورَقِيُّ وَأَبُو بَشِيرٍ الْوَاسِطِيُّ، قَالَا: ثَنَا هُشَيْمٌ، قَالَ الدُّورَقِيُّ: أَخْبَرَنَا يُونُسُ، وَقَالَ أَبُو بَشِيرٍ: عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ وَهَبٍ قَالَ: سَمِعْتُ الْمَغِيرَةَ بْنَ شُعْبَةَ قَالَ: خَصَلَتَانِ لَا أَسْأَلُ عَنْهُمَا أَحَدًا بَعْدَمَا قَدْ شَهِدْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -، إِنَّا كُنَّا مَعَهُ فِي سَفَرٍ فَبَرَزَ لِحَاجَتِهِ، ثُمَّ جَاءَ فَتَوَضَّأَ وَمَسَحَ بِنَاصِيَتِهِ وَجَانِبَيْ عِمَامَتِهِ، وَمَسَحَ عَلَى خُفْيِهِ، قَالَ: وَصَلَاةُ الْإِمَامِ خَلْفَ الرَّجُلِ مَعَ رَعِيَّتِهِ، وَشَهِدْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنَّهُ كَانَ فِي سَفَرٍ، فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ، فَاحْتَبَسَ عَلَيْهِمُ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -، فَأَقَامُوا الصَّلَاةَ، وَقَدَّمُوا ابْنَ عَوْفٍ، فَصَلَّى بِهِمْ بَعْضَ الصَّلَاةِ، وَجَاءَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -، فَصَلَّى خَلْفَ ابْنِ عَوْفٍ مَا بَقِيَ مِنَ الصَّلَاةِ، فَلَمَّا سَلَّمَ ابْنُ عَوْفٍ قَامَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -، فَقَضَى مَا سَبَقَ بِهِ.¹⁹¹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ında yer alan bu rivâyet ile İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) naklettiği rivâyetin senedi Yunus'da birleşmektedir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da geçen rivâyetin tamamı İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde bulunmaktadır. el-Cassâs'ın kitabına *Sahih*'deki rivâyetin konuyla ilgili bölümünü aldığı görülmektedir.

نَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدُّورَقِيُّ، وَأَبُو بَشِيرٍ الْوَاسِطِيُّ قَالَا: ثَنَا هُشَيْمٌ قَالَ الدُّورَقِيُّ: أَخْبَرَنَا يُونُسُ، وَقَالَ أَبُو بَشِيرٍ: عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ وَهَبٍ قَالَ: سَمِعْتُ الْمَغِيرَةَ بْنَ شُعْبَةَ قَالَ: خَصَلَتَانِ لَا أَسْأَلُ عَنْهُمَا أَحَدًا بَعْدَمَا قَدْ شَهِدْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّا كُنَّا مَعَهُ فِي سَفَرٍ، فَبَرَزَ لِحَاجَتِهِ، ثُمَّ جَاءَ فَتَوَضَّأَ وَمَسَحَ بِنَاصِيَتِهِ وَجَانِبَيْ عِمَامَتِهِ، وَمَسَحَ عَلَى خُفْيِهِ قَالَ: وَصَلَاةُ الْإِمَامِ خَلْفَ الرَّجُلِ مَعَ رَعِيَّتِهِ، وَشَهِدْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ فِي سَفَرٍ، فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ، فَاحْتَبَسَ عَلَيْهِمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَقَامُوا الصَّلَاةَ، وَقَدَّمُوا ابْنَ عَوْفٍ فَصَلَّى بِهِمْ بَعْضَ الصَّلَاةِ وَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى خَلْفَ ابْنِ عَوْفٍ مَا بَقِيَ مِنَ الصَّلَاةِ، فَلَمَّا سَلَّمَ ابْنُ عَوْفٍ قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَضَى مَا سَبَقَ بِهِ. هَذَا حَدِيثُ الدُّورَقِيِّ. وَقَالَ أَبُو بَشِيرٍ: عَنْ عَمْرُو بْنِ وَهَبٍ النَّقْفِيِّ، عَنِ الْمَغِيرَةَ، وَقَالَ: فَبَرَزَ لِحَاجَتِهِ، فَدَعَا بِمَاءٍ، فَاتَّيْتُهُ بِإِدَاوَةٍ، أَوْ سَطِيجَةٍ وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ شَامِيَّةٌ ضَيِّقَةُ الْكُمَيْنِ، فَأَخْرَجَ يَدَهُ مِنْ أَسْفَلِ الْجُبَّةِ، فَتَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى خُفْيِهِ، وَمَسَحَ بِنَاصِيَتِهِ وَجَانِبَيْ الْعِمَامَةِ، ثُمَّ أَبْطَأَ عَلَى الْقَوْمِ، فَأَقَامُوا الصَّلَاةَ. قَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّ صَحَّ هَذَا الْخَبَرُ يَغْنِي قَوْلَهُ: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ وَهَبٍ - فَإِنَّ حَمَادَ بْنَ زَيْدٍ رَوَاهُ عَنْ أَبِي يُونُسَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ قَالَ: حَدَّثَنِي رَجُلٌ يُكْنَى أَبَا عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَمْرُو بْنِ وَهَبٍ.¹⁹²

¹⁹⁰ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 427.

¹⁹¹ İbn Huzeyme, *Musannef*, c. 2, s. 794

¹⁹² İbn Huzeyme, *Musannef*, c. 3, s. 72.

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ında yer alan bu rivâyet ile İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) naklettiği rivâyetin senedi Hüseyim'de birleşmektedir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da geçen rivâyetin tamamı İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde bulunmaktadır.

أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا هُثَيْمٌ، قَالَ: أَخْبَرَنَا يُونُسُ بْنُ عُبَيْدٍ، عَنْ ابْنِ سِيرِينَ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ وَهْبٍ النَّقَّاشِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ الْمُغِيرَةَ بْنَ شُعْبَةَ، قَالَ: خَصَلْتَانِ لَا أَسْأَلُ عَنْهُمَا أَحَدًا، بَعْدَمَا شَهِدْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِنَّا كُنَّا مَعَهُ فِي سَفَرٍ فَبَرَزَ لِاحْتِجَتِهِ، ثُمَّ جَاءَ " فَتَوَضَّأَ وَمَسَحَ بِنَاصِيَّتِهِ وَجَانِبَيْ عِمَامَتِهِ وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ، قَالَ: وَصَلَاةُ الْإِمَامِ خَلْفَ الرَّجُلِ مِنْ رَعِيَّتِهِ، قَالَ: "فَشَهِدْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ فِي سَفَرٍ، فَخَصَرَتِ الصَّلَاةُ فَاحْتَبَسَ عَلَيْهِمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَقَدَّمُوا ابْنَ عَوْفٍ فَصَلَّى بِهِمْ وَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى خَلْفَ ابْنِ عَوْفٍ مَا بَقِيَ مِنَ الصَّلَاةِ فَلَمَّا سَلَّمَ ابْنُ عَوْفٍ قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَضَى مَا سَبَقَ بِهِ." 193

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ında yer alan rivâyetin senedinde bulunan râviler Hüseyim, Amr b. Vehb, Muğire b. Şu'be, Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'inde naklettiği rivâyette de bulunmaktadır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan bu rivâyetin metin bölümü *Sünen*'deki rivâyetin metninde tamamiyle bulunmaktadır.

Değerlendirme

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da İbrahim el-Kerbî'den aldığı Amr b. Vehb'den gelen rivâyeti nakletmiştir. Bu rivâyet Amr b. Vehb'den iki farklı senedle İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde ve Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'inde bulunan rivâyet metinlerinin içinde bulunmaktadır. el-Cassâs'ın naklettiği rivâyette bulunan râvilerin kaynak eserlerdeki rivâyetlerde de bulunması, el-Cassâs'ın konu ile ilgili bölümü takti' yapmış olması ihtimalini güçlendirmektedir. Söz konusu rivâyetlere göre Amr b. Vehb'in, Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in başını ve alnını mesh ederken gördüğü ve bunu gördükten sonra bu konu ile ilgili kimseye bir şey sormadığı anlaşılmaktadır.

31- وروى سليمان التيمي عن بكر بن عبد الله المزني عن ابن المغيرة عن أبيه: "أن رسول الله صلى الله عليه وسلم

مسح على الخفين ومسح على ناصيته ووضع يده على العمامة أو مسح على العمامة." 194

Süleyman el-Teymiyye, Bekr b. Abdullah el-Müzni'den onun da İbnü'l-Müğire'den onun da babasından rivâyet ettiğine göre: "Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ayakkabılarına mesh etti, alnına mesh etti, elini sarığına koydu ya da sarığına mesh etti."

يَزِيدُ عَنْ التَّيْمِيِّ، عَنْ بَكْرِ، عَنْ ابْنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ «مَسَحَ مُقَدَّمَ رَأْسِهِ وَعَلَى الْخُفَّيْنِ وَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى الْعِمَامَةِ وَمَسَحَ عَلَى الْعِمَامَةِ» 195

Ahkâmü'l-Kur'ân'da bulunan bu rivâyet ile İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'ine aldığı rivâyetin senedinde ortak râvi bulunmamaktadır. *Musannef*'de bulunan

193 Nesâî, "Tahâret", 78.

194 el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2 s. 441.

195 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 7, s. 282.

”ومسح على ناصيته“ lafzı *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da, *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan lafzı *Musannef*'de bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُصْعَبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ أُمَيَّةَ، عَنْ أَبِيهِ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ وَالْعِمَامَةِ".¹⁹⁶

Ahkâmü'l-Kur'ân'da bulunan rivâyet ile İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde naklettiği rivâyetin senedinde ortak râvi bulunmamaktadır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "العمامة ومسح على ناصيته ووضع يده على" lafızları *Musannef*'deki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا أُمَيَّةُ بْنُ بَسْطَامٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، قَالَا: حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي بَكْرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ ابْنِ الْمُغِيرَةِ، عَنْ أَبِيهِ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ، وَمُقَدَّمَ رَأْسِهِ وَعَلَى عِمَامَتِهِ".¹⁹⁷

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyet ile Müslim'in (ö. 261/875) *Sahih*'inde naklettiği rivâyetin senedi Bekr b. Abdullah'da birleşmektedir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "ومسح على ناصيته ووضع يده على العمامة" lafızları *Sahih*'de; *Sahih*'de bulunan "وَمُقَدَّمُ رَأْسِهِ" lafzı ise *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunmamaktadır.

أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْمَاعِيلَ، بِسُتٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَوْفٌ، وَهَشَامٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ وَهْبٍ النَّقَّاشِيُّ، أَنَّ الْمُغِيرَةَ بْنَ شُعْبَةَ، حَدَّثَهُ: "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ عَلَى نَاصِيَتِهِ وَعَلَى الْعِمَامَةِ، ثُمَّ مَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ".¹⁹⁸

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyet ile İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'inde naklettiği rivâyette ortak râvi bulunmamaktadır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "وضع يده على العمامة أو مسح على العمامة" lafızları *Sahih*'de yoktur. Diğer lafızların ise metin içi sıralanışı farklıdır.

Değerlendirme

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı Muğire b. Şu'be rivâyeti, farklılıklar olmakla birlikte, Müğire b. Şu'be ve Ebû Ümeyye'den gelen iki farklı senedle İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde, Muğire b. Şu'be'den gelen nakille Müslim'in (ö. 261/875) *Sahih*'inde ve İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'inde bulunmaktadır. Söz konusu rivâyetlere göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- ayakkabısının üzerine, alnına ve sarığının üzerine mesh etmiştir.

32- وروى عبد الله بن زيد المازني والمقدام بن معدي كرب: "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ أَقْبَلَ

بِهِمَا وَأَدْبَرَ، بَدَأَ بِمَقْدَمِ رَأْسِهِ ثُمَّ ذَهَبَ بِهِمَا"،¹⁹⁹

¹⁹⁶ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 163.

¹⁹⁷ Müslim, "*Tahâret*", 82.

¹⁹⁸ İbn Hibbân, *Sahih*, c. 4, s. 171.

¹⁹⁹ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 429.

Abdullah bin Zeyd el-Müezzî ve el-Mikdâm ibnu Ma'dikerib'in rivâyet ettiğine göre: "Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem- elleriyle başının önünü ve arkasını mesh etti. Önce başının önünden başladı sonra arkasını mesh etti."

عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَأَدْبَرَ، ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ."²⁰⁰

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Abdürrezzak es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *Musannef*'de naklettiği rivâyet Abdullah b. Zeyd'den gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "ثم ذهب بهما" lafzı *Musannef*'deki rivâyette; *Musannef*'deki rivâyette bulunan "ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مُوسَى الْأَنْصَارِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَعْنُ بْنُ عِيسَى الْقَرَارُ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَأَدْبَرَ، ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ."²⁰¹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'de naklettiği rivâyet Abdullah b. Zeyd'den gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "ثم ذهب بهما" lafzı *Sünen*'deki rivâyette; *Sünen*'deki rivâyette bulunan "ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ وَحَزْمَةُ بْنُ يَحْيَى، قَالَا: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِدْرِيسَ الشَّافِعِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ قَالَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ وَهُوَ جَدُّ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى هَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تُرِينِي، كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ؟ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ زَيْدٍ: "نَعَمْ، فَدَعَا بِوَضُوءٍ، فَأَفْرَغَ عَلَى يَدَيْهِ، فَعَسَلَ يَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ تَمَضَّمْ، وَاسْتَنْتَزَّ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ يَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ، فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَأَدْبَرَ، ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ."²⁰²

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyet ile İbn Mâce'nin (ö. 273/887) naklettiği rivâyet örtüşmektedir. Her iki rivâyette "مسح رأسه بيديه أقبل بهما وأدبر، بدأ بمقدم رأسه ثم ذهب بهما" lafızları aynıdır.

أَخْبَرَنَا عُثْبَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ مَالِكٍ هُوَ ابْنُ أَنَسٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى، عَنْ أَبِيهِ: أَنَّهُ قَالَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ بِنِ عَاصِمٍ - وَهُوَ جَدُّ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى - هَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تُرِينِي كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ؟ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ زَيْدٍ: "نَعَمْ، فَدَعَا بِوَضُوءٍ، فَأَفْرَغَ عَلَى يَدَيْهِ الْيُمْنَى فَعَسَلَ يَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ، ثُمَّ مَضَّمْ وَاسْتَنْتَزَقَ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ يَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَأَدْبَرَ بَدَأَ بِمُقَدِّمِ رَأْسِهِ، ثُمَّ دَهَبَ بِهِمَا إِلَى قَفَاهُ، ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ."²⁰³

²⁰⁰ Abdürrezzâkes-San'ânî, *Musannef*, c. 1, s. 6.

²⁰¹ Tirmizî, "*Tahâret*", 24.

²⁰² İbn Mâce, "*Tahâret*", 51.

²⁰³ Nesâî, "*Tahâret*", 83.

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'de naklettiği rivâyet örtüşmektedir. Her iki rivâyette “مسح رأسه بيديه أقبل بهما وأدبر، بدأ بمقدم” lafızları aynıdır.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَأَدْبَرَ، وَبَدَأَ بِمُقَدِّمِ رَأْسِهِ ثُمَّ ذَهَبَ بِهِمَا إِلَى قَفَاهُ، ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ." 204

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Sünen*'de naklettiği rivâyet Abdullah b. Zeyd'den gelmiştir. *Sünen*'deki rivâyette bulunan “إِلَى قَفَاهُ” ve “ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ” lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

نا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ، وَأَقْبَلَ بِهِمَا وَأَدْبَرَ، بَدَأَ بِمُقَدِّمِ رَأْسِهِ، ثُمَّ ذَهَبَ بِهِمَا إِلَى قَفَاهُ، ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ. 205

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'de naklettiği rivâyetin senedi Mâlik'den itibaren aynı râvi'lerden oluşmaktadır. el-Cassâs'ın kullandığı rivâyetin lafızları tamamıyla *Sahih*'deki rivâyette bulunmaktadır. *Sahih*'deki rivâyette bulunan “إِلَى قَفَاهُ، ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ” lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette yoktur.

حَدَّثَنَا ابْنُ صَاعِدٍ، نا مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ بْنِ عَبْدِ الْوَهَّابِ بْنِ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ بِالْمَدِينَةِ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ قُلَيْبٍ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى بْنِ عُمَارَةَ بْنِ أَبِي حَسَنِ الْمَازِنِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ عَمْرُو بْنَ أَبِي حَسَنِ الْمَازِنِيِّ، أَتَى إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ وَهُوَ ابْنُ عَاصِمِ الْمَازِنِيِّ صَاحِبِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "هَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تُرِيَنِي كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ؟"، قَالَ: "نَعَمْ"، فَدَعَا لَهُ بِتَوْرٍ مَاءٍ، فَأَكْفَأَ التَّوْرَ عَلَى يَدِهِ الْيُمْنَى فَعَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، يَكْفِيءُ التَّوْرَ عَلَى يَدَيْهِ ثُمَّ يَغْسِلُ يَدَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَيْهِ فِي التَّوْرِ فَعَرَفَ عَرَفَةً مِنْ مَاءٍ وَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ، ثُمَّ اسْتَنْشَرَ ثَلَاثَ عَرَفَاتٍ ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ غَسَلَ كُلَّ يَدٍ مَرَّتَيْنِ إِلَى الْمِرْفَقِ، ثُمَّ أَخَذَ مِنَ الْمَاءِ فَمَسَحَ بِرَأْسِهِ أَقْبَلَ بِهِمَا وَأَدْبَرَ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ. 206

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'de naklettiği rivâyet örtüşmektedir. Her iki rivâyette “مسح رأسه بيديه أقبل بهما وأدبر، بدأ بمقدم” lafızları aynıdır.

Değerlendirme

el-Cassâs, söz konusu rivâyeti *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da munkatı' olarak doğrudan sahabe olan Abdullah bin Zeyd el-Müezzî ve el-Mikdâm ibnu Ma'dikerib'den nakletmiştir. Bu

204 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 26, s. 368.

205 İbn Huzeyme, *Sahih*, c. 1, s. 80.

206 Dârekutnî, *Sünen*, c. 1, s. 140.

rivâyet, Abdullah b. Zeyd'den nakille, Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *Musannef*'inde, Tirmizî'nin (279/892) *Sünen*'inde, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde, İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde, Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde nakledilmiştir. İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'inde ve Nesâî (303/915)'nin *Sünen*'inde bulunan rivâyetler ise Abdullah b. Zeyd'in oğlu Ammar'dan nakille gelmiştir. Bu eserlerdeki rivâyetler birtakım farklılıklar içerse de aynı manayı taşımaktadır. Bu rivâyetlerde Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in başının önünü ve arkasını mesh ettiği görülmektedir. Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'i ve Nesâî'nin (303/915) *Sünen*'inde Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in tümüyle abdest alışı anlatılmıştır.

33- وحدَّثَنَا عبيد الله بن الحسين قال: حدثنا محمد بن سليمان الحضرمي قال: حدثنا كردوس بن أبي عبد الله قال: حدثنا المعلى بن عبد الرحمن قال: حدثنا عبد الحميد بن جعفر عن عطاء عن ابن عباس قال: "توضأ رسول الله صلى الله عليه وسلم فمسح رأسه مسحة واحدة بين ناصيته وقرنه."²⁰⁷

Abdullah b. Hüseyin tahdisen bize bildirdi, dedi ki Muhammed b. Süleyman el-Hazramî tahdisen bize bildirdi, dedi ki Kurdus b. Ebî Abdullah tahdisen bize bildirdi, dedi ki Ma'la b. Abdurrahman tahdisen bize bildirdi dedi ki Abdulhamid b. Cafer, Atâ'dan o da İbn Abbas'tan tahdisen bize bildirdi, şöyle dedi: "Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- abdest aldı ve alnı ile başının ortasını bir kez mesh etti."

أَخْبَرَنَا إِبراهيمُ بْنُ الْحَسَنِ الْمُقْسِمِيُّ قَالَ: أَنْبَأَنَا حَجَّاجٌ قَالَ: قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ، حَدَّثَنِي شَيْبَةُ، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ أَخْبَرَهُ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبِي عَلِيٌّ، أَنَّ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ قَالَ: دَعَانِي أَبِي عَلِيٌّ بِوَضُوءٍ، فَقَرَّبَتْهُ لَهُ "فَبَدَأَ فَعَسَلَ كَفَّيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَهُمَا فِي وَضُوءِهِ، ثُمَّ مَضَمَضَ ثَلَاثًا، وَاسْتَنْثَرَ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى إِلَى الْمِرْفَقِ ثَلَاثًا، ثُمَّ الْيُسْرَى كَذَلِكَ، ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ مَسْحَةً وَاحِدَةً، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَهُ الْيُمْنَى إِلَى الْكَعْبَيْنِ ثَلَاثًا، ثُمَّ الْيُسْرَى كَذَلِكَ، ثُمَّ قَامَ قَائِمًا، فَقَالَ: نَاوِلْنِي فَنَاوَلْتُهُ الْإِنَاءَ الَّذِي فِيهِ فَضْلٌ وَضُوءُهُ فَشَرِبَ مِنْ فَضْلٍ وَضُوءِهِ قَائِمًا. "فَعَجِبْتُ فَلَمَّا رَأَيْتُ قَالَ: "لَا تَعْجَبْ؛ فَإِنَّ رَأَيْتَ أَبَاكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْنَعُ مِثْلَ مَا رَأَيْتَنِي يَفْعَلُ لَوْضُوءِهِ هَذَا وَشَرِبَ فَضْلَ وَضُوءِهِ قَائِمًا."²⁰⁸

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'ında bulunan rivâyet ile Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'inde naklettiği rivâyet Hüseyin b. Ali'den nakledilmiştir. İki rivâyette "مَسَحَ بِرَأْسِهِ مَسْحَةً وَاحِدَةً" lafızları ortaktır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'ındaki rivâyette bulunan ناصيته وقرنه" lafızları *Sünen*'de nakledilen rivâyette bulunmamaktadır.

Değerlendirme

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'da kullandığı rivâyeti Abdullah b. Hasan'dan almıştır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'da bulunan rivâyet ile Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'de naklettiği rivâyet farklı senedlerle gelmekle birlikte her iki rivâyet de Hüseyin b. Ali'den nakledilmiştir. Bu

²⁰⁷ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 430.

²⁰⁸ Nesâî, "*Tahâret*", 80.

rivâyetlere göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- başını birkez mesh etmiştir. rivâyet taramalarımız sonucunda “بين ناصيته وقرنه” lafızlarını kaynaklarda bulamadık.

34-وأخبرنا عبد الباقي بن قانع قال: حدثنا أحمد بن النضر بن بحر قال: حدثنا عامر بن سنان قال: حدثنا زياد بن علاقة عن عبد الحكم عن أنس بن مالك قال: "قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: -الأذنان من الرأس ما أقبل منهما وما أدبر." 209

Abdülbâki b. Kânî' bize haber verdi, dedi ki Ahmed b. el-Nazr b. Bahr tahdisen bize bildirdi, dedi ki Amr b. Sinan bize tahdisen bildirdi, dedi ki Ziyad b. Alaka, Abdulhâkim'den o da Enes b. Mâlik'den tahdisen bize bildirdi dedi ki: Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle dedi: “Kulaklar önü ve arkası ile birlikte baştandır.”

عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ مُوسَى، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ." 210

el-Cassâs *Ahkâmü 'l-Kur'ân*'a Enes b. Mâlik rivâyetini almıştır. Abdürrezzâk es-San'ânî (ö. 211/826-27) ise *Musannef*'de Süleyman b. Musa rivâyetini nakletmiştir. Bununla birlikte *Ahkâmü 'l-Kur'ân*'daki rivâyette geçen “ما أقبل منهما وما أدبر” lafızları *Musannef*'deki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، وَالْحَسَنِ، قَالَا: "الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ." 211
حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ أَشْعَثَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أَبِي مُوسَى، قَالَ: "الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ." 212
حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ حَمَادِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ رَيْدٍ، عَنْ يُونُسَ بْنِ مِهْرَانَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ." 213

حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ أُسَامَةَ، عَنْ هِلَالِ بْنِ أُسَامَةَ، عَنِ ابْنِ عُمرَ، قَالَ: "الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ." 214
حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنِ ابْنِ سَبْرِينَ، قَالَ: "الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ." 215
حَدَّثَنَا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْجَمَانِيُّ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: "الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ." 216

el-Cassâs (ö. 370/) Enes b. Mâlik rivâyetini *Ahkâmü 'l-Kur'ân*'da kullanmıştır. Bu rivâyet farklı senedlerle, Hasan, Ebû Musa, İbn Sîrîn, İbn Abbâs, İbn Ömer, Said b. Cübeyr'den nakillerle İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde bulunmaktadır. Bununla birlikte *Ahkâmü 'l-Kur'ân*'daki rivâyette geçen “ما أقبل منهما وما أدبر” lafızları *Musannef*'de bulunmamaktadır.

²⁰⁹ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 443.

²¹⁰ Abdürrezzâkes-San'ânî, *Musannef*, c. 1, s. 11.

²¹¹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 24.

²¹² İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 24.

²¹³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 24.

²¹⁴ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 24.

²¹⁵ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 24.

²¹⁶ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 24.

حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، ح وَحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَقُتَيْبَةُ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ سِنَانِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، وَذَكَرَ وَضُوءَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ الْمَافِقِينَ»، قَالَ: وَقَالَ: «الْأَذْنَانِ مِنَ الرَّأْسِ». ²¹⁷

el-Cassâs (ö. 370/981) Enes b. Mâlik rivâyetini *Ahkâmu'l-Kur'ân*'da kullanmıştır. Ebû Dâvûd (ö. 275/ 889) ise Ebû Umâme rivâyetini nakletmiştir. *Ahkâmu'l-Kur'ân*'daki rivâyette geçen “ما أقبل منهما وما أدبر” lafızları *Sünen*'de bulunmamaktadır. *Sünen*'deki rivâyette “يَمْسَحُ الْمَافِقِينَ” lafızları ise *Ahkâmu'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ سِنَانِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، قَالَ: تَوَضَّأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، وَيَدَيْهِ ثَلَاثًا، وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ، وَقَالَ: «الْأَذْنَانِ مِنَ الرَّأْسِ». ²¹⁸

el-Cassâs (ö. 370/981) *Ahkâmu'l-Kur'ân*'da Enes b. Mâlik rivâyetini kullanmıştır. Tirmizî (ö. 279/892) ise Ebû Umâme rivâyetini *Sünen*'de nakletmiştir. *Ahkâmu'l-Kur'ân*'daki rivâyette geçen “ما أقبل منهما وما أدبر” lafızları *Sünen*'de bulunmamaktadır. Bununla birlikte *Sünen*'deki rivâyette bulunan “تَوَضَّأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، وَيَدَيْهِ ثَلَاثًا” lafızları *Ahkâmu'l-Kur'ân*'da bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا سُؤْيُدُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا بْنُ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْأَذْنَانِ مِنَ الرَّأْسِ» ²¹⁹
حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زَيْدٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ سِنَانِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الْأَذْنَانِ مِنَ الرَّأْسِ» وَكَانَ يَمْسَحُ رَأْسَهُ مَرَّةً، وَكَانَ يَمْسَحُ الْمَافِقِينَ. ²²⁰

el-Cassâs (ö. 370/981) *Ahkâmu'l-Kur'ân*'da Enes b. Mâlik rivâyetini kullanmıştır. İbn Mâce (ö. 273/887), *Sünen*'de farklı senedlerle Abdullah b. Zeyd ve Ebû Umâme rivâyetlerini nakletmiştir. *Ahkâmu'l-Kur'ân*'daki rivâyette geçen “ما أقبل منهما وما أدبر” lafızları *Sünen*'deki rivâyetlerde bulunmamaktadır. Ebû Umâme rivâyetinde bulunan “وَكَانَ يَمْسَحُ رَأْسَهُ مَرَّةً، وَكَانَ يَمْسَحُ الْمَافِقِينَ” lafızları *Ahkâmu'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا عَقَّانُ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، حَدَّثَنَا سِنَانُ أَبُو رَبِيعَةَ صَاحِبُ السَّابِرِيِّ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: وَصَفَ " وَضُوءَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ، ثَلَاثًا ثَلَاثًا، وَلَا أَدْرِي كَيْفَ ذَكَرَ الْمَضْمَنَةَ وَالْإِسْتِنْشَاقَ؟ وَقَالَ: وَالْأَذْنَانِ مِنَ الرَّأْسِ قَالَ: وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ الْمَافِقِينَ، وَقَالَ: بِأَصْبُعَيْهِ " وَأَرَانَا حَمَّادٌ وَمَسَحَ مَافِقِيهِ ²²¹.
حَدَّثَنَا يُونُسُ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ يَعْنِي ابْنَ زَيْدٍ، عَنْ سِنَانِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ: " أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ فَعَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، وَيَدَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ وَقَالَ: " الْأَذْنَانِ مِنَ الرَّأْسِ. " ²²²

²¹⁷ Ebû Dâvûd, “*Tahâret*”, 48.

²¹⁸ Tirmizî, “*Tahâret*”, 29.

²¹⁹ İbn Mâce, “*Tahâret*”, 53.

²²⁰ İbn Mâce, “*Tahâret*”, 53.

²²¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 36, s. 555.

²²² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 36, s. 613.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ إِسْحَاقَ، أَخْبَرَنَا حَمَادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ سِنَانِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أَبِي أَمَامَةَ: " أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ فَمَضْمَضَ ثَلَاثًا، وَاسْتَنْشَقَ ثَلَاثًا، وَغَسَلَ وَجْهَهُ وَكَانَ يَمْسَحُ الْمَاقِئِينَ مِنَ الْعَيْنِ. " قَالَ: وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ رَأْسَهُ مَرَّةً وَاحِدَةً وَكَانَ يَقُولُ: "الْأَذْنَانِ مِنَ الرَّأْسِ." ²²³

el-Cassâs (ö. 370/981) *Ahkâmu'l-Kur'ân*'da Enes b. Mâlik rivâyetini kullanmıştır. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) *Müsned*'de Ebû Umâme'den üç farklı senedle gelen rivâyetleri nakletmiştir. Bu rivâyetlerde bazı farklılıklar olmakla birlikte "الْأَذْنَانِ مِنَ الرَّأْسِ" lafızları ortaktır. *Ahkâmu'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "ما أقبل منهما وما أدبر" lafızları *Müsned*'deki rivâyetlerde bulunmamaktadır.

حدثنا نصر بن مرزوق، قال: ثنا يحيى بن حسان، قال: ثنا حماد بن زيد، عن سنان بن ربيعة، عن شهر بن حوشب، عن أبي أمامة الباهلي أن رسول الله صلى الله عليه وسلم توضعاً فمسح أذنيه مع الرأس، وقال: "الأذنان من الرأس." ²²⁴
حدثنا علي بن معبد، قال: ثنا يعقوب بن إبراهيم، قال: ثنا أبي، عن ابن إسحاق، عن نافع، عن ابن عمر، أنه كان يقول: "الأذنان من الرأس فامسحوهما." ²²⁵

حدثنا علي بن شيبه، قال: ثنا يحيى بن يحيى، قال: ثنا هشام، عن غيلان بن عبد الله، قال: سمعت ابن عمر يقول: "الأذنان من الرأس." ²²⁶

el-Cassâs (ö. 370/981) *Ahkâmu'l-Kur'ân*'da naklettiği rivâyet Enes b. Mâlik'den gelmiştir. Tahâvî (ö. 321/933), *Şerhu Meâni'l-âsâr* adlı eserinde Ebû Umâme ve farklı iki senedle İbn Ömer'den gelen rivâyetleri nakletmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "ما أقبل منهما وما أدبر" lafızları *Şerhu Meâni'l-âsâr*'daki rivâyetlerde bulunmamaktadır. İbn Ömer'den nakledilen rivâyette bulunan "فامسحوهما" lafzı *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ صَاعِدٍ، ثنا الْجَرَّاحُ بْنُ مُحَمَّدٍ، نا يَحْيَى بْنُ الْغُرَيَّانِ الْهَرَوِيُّ، نا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "الْأَذْنَانِ مِنَ الرَّأْسِ." ²²⁷
حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ نُوحٍ الْجُنْدِيسِيُّ، وَالْقَاضِي أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ نَصْرِ قَالَا: نا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ الْمُسْتَلِيمِ بْنِ حَبَّانَ مَوْلَى بَنِي هَاشِمٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْقَاسِمُ بْنُ يَحْيَى بْنِ يُونُسَ الْبَزَّازُ، نا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الْأَذْنَانِ مِنَ الرَّأْسِ." ²²⁸

el-Cassâs (ö. 370/981) *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da naklettiği rivâyet Enes b. Mâlik'den gelmiştir. Dârekutnî *Sünen*'de farklı senedlerle İbn Ömer'den gelen rivâyetleri nakletmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "ما أقبل منهما وما أدبر" lafızları *Sünen*'deki rivâyetlerde bulunmamaktadır.

²²³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 36, s. 648.

²²⁴ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, c. 1, s. 33.

²²⁵ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, c. 1, s. 34.

²²⁶ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, c. 1, s. 34.

²²⁷ Dârekutnî, *Sünen*, c.1, s. 169.

²²⁸ Dârekutnî, *Sünen*, c. 1, s. 170.

Değerlendirme

el-Cassâs *Ahkâmü 'l-Kur'ân*'da kullandığı Enes b. Mâlik rivâyetini hocası Abdülbâkî b. Kânî'den almıştır. Abdürrezzâk es-San'ânî (ö. 211/826-27) *Musannef*'de Süleyman b. Musa rivâyetini; İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849) *Musannef*'inde farklı senedlerle, Hasan, Ebû Musa, İbn Sîrîn, İbn Abbâs, İbn Ömer, Said b. Cübeyr rivâyetlerini; Ebû Dâvûd (ö. 275/ 889) *Sünen*'de Ebû Umâme rivâyetini; Tirmizî (ö.279/892) *Sünen*'de Ebû Umâme rivâyetini; İbn Mâce (ö. 273/887) *Sünen*'de farklı senedlerle Abdullah b. Zeyd ve Ebû Umâme rivâyetlerini; Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) *Müsned*'de üç farklı senedle Ebû Umâme'den gelen rivâyetleri; Tahâvî (ö. 321/933) *Şerhu Meâni 'l-âsâr* adlı eserinde Ebû Umâme ve farklı iki senedle İbn Ömer'den gelen rivâyetleri; Dârekutnî (ö. 385/995) *Sünen*'de farklı senedlerle İbn Ömer'den gelen rivâyetleri nakletmişlerdir. Bu rivâyete göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- kulağın başın bir bölümü olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte *Ahkâmü 'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan kulağın önü ve arkası ifadesi saymış olduğumuz eserlerde geçmemektedir.

35- وروث الربيع بنت معوذ "أن النبي صلى الله عليه وسلم مسح برأسه وصدغيه ثم مسح أذنيه." ²²⁹

Rebi' binti Muaz'dan rivâyet edildiğine göre: "Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem- başını, şakaklarını ve kulaklarını mesh etti."

حَدَّثَنَا حَسَنٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ لَهْيَعَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَجَلَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، عَنْ رُبَيْعِ بِنْتِ مُعَوِذِ ابْنِ عَفْرَاءَ: "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ عِنْدَهَا، فَرَأَيْتُهُ مَسَحَ عَلَى رَأْسِهِ مَجَارِيَ الشَّعْرِ مَجَارِيَ الشَّعْرِ، وَمَسَحَ صُدُغَيْهِ، وَأُذُنَيْهِ، ظَاهِرَهُمَا وَبَاطِنَهُمَا." ²³⁰

el-Cassâs bu rivâyeti Rebi' binti Muaz'dan munkatı' olarak nakletmiştir. Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'de naklettiği rivâyet de Rebi' binti Muaz'dan gelmiştir. *Müsned*'deki rivâyette bulunan "مَجَارِيَ الشَّعْرِ مَجَارِيَ الشَّعْرِ" ve "ظَاهِرَهُمَا وَبَاطِنَهُمَا" lafızları *Ahkâmü 'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا رُبَيْعُ الْمُؤَذِّنِ، قَالَ: ثنا أسد، قَالَ: ثنا ابن لهيعة، قَالَ: ثنا محمد بن عجلان، عن عبد الله بن محمد بن عقييل، عن الربيع ابنة معوذ ابن عفراء: "أن رسول الله صلى الله عليه وسلم تَوَضَّأَ عِنْدَهَا فَمَسَحَ رَأْسَهُ عَلَى مَجَارِيَ الشَّعْرِ وَمَسَحَ صُدُغَيْهِ وَأُذُنَيْهِ ظَاهِرَهُمَا وَبَاطِنَهُمَا." ²³¹

el-Cassâs bu rivâyeti Rebi' binti Muaz'dan munkatı' olarak nakletmiştir. Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu Meâni 'l-âsâr*'da naklettiği rivâyet de Rebi' binti Muaz'dan gelmiştir. *Şerhu Meâni 'l-âsâr*'daki rivâyette bulunan "مَجَارِيَ الشَّعْرِ مَجَارِيَ الشَّعْرِ" ve "ظَاهِرَهُمَا وَبَاطِنَهُمَا" lafızları *Ahkâmü 'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

²²⁹ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 444.

²³⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 44, s. 571.

²³¹ Tahâvî, *Şerhu Meâni 'l-âsâr*, c. 1, s. 33.

Değerlendirme

el-Cassâs bu rivâyeti doğrudan Rebi' binti Muaz'dan nakletmiştir. Bu sebeple rivâyeti kimden aldığını bilmemekteyiz. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) *Müsned*'de, Tahâvî (ö. 321/933) *Şerhu Meâni'l-âsâr*'da Rebi' binti Muaz'dan gelen rivâyeti nakletmişlerdir. Bu rivâyete göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- başını, şakaklarını ve kulaklarını mesh etmiştir.

36- روى راشد بن سعد عن ثوبان قال: "بعث رسول الله صلى الله عليه وسلم سرية فأصابهم البرد، فلما قدموا على

النبي صلى الله عليه وسلم أمرهم أن يمسحوا على العصائب والتساخين." 232

Raşid b. Said'in, Sevbân'dan rivâyet ettiğine göre şöyle demiştir: "Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir seriyye gönderdi. Bu kişiler soğuktan üşüdüler. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e (durumu anlatmak için) geldiklerinde onlara saç bantlarına ve başörtülerine mesh etmeyi emretti."

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ ثَوْرٍ، عَنْ رَاشِدِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: "بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَرِيَّةً، فَأَصَابَهُمُ الْبَرْدُ فَلَمَّا قَدِمُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَهُمْ أَنْ يَمْسَحُوا عَلَى الْعَصَائِبِ وَالتَّسَاخِينِ." 233

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı bu rivâyet ile Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'de naklettiği rivâyetler Sevbân'dan gelmiştir. Her iki rivâyetin metin kısmında bir farklılık yoktur.

حدثنا يحيى بن سعيد، عن ثور، عن راشد بن سعد، عن ثوبان قال: "بعث رسول الله صلى الله عليه وسلم سرية فأصابهم البرد، فلما قدموا على النبي صلى الله عليه وسلم شكوا إليه ما أصابهم من البرد فأمرهم أن يمسحوا على العصائب والتساخين." 234

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı bu rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'de naklettiği rivâyetler Sevbân'dan gelmiştir. Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) naklettiği rivâyette bulunan "شكوا إليه" lafızlar *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

Değerlendirme

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bu rivâyeti naklederken sadece sahâbe ve tâbiûn isimlerini vermiş rivâyeti bizzat aldığı kişiye yer vermemiştir. Sevbân'dan nakledilen bu rivâyet Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde de Sevbân'dan gelmiştir. Bu rivâyete göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- soğuk hava olması sebebiyle saç bantına ve başörtüsüne mesh yapılmasına izin vermiştir.

232 el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 441.

233 Ebû Dâvûd, "*Tahâret*", 146.

234 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, s. 30.

3.3.1. Genel Değerlendirme

“Başın, Alnın ve Sarığın Mesh Edilmesi ile İlgili Rivâyetler” başlığı altında topladığımız rivâyetlere baktığımızda el-Cassâs bir rivâyeti senedsiz vermiş, bir rivâyeti tâbiûn ve sahâbeden nakille, bir rivâyeti sahâbeden nakille, üç rivâyeti tam senedle vermiştir. el-Cassâs (ö. 370/ 917)’in rivâyetleri aldığı kimseler İbrâhim b. Kerbî, Abdullah b. Hüseyin, Abdülbâkî b. Kâni’dir. Söz konusu rivâyetler Ebû Hüreyre, Muğîre b. Şu’be, Abdullah b. Zeyd el-Mezinî ve El-Mukadim b. Mu’dikerb, İbn Abbas ve Enes b. Mâlik’dir. Bu rivâyetlerde Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in başının önünü ve arkasını; şakaklarını ve kulaklarını mesh ettiği görülmektedir.

3.4. Omuz ve Dirseklerin Mesh Edilmesi ile İlgili Rivâyetler

el-Cassâs’ın *Ahkâmü’l-Kurân* adlı eserinde geçen omuz ve dirseklerin mesh edilmesi ile ilgili rivâyetler ve bu konu ile ilgili kaynak eserlerdeki rivâyetler şu şekildedir:

37- أن عمار تيمم إلى المنكب وقال: "تيممنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى المناكب."²³⁵

Ammar omuzlarına kadar teyemmüm yaptı ve şöyle dedi: “Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile birlikte omuzlarımıza kadar teyemmüm yaptık.”

أَخْبَرَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْعَظِيمِ الْعَنْبَرِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ أَسْمَاءَ قَالَ: حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُيَيْدٍ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُثْبَةَ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ قَالَ: "تَيَمَّمْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالتُّرَابِ فَمَسَحْنَا بِوُجُوهِنَا وَأَيْدِينَا إِلَى الْمَنَاكِبِ."²³⁶

el-Cassâs’ın *Ahkâmü’l-Kur’ân*’da kullandığı bu rivâyet Ammar’dan nakledilmiştir. Nesâî’nin (ö. 303/915) *Sünen*’inde bulunan rivâyet de Ammar’dan nakledilmiştir. *Sünen*’deki rivâyette bulunan “بِالتُّرَابِ فَمَسَحْنَا بِوُجُوهِنَا” lafızları *Ahkâmü’l-Kur’ân*’da kullanılan rivâyette bulunmamaktadır.

أَخْبَرَنَا الْفَضْلُ بْنُ الْخُبَابِ الْجُمَحِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ أَسْمَاءَ ابْنُ أَخِي جُوَيْرِيَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ، عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُيَيْدٍ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمَّارٍ، قَالَ: "تَيَمَّمْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْمَنَاكِبِ."²³⁷

el-Cassâs *Ahkâmü’l-Kur’ân*’da bu rivâyeti Ammar’dan naklederek almıştır. İbn Hibbân’ın (ö. 354/965)

Sahih’inde de bu rivâyet Ammar’dan nakille geçmektedir. Her iki rivâyetin metin kısmı birebir aynıdır.

²³⁵ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 428.

²³⁶ Nesâî, “*Tahâret*”, 101.

²³⁷ İbn Hibbân, *Sahih*, c. 4, s. 133.

Değerlendirme

el-Cassâs'ın *Ahkâmü 'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyeti doğrudan sahâbeden nakletmiştir. Bu rivâyet, belirtilen farklılıklarla da olsa Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen* 'inde; aynı lafızlarla İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih* 'inde bulunmaktadır. Üç rivâyet de Ammar'dan nakledilmiştir. Bu rivâyetlere göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- ve yanındakiler omuzlarına kadar kollarını teyemmüm etmiştir. İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) naklettiği rivâyette Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in toprakla ellerini ve kollarını da mesh ettiği görülmektedir.

38- روى جابر بن عبد الله: "أن النبي صلى الله عليه وسلم كان إذا بلغ المرفقين في الوضوء أدار الماء عليهما."²³⁸

Câbir b. Abdullah'ın rivâyet ettiğine göre: "Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem- abdest alırken dirseklerine geldiğinde onların üzerine suyu yönlendirirdi.

حَدَّثَنَا أَبُو جَعْفَرٍ أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ الْبُهْلُولِ , نَا عَبَّادُ بْنُ يَعْقُوبَ , نَا الْقَاسِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَقِيلٍ , عَنْ جَدِّهِ , عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ , قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "إِذَا تَوَضَّأَ أَدَارَ الْمَاءَ عَلَى مِرْفَقَيْهِ."²³⁹

el-Cassâs bu rivâyeti Câbir b. Abdullah'dan munkatı' olarak nakletmiştir. Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen* 'inde bulunan rivâyet de Câbir b. Abdullah'dan nakledilmiştir. Her iki rivâyet de birbiri ile aynı manayı ifade etmektedir.

Değerlendirme

el-Cassâs bu rivâyeti doğrudan sahâbeden nakletmiş, senedin diğer bölümlerine yer vermemiştir. Bu sebeple rivâyeti kimden aldığını bilmemekteyiz. Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen* 'inde de el-Cassâs'ın naklettiği rivâyetle aynı manayı taşıyan bir rivâyet nakletmiştir. Bu iki rivâyet Câbir b. Abdullah'dan gelmiştir. Buna göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- abdest alırken dirseklerinin üzerine suyu akıtmıştır.

3.4.1. Genel Değerlendirme

"Omuz ve Dirseklerin Mesh Edilmesi ile İlgili Âyetler" başlığı altında topladığımız rivâyetlere baktığımız zaman el-Cassâs'ın iki rivâyeti senedsiz verdiği ve doğrudan sahâbeden naklettiği görülmektedir. Bu rivâyetler Ammar ve Câbir b. Abdullah'dan gelmiştir. Söz konusu rivâyetlere göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- ve yanındakiler omuzlarına kadar kollarını teyemmüm etmiş, abdest alırken kollarını dirseklere kadar yıkamıştır.

²³⁸ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 428.

²³⁹ Dârekutnî, *Sünen*, c. 1, s. 142.

3.5. Ayakların Yıkanması ile İlgili Rivâyetler

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kurân* adlı eserinde geçen ayakların yıkanması ile ilgili rivâyetler ve bu konu ile ilgili kaynak eserlerdeki rivâyetler şu şekildedir:

39- " أن النبي صلى الله عليه وسلم غسل رجله في الوضوء. " ²⁴⁰

Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem- abdest alırken ayaklarını yıkadı.

حَدَّثَنَا ابْنُ عُثَيْمٍ، عَنْ رَوْحِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَقِيلٍ، عَنِ الرَّبِيعِ ابْنِ مَعْوِذٍ ابْنِ عَفْرَاءَ، قَالَ: أَتَانِي ابْنُ عَبَّاسٍ فَسَأَلَنِي عَنْ هَذَا الْحَدِيثِ، تَعْنِي حَدِيثَهَا الَّذِي ذَكَرْتُ "أَنَّهَا رَأَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ وَأَنَّهُ غَسَلَ رِجْلَيْهِ." ²⁴¹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a sened bölümü olmadan aldığı bu rivâyetin metin bölümü ile İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) naklettiği rivâyetin metin bölümünde lafız sıralamasında farklılık olsa da rivâyetlerde mana olarak bir farklılık söz konusu değildir.

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مُوسَى الْأَنْصَارِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَعْنُ بْنُ عِيسَى الْقَرَارُ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَأَدْبَرَ، بَدَأَ بِمُقَدِّمِ رَأْسِهِ، ثُمَّ دَهَبَ بِهِمَا إِلَى قَفَاهُ، ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ." ²⁴²

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da senedsiz kullandığı bu rivâyet ile Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'de naklettiği rivâyetin son bölümü örtüşmektedir.

أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ، نَا أَبُو بَكْرٍ، نَا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمَخْزُومِيُّ، نَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى الْمَازَنِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ: "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - تَوَضَّأَ، فَعَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، وَغَسَلَ يَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ، ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ، وَبَدَأَ بِالْمُقَدِّمِ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ." ²⁴³

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a senedsiz olarak aldığı bu rivâyet ile İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'de naklettiği rivâyetin son bölümü uyumludur.

نا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمَخْزُومِيُّ، نَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى الْمَازَنِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ فَعَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، وَغَسَلَ يَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ، ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ، وَبَدَأَ بِالْمُقَدِّمِ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ." ²⁴⁴

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a senedsiz olarak aldığı bu rivâyet ile İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'de, yukarıdaki rivâyetin senedinden farklı bir senedle naklettiği rivâyetin son bölümü örtüşmektedir.

Değerlendirme

el-Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyeti doğrudan Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den nakletmiştir. Bu sebeple rivâyeti hangi hocasından aldığını bilmemekteyiz. Muavviz ibn Afra'dan nakledilerek İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849)

²⁴⁰ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 434.

²⁴¹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 27.

²⁴² Tirmizî, "Tahâret", 32.

²⁴³ İbn Huzeyme, *Sahih*, c. 1, s. 118.

²⁴⁴ İbn Huzeyme, *Sahih*, c. 1, s. 80.

Musannef’inde, Abdullah b. Zeyd’den nakledilerek Tirmizî’nin (ö. 279/892) *Sünen*’inde ve farklı iki rivâyet ile İbn Huzeyme’nin (ö. 311/924) *Sahih*’inde bazı farklılıklarla bu rivâyet bulunmaktadır. el-Cassâs’ın *Ahkâmü’l-Kur’ân*’da kullandığı rivâyetlere göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- abdest alırken ayaklarını yıkamıştır. Kaynak eserlerdeki rivâyetlerde de Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in abdest alırken ayaklarını yıkadığı ifade edilmekle birlikte abdestin diğer bölümleri ile ilgili ifadeler de bulunmaktadır. el-Cassâs’ın konuyla ilgili bölümü içeren lafızları takti’ yaparak aldığı söylenebilir.

40- روى جابر وأبو هريرة وعائشة وعبد الله بن عمر وغيرهم: أن النبي صلى الله عليه وسلم رأى قوما تلوح

أعقابهم لم يصبها الماء، فقال: "ويل للأعقاب من النار أسبغوا الوضوء." 245

Câbir, Ebu Hüreyre, Hz. Aişe, Abdullah b. Ömer ve diğerlerinin rivâyet ettiğine göre: Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem- abdest alırken topuklarına su değmeyen bir topluluk gördü ve “Vay ateşte yanacak topukların haline! Abdesti eksiksiz yapın.” dedi.

عَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ قَالَ: رَأَيْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ مَرَّ بِقَوْمٍ يَتَوَضَّئُونَ مِنَ الْمِطْهَرَةِ فَقَالَ:

أَحْسِنُوا الْوُضُوءَ يَرْحَمُكُمُ اللَّهُ أَلَمْ تَسْمَعُوا مَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ." 246

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ قَالَ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ." 247

el-Cassâs’ın *Ahkâmü’l-Kur’ân*’da kullandığı rivâyet ile Abdürrezzak es-San’ânî’nin (ö. 211/826-27) naklettiği rivâyetle “وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ” lafızları rivâyetlerde ortak lafızlardır. *Ahkâmü’l-Kur’ân*’daki rivâyetle bulunan “أسبغوا الوضوء” ve “رأى قوما تلوح أعقابهم لم يصبها الماء” rivâyetle bulunan *Musannef*’te bulunan rivâyetle geçmemektedir.

عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ: أَشْرَفَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ نَتَوَضَّأُ فَقَالَ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ." قَالَ: فَطَفِقْنَا نَغْسِلُهَا غَسْلًا وَنُدْلِكُهَا دَلْكًا. 248

el-Cassâs’ın *Ahkâmü’l-Kur’ân*’da kullandığı rivâyet ile Abdürrezzak es-San’ânî’nin (ö. 211/826-27) naklettiği rivâyetle “وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ” lafızları ortaktır. *Ahkâmü’l-Kur’ân*’daki rivâyetle bulunan “أسبغوا الوضوء” ve “رأى قوما تلوح أعقابهم لم يصبها الماء” lafızları ise *Musannef*’te bulunan rivâyetle geçmemektedir. *Musannef*’de bulunan “قَالَ: فَطَفِقْنَا نَغْسِلُهَا غَسْلًا وَنُدْلِكُهَا دَلْكًا” lafızları ise *Ahkâmü’l-Kur’ân*’daki rivâyetle bulunmamaktadır.

عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلَانَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: تَوَضَّأَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ عِنْدَ

عَائِشَةَ فَقَالَتْ لَهُ: أَسْبِغِ الْوُضُوءَ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ." 249

Abdürrezzâk es-San’ânî’nin (ö. 211/826-27) naklettiği rivâyet ile *Ahkâmü’l-Kur’ân*’da geçen bu rivâyet Hz. Aişe’den gelmiştir. “وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ” lafızları söz konusu rivâyetlerde

245 el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 434-435.

246 Abdürrezzâkes-San’ânî, *Musannef*, c. 1, s. 21.

247 Abdürrezzâkes-San’ânî, *Musannef*, c. 1, s. 21.

248 Abdürrezzâk es-San’ânî, *Musannef*, c. 1, s. 22.

249 Abdürrezzâk es-San’ânî, *Musannef*, c. 1, s. 23.

ortak lafızdır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "أسبغوا الوضوء" ve "رأى قومًا تلوح أعقابهم لم" رأى قومًا تلوح أعقابهم لم" lafızları ise *Musannef*'te bulunan rivâyette geçmemektedir.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ هَلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنْ أَبِي يَحْيَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: رَأَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَوْمًا يَتَوَضَّئُونَ وَأَعْقَابُهُمْ تَلُوحُ، فَقَالَ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ، أَسْبِغُوا."²⁵⁰

el-Cassâs'ın kitabına aldığı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) naklettiği rivâyetin metin bölümünde lafızların dizininde farklılık olsa da bu farklılıklar manayı değiştirecek boyuttu gözükmemektedir.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ، عَنْ رَجُلٍ، مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ رَأَى قَوْمًا تَوَضَّئُوا لَمْ يُتِمُّوا الْوُضُوءَ، فَقَالَ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ."²⁵¹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da rivâyeti naklederken zikrettiği sahâbelerden biri Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) naklettiği rivâyetin senedinde yoktur. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette yer alan "تلوح أعقابهم لم يصبها الماء" ve "أسبغوا الوضوء" lafızlarını *Müsne'd* de yoktur. Yine aynı şekilde *Müsne'd* de yer alan "تَوَضَّئُوا لَمْ يُتِمُّوا الْوُضُوءَ" lafızları ise *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ، حَدَّثَنَا سُهَيْلٌ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ."، قَالَ: عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ: قَالَ: "فِيهَا كُلُّهَا حَدَّثَنَا سُهَيْلٌ" هَكَذَا قَالَهَا أَبِي.²⁵²

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da rivâyeti naklederken zikrettiği râvilerden olan Ebu Hüreyre, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) naklettiği rivâyetin senedinde bulunmaktadır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette yer alan "تلوح أعقابهم لم يصبها الماء" ve "أسبغوا الوضوء" lafızları *Müsne'd* de bulunmamaktadır. *Müsne'd* deki rivâyette yer alan "يَوْمَ الْقِيَامَةِ" lafızları ise *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: رَأَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَوْمًا يَتَوَضَّئُونَ، فَلَمْ يَمَسَّ أَعْقَابُهُمُ الْمَاءَ، فَقَالَ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ."²⁵³

Ahkâmü'l-Kur'ân'daki rivâyette yer alan "تلوح أعقابهم لم يصبها الماء" lafızları ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsne'd*indeki rivâyette bulunan "فَلَمْ يَمَسَّ أَعْقَابُهُمُ الْمَاءَ" lafızları müradiftir. Bununla birlikte *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "أسبغوا الوضوء" lafızları *Müsne'd* de bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا خَلْفُ بْنُ الْوَلِيدِ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ عُثْبَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ مُعَيْقِبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ."²⁵⁴

²⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, c. 11, s. 412.

²⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, c. 11, s. 511.

²⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, c. 15, s. 19.

²⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, c. 22, s. 287.

²⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, c. 24, s. 269.

Ahkâmü'l-Kur'ân'da bulunan rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde nakledilen rivâyette bulunan “وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ” lafızları ortaktır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan “أسْبِغُوا الوُضُوءَ، أَنْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى قَوْمًا تَلُوحُ أَعْقَابُهُمْ لَمْ يَصْبِهَا الْمَاءُ” lafızları *Müsned*'deki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ غَارُمُ بْنُ الْفَضْلِ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ، عَنْ يُونُسَ بْنِ مَاهَكَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: تَخَلَّفَ عَنَّا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرَةٍ سَافَرْنَاهَا فَأَذْرَكْنَا - وَقَدْ أَرْهَقْنَا الصَّلَاةَ - وَنَحْنُ نَتَوَضَّأُ، فَجَعَلْنَا نَمْسُحُ عَلَى أَرْجُلِنَا، فَنَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ." مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا.²⁵⁵

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Buhârî (ö. 256/870)'nin *Sahih*'de naklettiği rivâyet birbiriyle uyumludur. “وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ” lafızları her iki rivâyette ortaktır.

حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ سَعِيدٍ الْأَيْلِيُّ، وَأَبُو الطَّاهِرِ، وَأَحْمَدُ بْنُ عِيسَى، قَالُوا: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ، عَنْ مَخْرَمَةَ بْنِ بُكَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ سَالِمٍ، مَوْلَى شَدَادٍ، قَالَ: نَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ تُوْفِّي سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ فَدَخَلَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ فَتَوَضَّأَ عِنْدَهَا فَقَالَتْ: يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ اسْبِغِ الْوُضُوءَ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ."²⁵⁶

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyet ile Müslim'in (ö. 261/875) *Sahih*'de naklettiği rivâyet birbiriyle uyumludur. “وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ” lafızları her iki rivâyette ortaktır.

حَدَّثَنَا شَيْبَانُ بْنُ فَرُّوخَ، وَأَبُو كَامِلٍ الْجَحْدَرِيُّ، جَمِيعًا عَنْ أَبِي عَوَانَةَ، قَالَ أَبُو كَامِلٍ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ، عَنْ يُونُسَ بْنِ مَاهَكَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: تَخَلَّفَ عَنَّا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ سَافَرْنَاهُ فَأَذْرَكْنَا وَقَدْ حَضَرَتْ صَلَاةُ الْعَصْرِ فَجَعَلْنَا نَمْسُحُ عَلَى أَرْجُلِنَا فَنَادَى: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ."²⁵⁷

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyet ile Müslim'in (ö. 261/875) *Sahih*'de yukarıdaki rivâyetten farklı olarak naklettiği rivâyet birbiriyle uyumludur. “وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ” lafızları ortak lafızlardır.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَلَامٍ الْجَمَحِيُّ، حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ يَعْنِي ابْنَ مُسْلِمٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ وَهُوَ ابْنُ زِيَادٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى رَجُلًا لَمْ يَغْسِلْ عَقْبِيهِ فَقَالَ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ."²⁵⁸

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyet ile Müslim'in (ö. 261/875) *Sahih*'de yukarıdaki rivâyetlerden farklı olarak naklettiği rivâyet birbiriyle uyumludur. “وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ” lafızları ortak lafızlardır.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنْ أَبِي يَحْيَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: رَأَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَوْمًا يَتَوَضَّئُونَ وَأَعْقَابُهُمْ تَلُوحُ فَقَالَ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ، اسْبِغُوا الْوُضُوءَ."²⁵⁹

²⁵⁵ Buhârî, “İlim”, 3.

²⁵⁶ Müslim, “Tahâret”, 25.

²⁵⁷ Müslim, “Tahâret”, 27.

²⁵⁸ Müslim, “Tahâret”, 27.

²⁵⁹ İbn Mâce, “Tahâret”, 55.

Ahkâmü'l-Kur'ân'daki rivâyette yer alan "لم يصبها الماء" lafızları İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'inde naklettiği rivâyette bulunmamaktadır. *Sünen*'de bulunan "يَتَوَضَّئُونَ" lafzı ise *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette geçmemektedir. Diğer lafızlarda bir farklılık görülmemektedir.

قَالَ الْقَطَّانُ، حَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمُؤْمِنِ بْنُ عَلِيٍّ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ غَزْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ".²⁶⁰

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da rivâyeti kullanırken zikrettiği râvilerden olan Hz. Âişe'nin İbn Mâce'nin (ö. 273/887) naklettiği rivâyette yer aldığı görülmektedir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da yer alan "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ" lafızları dışındaki lafızlar ise İbn Mâce'nin (ö. 273/887) naklettiği rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي الشَّوَّارِبِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ الْمُخْتَارِ قَالَ: حَدَّثَنَا سُهَيْلٌ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ".²⁶¹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da rivâyeti kullanırken zikrettiği râvilerden olan Ebu Hüreyre'nin İbn Mâce'nin (ö. 273/887) naklettiği rivâyette bulunduğu görülmektedir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da yer alan "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ" lafızları dışındaki lafızlar ise İbn Mâce'nin (ö. 273/887) naklettiği rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، حَدَّثَنِي مَنْصُورٌ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنْ أَبِي يَحْيَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - رَأَى قَوْمًا، وَأَعْقَابَهُمْ تَلَوُحٌ، فَقَالَ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ، أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ".²⁶²

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyette bulunan "لم يصبها الماء" lafızları Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde naklettiği rivâyette bulunmamaktadır. Diğer lafızlar ise her iki rivâyette aynıdır.

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ".²⁶³

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da rivâyeti kullanırken zikrettiği râvilerden olan Ebu Hüreyre, Tirmizî'nin (ö. 279/892) naklettiği rivâyette bulunmaktadır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da yer alan "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ" lafızları dışındaki lafızlar ise Tirmizî'nin (ö. 279/892) naklettiği rivâyette bulunmamaktadır.

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غِيْلَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، ح وَأَنْبَاءُ عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ وَاللَّفْظُ لَهُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنْ أَبِي يَحْيَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: رَأَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَوْمًا يَتَوَضَّئُونَ، فَرَأَى أَعْقَابَهُمْ تَلَوُحٌ فَقَالَ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ".²⁶⁴

²⁶⁰ İbn Mâce, "Tahâret", 55.

²⁶¹ İbn Mâce, "Tahâret", 55.

²⁶² Ebû Dâvûd, "Tahâret", 45.

²⁶³ Tirmizî, "Tahâret", 31.

²⁶⁴ Nesâî, "Tahâret", 90.

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'da rivâyeti kullanırken zikrettiği râvilerden herhangi biri, Nesâî'nin naklettiği rivâyette bulunmamaktadır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette yer alan “لم يصبها الماء” lafızları Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'inde naklettiği rivâyette bulunmamaktadır. *Sünen*'de bulunan “يَتَوَضَّأُونَ” lafzı ise *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَنبَأَنَا جَعْفَرُ بْنُ ابْنِ الْحَارِثِ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنْ أَبِي يَحْيَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ، أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ".²⁶⁵

el-Cassâs'ın rivâyeti kullanırken zikrettiği râviler Dârimî'nin (ö. 255/868) *Sünen*'inde naklettiği rivâyette bulunmamaktadır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette yer alan “أن النبي صلى الله عليه وسلم رأى قوما تلوح أعقابهم لم يصبها الماء” lafızları Dârimî'nin (ö. 255/868) *Sünen*'inde bulunmamaktadır.

أَخْبَرَنَا أَبُو يَعْلَى، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو خَيْثَمَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنْ أَبِي يَحْيَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: رَجَعْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِنْ مَكَّةَ إِلَى الْمَدِينَةِ، حَتَّى إِذَا كُنَّا بَعْضَ الطَّرِيقِ، تَعَجَّلَ قَوْمٌ عِنْدَ الْعَصْرِ، فَتَوَضَّأُوا وَهُمْ عَجَالٌ. قَالَ: فَاثْنَيْنَا إِلَيْهِمْ، وَأَعْقَابُهُمْ تَلُوحُ، لَمْ يَمَسَّهَا الْمَاءُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ، أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ".²⁶⁶

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'da rivâyeti kullanırken zikrettiği râvilerden herhangi biri İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'inde naklettiği rivâyette bulunmamaktadır. *Sahih*'teki rivâyette bulunan “لَوْحُ أَعْقَابِهِمْ لَمْ يَمَسَّهَا الْمَاءُ” lafızları ile *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki “لَوْحُ أَعْقَابِهِمْ تَلُوحُ، لَمْ يَمَسَّهَا الْمَاءُ” lafızları mürâdiftir. Her iki rivâyette bulunan diğer ifadeler ise birbirleriyle paralellik göstermektedir.

نا عُثْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ الدَّقَاقِ، نا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْوَاسِطِيِّ، نا الْحَارِثُ بْنُ مَنْصُورٍ، نا عُمَرُ بْنُ قَيْسٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ وَيُخَلِّلُ بَيْنَ أَصَابِعِهِ وَيَذْكُ عَقْبِيهِ، وَيَقُولُ: "خَلَّلُوا بَيْنَ أَصَابِعِكُمْ، لَا يُخَلِّلُ اللَّهُ تَعَالَى بَيْنَهَا بِالنَّارِ، وَيِلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ".²⁶⁷

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'da rivâyeti kullanırken zikrettiği râvilerden olan Hz. Aişe, Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde naklettiği rivâyette geçmektedir. “وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ” lafızları her iki rivâyette ortak lafız olarak görülmektedir.

نا أَبُو الْقَاسِمِ عَبْدِ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ، نا عَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ النَّرْسِيُّ، نا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، نا أَيُّوبُ، نا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَابِطٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، أَوْ عَنْ أَخِي أَبِي أُمَامَةَ، قَالَ: رَأَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَوْمًا عَلَى أَعْقَابِ أَحَدِهِمْ مِثْلَ مَوْضِعِ الذَّرْهِمِ أَوْ مِثْلَ مَوْضِعِ الظُّفْرِ لَمْ يُصِبْهُ الْمَاءُ، فَجَعَلَ يَقُولُ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ".²⁶⁸

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'a almış olduğu rivâyet ile Dârekutnî'nin (ö. 385/995) naklettiği bu rivâyette “وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ” lafızları ortak lafızlardır. Diğer lafız farklılıkları manayı etkileyecek mahiyette değildir.

²⁶⁵ Dârimî, “*Tahâret*”, 35.

²⁶⁶ İbn Hibbân, *Sahih*, c. 3, s. 335.

²⁶⁷ Dârekutnî, *Sünen*, c. 1, s. 166.

²⁶⁸ Dârekutnî, *Sünen*, c. 1, s. 193.

نا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى، نا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنْ أَبِي يَحْيَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: رَجَعْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ مَكَّةَ إِلَى الْمَدِينَةِ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِمَاءٍ بِالطَّرِيقِ تَعَجَّلَ قَوْمٌ عِنْدَ الْعَصْرِ فَتَوَضَّأُوا وَهُمْ عِجَالٌ، فَأَنْتَهَيْنَا إِلَيْهِمْ وَأَعْقَابُهُمْ بِيضٌ تَلُوحُ لَمْ يَمْسَسْهَا الْمَاءُ فَقَالَ: رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ".²⁶⁹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a almış olduğu rivâyet ile İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) naklettiği bu rivâyette "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ" lafızları ortak lafızlardır. Her iki rivâyetteki diğer lafızlar ise paralellik göstermektedir. Rivâyeti nakleden kişi ise Abdullah b. Ömer'dir.

نا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ الدَّرَاوَرْدِيُّ، وَحَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى، نا جَرِيرٌ، كِلَاهُمَا عَنْ سُهِيلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ».²⁷⁰

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da rivâyeti aktarıırken zikrettiği râvilerden olan Ebu Hüreyre, İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) naklettiği rivâyetin senedinde geçmektedir. "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ" lafızları her iki rivâyette ortak lafızdır.

نا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، نا عَفَّانُ بْنُ مُسْلِمٍ، وَسَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَّانَةَ، عَنْ أَبِي بِشْرٍ، عَنْ يُوسُفَ بْنِ مَاهَكَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: تَخَلَّفَ عَنَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ سَافَرْنَا فِيهِ فَأَذْرَكْنَا وَقَدْ أَرْهَقْتْنَا الصَّلَاةَ صَلَاةَ الْعَصْرِ، وَنَحْنُ نَتَوَضَّأُ، فَجَعَلْنَا نَمْسُحُ أَرْجُلَنَا، فَنَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ".²⁷¹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da rivâyeti aktarıırken zikrettiği râvilerden herhangi biri, İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) naklettiği rivâyette bulunmamaktadır. "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ" lafızları her iki rivâyette ortak lafızdır. Diğer lafızlar ise birbirine paralel görülmektedir.

حدثنا أبو بكرة، قال: ثنا مؤمل بن إسماعيل، قال: ثنا سفيان، عن أبي إسحاق، عن سعيد بن أبي كرب، عن جابر، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "ويل للأعقاب من النار أسبغوا الوضوء".²⁷²

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyet ile Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu Meâni'l-âsâr* adlı eserinde naklettiği rivâyette bulunan "ويل للأعقاب من النار أسبغوا الوضوء" lafızları aynıdır.

حدثنا ابن مرزوق، قال: ثنا وهب، قال: ثنا شعبة، عن محمد بن زياد، عن أبي هريرة، قال: قال أبو القاسم رسول الله صلى الله عليه وسلم: "ويل للأعقاب من النار".²⁷³

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da rivâyeti aktarıırken zikrettiği râvilerden olan Ebu Hüreyre, Tahâvî'nin (ö. 321/933) naklettiği rivâyette geçmektedir. "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ" lafızları her iki rivâyette ortak lafızdır.

²⁶⁹ İbn Huzeyme, *Sahih*, c. 1, s. 83.

²⁷⁰ İbn Huzeyme, *Sahih*, c. 1, s. 84.

²⁷¹ İbn Huzeyme, *Sahih*, c. 1, s. 86.

²⁷² Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, c. 1, s. 38.

²⁷³ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, c. 1, s. 38.

حدثنا أحمد بن داود، قال: ثنا أبو الوليد، قال: ثنا زائدة، عن منصور، عن هلال بن يساف، عن أبي يحيى، عن عبد الله بن عمرو، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ."²⁷⁴

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da rivâyeti aktarırken zikrettiği râvilerden herhangi biri, Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu Meâni'l-âsâr* adlı eserinde naklettiği rivâyette bulunmamaktadır. "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ" lafızları her iki rivâyette ortak lafızdır.

حدثنا محمد بن خزيمة، قال: ثنا عبد الله بن رجاء، قال: أنا زائدة، عن منصور، عن هلال بن يساف، عن أبي يحيى، عن عبد الله بن عمرو، قال: سافرنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم من مكة إلى المدينة، فأتى على ماء بين مكة والمدينة، فحضرت العصر، فتقدم أناس فانتهينا إليهم وقد توضئوا وأعقابهم تلوح لم يمسيها ماء، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ، أسبغوا الوضوء."²⁷⁵

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da rivâyeti aktarırken zikrettiği râvilerden herhangi biri, Tahâvî'nin (ö. 321/933) naklettiği rivâyette bulunmamaktadır. "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ، أسبغوا الوضوء" lafızları her iki rivâyette ortak lafızdır. Diğer lafızlar ise birbirine paralel lafızlardır.

Değerlendirme

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı bu rivâyette sadece sahâbeye yer vermiş, rivâyeti hangi hocasından aldığını belirtmemiştir. Bu rivâyet, yukarıda ifade ettiğimiz farklılıklar olmakla birlikte, dört farklı sened ile Muhammed b. Ziyâd, Ebû Zer, Ebû Said ve Ebû Hüreyre'den gelen rivâyetlerle Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *Musannef*'inde; beş farklı sened ile Abdullah b. Amr, Ebû Hüreyre, Câbir, Muayyib'den gelen rivâyetlerle Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Musannef*'inde; Abdullah b. Amr'dan gelen rivâyetlerle Buhârî (ö. 256/870)'nin *Sahih*'inde; iki farklı sened ile Sâlim ve Abdullah b. Amr'dan gelen rivâyetlerle Müslim'in (ö. 261/875) *Sahih*'inde; Ebû Hüreyre'den gelen rivâyetle Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde; Ebû Hüreyre'den gelen rivâyetle Tirmizî'nin (ö. 279/ 892) *Sünen*'inde; Abdullah b. Amr'dan gelen rivâyetle Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'inde; Abdullah b. Amr'dan gelen rivâyetle Dârimî'nin (ö. 255/868) *Sünen*'inde; Abdullah b. Amr'dan gelen rivâyetle İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'inde; iki farklı sened ile Hz. Aişe ve Ebû Umâme'den gelen rivâyetlerle Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde; üç farklı sened ile Ebû Hüreyre ve Abdullah b. Ömer'den gelen rivâyetlerle İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde; dört farklı sened ile Câbir, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Amr'dan gelen rivâyetlerle Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu Meâni'l-âsâr*'ında bulunmaktadır. Bu rivâyetlerin büyük çoğunluğu Abdullah b. Ömer'den nakille alınmıştır. Bu rivâyetlere göre Hz. Peygamber

²⁷⁴ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, c. 1, s. 38.

²⁷⁵ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, c. 1, s. 39.

-sallallâhu aleyhi ve sellem- abdest alırken topuklarını yıkamayan bir topluluk görünce onları uyarmıştır, abdestlerini düzgün bir şekilde almalarını emretmiştir.

41- حديث شعبة عن عبد الملك بن ميسرة عن النزال بن سبرة: "أن عليا صلى الظهر ثم قعد في الرحبة، فلما

حضرت العصر دعا بكوز من ماء فغسل يديه ووجهه وذراعيه ومسح برأسه ورجليه، وقال: هكذا رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم فعل وقال: هذا وضوء من لم يحدث." 276

Şuayb'ın, Abdülmelik b. Meysera'dan onun da Nezzal b. Subre'den bildirdiğine göre şöyle dedi: "Ali (ra) öğlen namazını kıldı ve meydana oturdu. İkinci namazı vakti geldiğinde bir kâse su istedi. Bu suyla ellerini, yüzünü, kollarını yıkadı; başını ve iki ayağını mesh etti. Ve şöyle dedi: "Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'ı bu şekilde abdest alırken gördüm, bozulmadığı müddetçe bu abdesttir, dedi."

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنِ النَّزَالِ بْنِ سَبْرَةَ، قَالَ: أَتَيْتُ عَلِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، بِكُوزٍ مِنْ مَاءٍ وَهُوَ فِي الرَّحْبَةِ فَأَخَذَ كَفًّا مِنْ مَاءٍ فَمَضْمَضَ، وَاسْتَنْشَقَ، وَمَسَحَ وَجْهَهُ، وَذِرَاعَيْهِ، وَرَأْسَهُ، ثُمَّ شَرَبَ وَهُوَ قَائِمٌ، ثُمَّ قَالَ: "هَذَا وَضُوءٌ مَنْ لَمْ يُحْدِثْ، هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَلَ." 277

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'a aldığı bu rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'de naklettiği rivâyetin senedi Abdülmelik b. Meysera'dan itibaren aynıdır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunan "فغسل يديه" lafzı *Müsned*'de bulunmamaktadır. *Müsned*'de bulunan "ثُمَّ شَرَبَ وَهُوَ قَائِمٌ" ve "فَمَضْمَضَ، وَاسْتَنْشَقَ" lafızları ise *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ، ثَنَا أَبُو بَكْرِ، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ بُنْدَارٌ، ثَنَا مُحَمَّدٌ يَعْنِي ابْنَ جَعْفَرٍ، ثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنِ النَّزَالِ بْنِ سَبْرَةَ: إِنَّهُ شَهِدَ عَلِيًّا صَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ جَلَسَ فِي الرَّحْبَةِ فِي حَوَائِجِ النَّاسِ، فَلَمَّا حَضَرَتِ الْعَصْرُ دَعَا بِتَوْرٍ مِنْ مَاءٍ فَمَسَحَ بِهِ ذِرَاعَيْهِ وَوَجْهَهُ وَرَأْسَهُ وَرِجْلَيْهِ، ثُمَّ شَرَبَ فَضَلَ وَضُوءِهِ وَهُوَ قَائِمٌ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ نَاسًا يَكْرَهُونَ أَنْ يَشْرَبُوا وَهُمْ قِيَامٌ، إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - صَنَعَ مِثْلَ مَا صَنَعْتُ، وَقَالَ: "هَذَا وَضُوءٌ مَنْ لَمْ يُحْدِثْ." 278

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'a aldığı rivâyet ile İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'de naklettiği rivâyetin senedi Şu'be'den itibaren aynıdır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunan "فغسل يديه" lafzı *Sahih*'de bulunmamaktadır. İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde bulunan "ثُمَّ شَرَبَ فَضَلَ وَضُوءِهِ وَهُوَ قَائِمٌ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ نَاسًا يَكْرَهُونَ أَنْ يَشْرَبُوا وَهُمْ قِيَامٌ، إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - صَنَعَ مِثْلَ مَا صَنَعْتُ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ بُنْدَارٌ، ثَنَا مُحَمَّدٌ يَعْنِي ابْنَ جَعْفَرٍ، ثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنِ النَّزَالِ بْنِ سَبْرَةَ، أَنَّهُ شَهِدَ عَلِيًّا صَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ جَلَسَ فِي الرَّحْبَةِ فِي حَوَائِجِ النَّاسِ، فَلَمَّا حَضَرَتِ الْعَصْرُ دَعَا بِتَوْرٍ مِنْ مَاءٍ فَمَسَحَ بِهِ ذِرَاعَيْهِ وَوَجْهَهُ وَرَأْسَهُ وَرِجْلَيْهِ، ثُمَّ شَرَبَ فَضَلَ وَضُوءِهِ وَهُوَ قَائِمٌ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ نَاسًا يَكْرَهُونَ أَنْ يَشْرَبُوا وَهُمْ قِيَامٌ، إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَنَعَ مِثْلَ مَا صَنَعْتُ، وَقَالَ: "هَذَا وَضُوءٌ مَنْ لَمْ يُحْدِثْ" ثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى، ثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ الْمُعْتَمِرِ،

276 el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 435.

277 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 2, s. 23

278 İbn Huzeyme, *Sahih*, c. 1, s. 53.

عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنِ النَّزَّالِ بْنِ سَبْرَةَ، فَذَكَرَ الْحَدِيثَ، وَقَالَ: إِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَلَّ كَمَا فَعَلْتُ، وَقَالَ: "هَذَا وَضُوءٌ مَنْ لَمْ يُحْدِثْ".²⁷⁹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'a aldığı rivâyet ile İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'de naklettiği rivâyetin senedi Şu'be'den itibaren aynıdır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunan "فغسل يديه" lafzı *Sahih*'de bulunmamaktadır. İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde bulunan "إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ تَمَّ شَرْبَ فَضْلٍ وَضُوءِهِ وَهُوَ قَائِمٌ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ نَاسًا يَكْرَهُونَ أَنْ يَشْرَبُوا وَهُمْ قِيَامٌ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette geçmemektedir. أَخْبَرَنَا ابْنُ خُرَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ زَائِدَةَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَيْسَرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي النَّزَّالُ بْنُ سَبْرَةَ، قَالَ: صَلَّيْنَا مَعَ عَلِيِّ الطُّهَرِ، ثُمَّ خَرَجْنَا إِلَى الرَّحْبَةِ، قَالَ: فَدَعَا بِإِنَاءٍ فِيهِ شَرَابٌ، فَأَخَذَهُ فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَمَسَحَ وَجْهَهُ وَذِرَاعَيْهِ وَرَأْسَهُ وَقَدَمَيْهِ، ثُمَّ شَرِبَ فَضْلَهُ وَهُوَ قَائِمٌ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ نَاسًا يَكْرَهُونَ أَنْ يَشْرَبُوا وَهُمْ قِيَامٌ، إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَنَعَ مِثْلَ مَا صَنَعْتُ، وَقَالَ: "هَذَا وَضُوءٌ مَنْ لَمْ يُحْدِثْ".²⁸⁰

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'a aldığı bu rivâyet ile İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'inde naklettiği rivâyetin senedi Abdülmelik b. Meysera'dan itibaren aynıdır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunan "فغسل يديه" lafzı *Sahih*'de bulunmamaktadır. *Sahih*'deki rivâyette geçen "ثُمَّ شَرِبَ فَضْلَهُ وَهُوَ قَائِمٌ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ نَاسًا يَكْرَهُونَ أَنْ يَشْرَبُوا وَهُمْ قِيَامٌ، إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَنَعَ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunmamaktadır. "رَجْلَيْهِ" ve "قَدَمَيْهِ" lafızları ise mürâdiftir.

Değerlendirme

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'an*'da bu rivâyeti munkatı' olarak verdiği için hangi hocasından aldığı bilinmemektedir. Bu rivâyet Nezzal b. Subre'dan gelmiştir. Yukarıda belirttiğimiz farklılıklar ile birlikte, Nezzal b. Subre'den gelen rivâyetler Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde; iki farklı sened ile İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde ve İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'inde bulunmaktadır. el-Cassâs'ın aktardığı rivâyetin senedinde olan râviler kaynak eserlerdeki rivâyetlerin senedinde bulunmaktadır. Bu rivâyetlere göre Hz. Ali Abdest alırken ayaklarını yıkamamış, mesh etmiştir.

3.5.1. Genel Değerlendirme

"Ayakların Yıkınması ile İlgili Rivâyetler" başlığı altında topladığımız rivâyetlerde el-Cassâs bir rivâyet senedsiz, bir rivâyeti sahâbeden ve bir rivâyeti Tâbiûn ve sahâbeden nakletmiştir. Söz konusu rivâyetler Câbir, Abdullah b. Ömer, Ebû Hüreyre, Hz. Âişe, Nezza b. Subre'den gelmiştir. Bu rivâyetler göz önünde bulundurulunca Hz. Peygamber -sallâllâhu

²⁷⁹ İbn Huzeyme, *Sahih*, c. 1, s. 11.

²⁸⁰ İbn Hibbân, *Sahih*, c. 12, s. 144.

aleyhi ve sellem-'in abdest alırken ayaklarını yıkadığı rivâyet ile Hz. Ali'nin ayağını mesh ettiği rivâyetler teâruz etmiş görülmektedir.

3.6. Ayakkabılara Mesh Edilmesi ve Meshin Süresi ile İlgili Rivâyetler

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kurân* adlı eserinde geçen ayakkabılara mesh edilmesi ve meshin süresi ilgili rivâyetler ve bu konu ile ilgili kaynak eserlerdeki rivâyetler şu şekildedir:

42- وقد روي عن علي رضي الله عنه "أنه توضأ ومسح على نعليه"²⁸¹

H. Ali (ra)'den nakledildiğe göre şöyle demiştir: "O abdest aldı ve ayakkabılarının üzerine mesh etti."

عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ أَبِي طَبِيَّانَ الْجَنْبِيِّ قَالَ: "رَأَيْتُ عَلِيًّا بَالَ قَائِمًا حَتَّى أَرَعَى، ثُمَّ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى نَعْلَيْهِ، ثُمَّ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَخَلَعَ نَعْلَيْهِ فَجَعَلَهُمَا فِي كُمِهِ، ثُمَّ صَلَّى."²⁸²

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a H. Ali'den nakledilen bu rivâyeti senedsiz olarak almıştır. Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *Musannef*'de naklettiği bu rivâyet ile el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı bu rivâyette "تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى نَعْلَيْهِ" lafızları ortaktır. *Musannef*'de bulunan "تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى نَعْلَيْهِ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ قَالَ: عَنْ ابْنِ إِدْرِيسَ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي طَبِيَّانَ، قَالَ: "رَأَيْتُ عَلِيًّا، بَالَ قَائِمًا، ثُمَّ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى نَعْلَيْهِ، ثُمَّ أَقَامَ الْمُؤَذِّنُ فَخَلَعَهُمَا."²⁸³

el-Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da H. Ali'den nakledilen bu rivâyeti senedsiz olarak almıştır. el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) naklettiği rivâyette "تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى نَعْلَيْهِ" lafızları ortaktır. İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'de naklettiği rivâyette bulunan diğer lafızlar *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رُفَيْعٍ، عَنْ أَبِي طَبِيَّانَ، "أَنَّهُ رَأَى عَلِيًّا، بَالَ فِي الرَّحْبَةِ، ثُمَّ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى نَعْلَيْهِ."²⁸⁴

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da H. Ali'den nakledilen bu rivâyeti senedsiz olarak kullanmıştır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan rivâyet ile İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) naklettiği rivâyette "تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى نَعْلَيْهِ" lafızları ortaktır. *Musannef*'de nakledilen rivâyette bulunan "أَنَّهُ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

²⁸¹ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 416.

²⁸² Abdürrezzâk es-San'ânî, *Musannef*, c.1, s. 201.

²⁸³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 173.

²⁸⁴ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 173.

حدثنا أبو بكره قال: ثنا أبو داود , ووهب قالاً: ثنا شعبة , عن سلمة بن كهيل عن أبي ظبيان: أنه رأى علياً رضي الله عنه بال قائماً , ثم دعا بماء , فتوضأ , ومسح على نعليه , ثم دخل المسجد , فخلع نعليه , ثم صلى وخالفهم في ذلك آخرون , فقالوا: "لا نرى المسح على النعلين".²⁸⁵

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a Hz. Ali'den nakille aldığı rivâyet ile Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu Meâni'l-âsâr*'da naklettiği rivâyette "فتوضأ ومسح على نعليه" lafızları ortaktır. *Şerhu Meâni'l-âsâr*'da nakledilen bu rivâyetin diğer lafızları ise el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ındaki rivâyette bulunmamaktadır.

Değerlendirme

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da doğrudan Hz. Ali'den nakille verdiği rivâyet yukarıda aktardığımız farklılıklarla birlikte, Ebû Zabyan'dan gelen nakille Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *Musannef*'inde, iki farklı sened ile İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde ve Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu Meâni'l-âsâr*'ında bulunmaktadır. Bu rivâyetler Hz. Ali'nin ayakkabılarının üzerine mesh ettiğini ifade etmektedir.

43- حديث خزيمة بن ثابت عن رسول الله أنه قال: "المسح على الخفين للمسافر ثلاثة أيام و ليلاتها و للمقيم يوم و

ليلة".²⁸⁶

Huzeyme b. Sabit'in Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den naklettiği rivâyete göre Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle demiştir: "Ayakkabılara mesh, yolcu için üç gün üç gece; mukîm için bir gün bir gecedir."

عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسٍ، عَنِ الْحَكَمِ بْنِ عُثَيْبَةَ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مَخْمَرَةَ، عَنْ شُرَيْحِ بْنِ هَانِي قَالَ: أَتَيْتُ عَائِشَةَ أَسْأَلُهَا عَنِ الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ؟ فَقَالَتْ: عَلَيْكَ يَا ابْنَ أَبِي طَالِبٍ فَاسْأَلْهُ، فَإِنَّهُ كَانَ يُسَافِرُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَتَيْتُهُ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ: "جَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيَهُنَّ لِلْمُسَافِرِ، وَلَيْلَةً لِلْمُقِيمِ".²⁸⁷

el-Cassâs'ın Huzeyme b. Sabit'den nakille *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *Musannef*'de naklettiği rivâyet birbiri ile örtüşmektedir.

عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ زَرِّ بْنِ حُبَيْشٍ قَالَ: أَتَيْتُ صَفْوَانَ بْنَ عَسَّالٍ أَسْأَلُهَا عَنِ الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ؟ فَقَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَأْمُرُنَا فِي السَّفَرِ أَنْ لَا نَنْزِعَ أَخْفَافَنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيَهُنَّ إِلَّا مِنْ جَنَابَةٍ، وَلَكِنْ مِنْ نَوْمٍ وَغَائِطٍ وَبَوْلٍ".²⁸⁸

el-Cassâs'ın Huzeyme b. Sabit'den nakille *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *Musannef*'de naklettiği rivâyette bazı farklılıklar

²⁸⁵ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, c. 1, s. 97.

²⁸⁶ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 438.

²⁸⁷ Abdürrezzâk es-San'ânî, *Musannef*, c. 1, s. 203.

²⁸⁸ Abdürrezzâk es-San'ânî, *Musannef*, c. 1, s. 204.

vardır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'da bulunan "المقيم يوم و ليلة" lafzı *Musannef*'de; *Muannef*'de bulunan "إِلَّا مِنْ جَنَابَةٍ، وَلَكِنْ مِنْ نَوْمٍ وَ غَائِطٍ وَ بَوْلٍ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'an*'da bulunmamaktadır.

عُمَرُ، نَا ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، نَا الْفَضْلُ بْنُ ذَكَّيْنٍ، عَنْ سَفْيَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْجَدَلِيِّ، عَنْ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: "جَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسْحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ لِلْمُسَافِرِ، وَيَوْمًا لِلْمُقِيمِ، وَلَوْ مَضَى السَّائِلُ فِي مَسْأَلَةٍ لَجَعَلَهَا خَمْسًا."²⁸⁹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'da kullandığı rivâyet ile İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'de naklettiği rivâyet Huzeyme b. Sabit'den nakille gelmiştir. Her iki rivâyet birbiri ile örtüşmektedir. Bununla birlikte *Musannef*'de nakledilen rivâyette bulunan " وَلَوْ مَضَى السَّائِلُ " lafızları *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ الْحَكَمِ، وَحَمَّادٌ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْجَدَلِيِّ، عَنْ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "الْمَسْحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ لِلْمُسَافِرِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، وَلِلْمُقِيمِ يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ."²⁹⁰

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'da kullandığı rivâyet ile Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'de aktardığı rivâyet Huzeyme b. Sabit'den nakille gelmiştir. Her iki rivâyetin metin bölümü birbiri ile örtüşmektedir.

حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ الْحَكَمِ، عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مَخَيْمَرَةَ، عَنْ شَرِيحِ بْنِ هَانِيٍّ، قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ عَنِ الْمَسْحِ، فَقَالَتْ: أَنْتِ عَلِيًّا، فَهُوَ أَعْلَمُ بِذَلِكَ مِنِّي. قَالَ: فَأَتَيْتُ عَلِيًّا فَسَأَلْتُهُ عَنِ الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ قَالَ: فَقَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُنَا أَنْ نَمْسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ يَوْمًا وَلَيْلَةً، وَلِلْمُسَافِرِ ثَلَاثًا."²⁹¹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'da aktardığı rivâyet Huzeyme b. Sabit'den nakil ile gelmiştir. Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) naklettiği rivâyetin senedinde Huzeyme b. Sabit yoktur. Bununla birlikte her iki rivâyet birbiri ile uyumlu görülmektedir.

Değerlendirme

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'an*'da bu rivâyeti senedsiz olarak doğrudan Huzeyme b. Sabit'in Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-den nakli şeklinde vermiştir. Yukarıda aktardığımız farklılıklar ile birlikte Zer b. Hubeyş'den nakille ile Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *Musannef*'inde; Huzeyme b. Sâbit nakliyle İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde ve Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde; Şurayh b. Hâni'den nakille Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde bulunmaktadır. Bu rivâyetlere göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- ayakkabılar üzerine yapılan meshin süresini yolcu için üç gün üç gece, mukîm için bir gün bir gece olarak belirlemiştir.

²⁸⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 38.

²⁹⁰ Ebû Dâvûd, "*Tahâret*", 58.

²⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 2, s. 238.

44- وفي حديث أبي بن عمار أنه قال: "يا رسول الله أمسح على الخفين؟ قال: نعم. قال: يوماً؟ قال: ويومين. قال:

وثلاثة؟ قال: نعم، وما شئت." 292

Übey b. Umâre hadisinde o şöyle demiştir: "Ya Rasulullah iki ayakkabıma mı mesh edeyim?" Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-: "Evet" dedi. Übey b. Umare: "Bir gün mü?" dedi. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-: "İki gün" dedi. Übey b. Umare: "Üç gün mü?" dedi. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-: "Evet, nasıl istersen." dedi.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ قَطَنِ الْكَنْدِيِّ، عَنْ أَبِي عُمَارَةَ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ صَلَّى فِي بَيْتِهِ لِلْقِبْلَتَيْنِ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَمْسَحُ عَلَى الْخَفَيْنِ؟ قَالَ: "نَعَمْ"، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ يَوْمًا؟ قَالَ: "نَعَمْ وَيَوْمَيْنِ"، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ يَوْمَيْنِ؟ قَالَ: "نَعَمْ وَثَلَاثَةً"، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَثَلَاثَةً؟ قَالَ: "نَعَمْ، وَمَا شِئْتُ." 293

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde naklettiği rivâyet Ebey b. Umâre'den gelmiştir. *Musannef*'de nakledilen rivâyette bulunan "وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ صَلَّى فِي بَيْتِهِ لِلْقِبْلَتَيْنِ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyetin lafızları ile *Musannef*'de nakledilen rivâyetin lafızları birbiriyle örtüşmektedir.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ الرَّبِيعِ بْنِ طَارِقٍ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زَيْنٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ قَطَنِ عَنْ أَبِي بِنِ عُمَارَةَ قَالَ يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ: وَكَانَ قَدْ صَلَّى مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - الْقِبْلَتَيْنِ - أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَمْسَحُ عَلَى الْخَفَيْنِ؟ قَالَ: "نَعَمْ" قَالَ: يَوْمًا؟ قَالَ: "يَوْمًا" قَالَ: وَيَوْمَيْنِ؟ قَالَ: "وَيَوْمَيْنِ" قَالَ: وَثَلَاثَةً؟ قَالَ: "نَعَمْ، وَمَا شِئْتُ." 294

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile İbn Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde naklettiği rivâyet Ebey b. Umâre'den gelmiştir. *Sünen*'de nakledilen rivâyette bulunan "وَكَانَ قَدْ صَلَّى مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - الْقِبْلَتَيْنِ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyetin lafızları ile Ebû Dâvûd'un *Sünen*'de naklettiği rivâyetin lafızları paralellik göstermektedir.

حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى وَغَمْرُو بْنُ سَوَادٍ الْمِصْرِيَّانِ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زَيْنٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ قَطَنِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُسَيْبٍ، عَنْ أَبِي بِنِ عُمَارَةَ، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ صَلَّى فِي بَيْتِهِ الْقِبْلَتَيْنِ كِلْتَاهُمَا، أَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَمْسَحُ عَلَى الْخَفَيْنِ؟ قَالَ "نَعَمْ" قَالَ: يَوْمًا؟ قَالَ: "وَيَوْمَيْنِ" قَالَ: وَثَلَاثًا؟ حَتَّى بَلَغَ سَبْعًا. قَالَ لَهُ: "وَمَا بَدَأَ لَكَ." 295

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyet ile İbn Mâce'nin (ö. 385/995) *Sünen*'de naklettiği rivâyet Ebey b. Umâre'den gelmiştir. *Müsned*'de bulunan "فِي بَيْتِهِ الْقِبْلَتَيْنِ كِلْتَاهُمَا" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

292 el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 438.

293 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c.1, s. 163.

294 Ebû Dâvûd, "*Tahâret*", 58.

295 İbn Mâce, "*Tahâret*", 87.

Değerlendirme

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bu rivâyeti sened olmadan doğrudan Ubey b. Umâre'den nakille vermiştir. Bu rivâyet yukarıda belirttiğimiz farklılıklarla birlikte Ubey b. Umâre'den nakille İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde, Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde ve İbn Mâce (ö. 385/995)'nin *Sünen*'inde bulunmaktadır. Ubey b. Umâre, Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e ayakkabılar üzerine meshin süresinin bir gün olup olmadığını sormuş Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu sürenin iki gün olduğunu söylemiştir. Ubey b. Umare mesh süresinin üç gün olup olmadığını sorunca ise üç gün de olacağını, nasıl isterse o şekilde olabileceğini ifade etmiştir.

45- وروى الشعبي عن المغيرة بن شعبة، أن النبي صلى الله عليه وسلم توضأ، فأهويت إلى خفيه لأنزعهما، فقال:

"مه فإني أدخلت القدمين وهما طاهرتان" فمسح عليهما.²⁹⁶

Şu'be'nin Muğire b. Şube'den rivâyet ettiğine göre Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem- abdest aldı. Ayakkabılarını çıkarmak için eğildim. Şöyle dedi: "Bırak! Ayakkabıları, ayaklarıma ben giydim. Onlar temizdir." Bunun üzerine ayakkabılarına mesh etti.

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنِ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ عُرْوَةَ بْنَ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ يَذْكُرُ عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي رَكْبِهِ وَمَعِيَ إِدَاوَةٌ فَخَرَجَ لِحَاجَتِهِ، ثُمَّ أَقْبَلَ فَتَلَقَّيْتُهُ بِالْإِدَاوَةِ، فَأَفْرَعْتُ عَلَيْهِ، فَغَسَلْتُ كَفَيْهِ وَوَجْهَهُ، ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يُخْرِجَ ذِرَاعَيْهِ وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ مِنْ صُوفٍ مِنْ جِبَابِ الرُّومِ ضَيِّقَةً الْكُمَيْنِ، فَضَاقَتْ، فَادَّرَ عَنْهُمَا ادِرَاعًا، ثُمَّ أَهْوَيْتُ إِلَى الْخُفَّيْنِ لِأَنْزِعَهُمَا، فَقَالَ لِي: "دَعْ الْخُفَّيْنِ، فَإِنِّي أَدْخَلْتُ الْقَدَمَيْنِ الْخُفَّيْنِ وَهُمَا طَاهِرَتَانِ" فَمَسَحَ عَلَيْهِمَا.²⁹⁷

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyet ile Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'de naklettiği rivâyet Şu'be'den nakille gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da geçen "فأهويت إلى خفيه" lafızları *Sünen*'deki rivâyette bulunmaktadır. Bununla birlikte *Sünen*'deki diğer lafızlar *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

Değerlendirme

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı bu rivâyetin senedinde sadece sahâbeye yer vermiştir. Bu rivâyet, Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde yukarıda belirtilen farklarla da olsa bulunmaktadır. Bu iki rivâyetin Şube'den nakledilmiştir. Bu rivâyetlere göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- abdest alırken temiz olan ayakkabılarını çıkarmamış ve ayakkabılarının üzerine mesh etmiştir.

46- روى المغيرة بن شعبة وأبو موسى: "أن النبي صلى الله عليه وسلم مسح على جوربيه ونعليه."²⁹⁸

²⁹⁶ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 440.

²⁹⁷ Ebû Dâvûd, "*Tahâret*", 57.

²⁹⁸ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 440.

Muğire b. Şube ve Ebû Musa'dan rivâyet edildiğine göre: "Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem- çoraplarının ve teliklerinin üzerine mesh etti."

وقد بين ذلك ما حدثنا علي بن معبد قال: ثنا المعلى بن منصور قال: ثنا عيسى بن يونس , عن أبي سنان , عن الضحاك بن عبد الرحمن , عن أبي موسى "أن رسول الله صلى الله عليه وسلم مسح على جوربيه ونعليه".²⁹⁹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı bu rivâyet ile Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu meâni'l-âsâr*'da naklettiği rivâyette ortak râvi Ebû Musa'dır. Her iki rivâyetin metin kısmı birbiri ile uyumludur.

Değerlendirme

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da senedsiz olarak verdiği bu rivâyet, Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu Meâni'l-âsâr*'ında geçmektedir. Her iki rivâyet Ebû Musa'dan gelmiştir. Bu rivâyetlere göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- ayakkabılarının ve çoraplarının üzerine mesh etmiştir.

47- روى حماد بن زيد عن كثير بن شنظير عن الحسن، أنه سئل عن المسح على الخفين في السفر فقال: "كنا نسافر مع أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فلا يوقتون".³⁰⁰

Hammad b. Zeyd'in Kesir b. Şinzir'den, onun da Hasan Basrî'den rivâyet ettiğine göre ona yolculukta ayakkabılara mesh edilmesi ile soru sorulduğunda şöyle dedi: "Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'ın ashâbı ile yolculuk yaptık. (Mesh ile ilgili) süre vermediler."

"سَافَرْنَا مَعَ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَكَانُوا يَمْسَحُونَ عَلَى خِفَافِهِمْ مِنْ غَيْرِ وَقْتٍ وَلَا عُدْرٍ"³⁰¹

İbn Hazm, *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan Hasan Basri'den gelen rivâyeti yukarıdaki lafızlarla almış ve bu rivâyetin zayıf olduğunu ifade etmiştir.

3.6.1. Genel Değerlendirme

"Ayakkabılara Mesh Edilmesi ve Meshin Süresi ile İlgili Rivâyetler" başlığı altında topladığımız rivâyetlere baktığımız zaman el- Cassâs (ö. 370/ 917)'ın dört rivâyeti doğrudan sahâbeden naklettiği, iki rivâyeti ise munkatı' sened ile verdiği görülmektedir. Bu rivâyetler Hz. Ali, Huzeyme, Ubey b. Umâre, Şu'be, Muğire b. Şu'be'den gelmiştir.

Tüm rivâyetler bir arada ele alınınca Hz. Peygamber'in ayakkabıların üzerine mesh edilmesini uygun gördüğü ve kendisinin de ayakkabılarının, çoraplarının ve terliğinin üzerine mesh ettiği; meshlerin süresi ile ilgili yolcu için üç gün üç gece, mukim için bir gün bir gece

²⁹⁹ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, c. 1, s. 97.

³⁰⁰ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 438.

³⁰¹ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endülüî el-Kurtubî, *el-Muhallâ*, Dâru'l-fikr, Beyrut, c. 1, s. 327.

şeklinde hüküm verdiği; Hz. Ali'nin de ayakkabıların üzerine mesh ettiği ve meshin suresinin olmadığı şeklindeki rivâyetin ise İbn Hazm tarafından zayıf olarak nitelediği ortaya çıkmıştır.

3.7. Abdest Uzuvarının Tekrar Tekrar Yıkanması ile İlgili Rivâyetler

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kurân* adlı eserinde geçen abdest uzuvlarının tekrar tekrar yıkanması ilgili rivâyetler ve bu konu ile ilgili kaynak eserlerde bulunan rivâyetler şu şekildedir:

48- حدثنا من لا أتهم قال: حدثنا محمد بن زيد قال: حدثنا سعيد قال: حدثنا سلام الطويل عن زيد العمي عن معاوية بن قرة عن ابن عمر قال: "دعا رسول الله صلى الله عليه وسلم بماء فتوضأ مرة مرة وقال: هذا وظيفة الوضوء وضوء من لا يقبل الله له صلاة إلا به ثم تحدث ساعة، ثم دعا بماء فتوضأ مرتين مرتين فقال: "هذا وضوء من توضأ به ضاعف الله له الأجر مرتين، ثم تحدث ساعة، ثم دعا بماء فتوضأ ثلاثا ثلاثا فقال هذا وضوئي ووضوء النبيين من قبلي".³⁰²

Zayıflıkla itham etmediğim bazı kimseler tahdisen bize bildirdi, dedi ki Muhammed b. Zeyd tahdisen bize bildirdi, o dedi ki Said tahdisen bize bildirdi, o dedi ki Selam et-Tavil, Zeyd el-Amâ'dan o da Muaviye b. Kurra'dan O da İbn Ömer'den tahdisen bize bildirdi. Dedi ki: "Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- su istedi. Abdest uzuvlarını birer kere yıkadı ve "Bu abdestin gerekliliğidir. Abdest olmadan namaz kabul olmaz." dedi. Sonra bir saat konuştu. Su istedi ve abdest uzuvlarını ikişer kere yıkadı. Bunun üzerine "Bu abdest gibi kim abdest alırsa Allah sevabını iki kat verir." dedi. Sonra bir saat konuştu. Su istedi ve abdest uzuvlarını üçer kere yıkayarak abdest aldı ve şöyle dedi: "Bu benim ve benden önceki nebilerin abdestidir."

حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ قَعْنَبٍ أَبُو بَشِيرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَرَادَةَ الشَّيْبَانِيُّ، عَنْ زَيْدِ بْنِ الْحَوَارِيِّ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ غُمَيْرٍ، عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعَا بِمَاءٍ، فَتَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً، فَقَالَ: "هَذَا وَطِيفَةُ الْوُضُوءِ" أَوْ قَالَ "وُضُوءٌ مَنْ لَمْ يَتَوَضَّأْ، لَمْ يَقْبَلِ اللَّهُ لَهُ صَلَاةً، ثُمَّ تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ، ثُمَّ قَالَ: هَذَا وَضُوءٌ مَنْ تَوَضَّأَهُ، أَعْطَاهُ اللَّهُ كِفْلَيْنِ مِنَ الْأَجْرِ، ثُمَّ تَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، فَقَالَ: هَذَا وَضُوءِي، وَوُضُوءُ الْمُرْسَلِينَ مِنْ قَبْلِي".³⁰³

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'na aldığı rivâyetin senedi ile İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'inde bulunan rivâyetin senedi birbirinden farklıdır ve senedlerde ortak bir râvi bulunmamaktadır. Metin kısmında ise lafızların sıralanışında farklılıklar görülmektedir. "المرسلين" ve "النبيين" lafızları birbiriyle "أعطاه الله كفلين من الأجر" ve "ضاعف الله له الأجر مرتين" lafızları da birbiriyle mürâdif olarak kullanılmıştır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan "مَنْ لَمْ يَتَوَضَّأْ" lafzı *Sünen*'de bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَصْرِيُّ، نَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ بْنِ صَالِحٍ، نَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مَسْلَمَةَ بْنِ قَعْنَبٍ، نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَرَادَةَ الشَّيْبَانِيُّ، عَنْ زَيْدِ بْنِ الْحَوَارِيِّ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ غُمَيْرٍ، عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً، وَقَالَ: "هَذَا وَطِيفَةُ الْوُضُوءِ، وَوُضُوءٌ مَنْ لَمْ يَتَوَضَّأْ لَمْ يَقْبَلِ لَهُ صَلَاةٌ"، ثُمَّ تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ

³⁰² el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 1, s. 416.

³⁰³ İbn Mâce, "*Tahâret*", 47.

مَرَّتَيْنِ , فَقَالَ: "هَذَا وَضُوءٌ مَنْ تَوَضَّأَهُ أَعْطَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ كِفْلَيْنِ مِنَ الْأَجْرِ", ثُمَّ تَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ: "هَذَا وَضُوءِي وَوَضُوءُ الْمُرْسَلِينَ قَبْلِي".³⁰⁴

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ında bulunan rivâyetin senedi ile Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde bulunan rivâyetin senedinde Muaviye b. Gurra dışında ortak râvi bulunmamaktadır. Her iki rivâyette de bulunan "دَعَا بِمَاءٍ" lafzı metnin farklı yerlerinde tekrarlanmaktadır. "ضاعف الله له الأجر مرتين" ve "أَعْطَاهُ اللَّهُ كِفْلَيْنِ مِنَ الْأَجْرِ" lafızları birbirleriyle "النبيين" ve "الْمُرْسَلِينَ" lafızları da birbiriyle mürâdif olarak kullanılmıştır.

Değerlendirme

el-Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bu rivâyeti hangi hocasından aldığını belirtmeden "zayıflıkla itham etmediğim bir kimse tahdisen bize bildirdi" demek suretiyle almıştır. Bu rivâyet İbn Ömer'den gelmiştir. Söz konusu rivâyet, belirtilen farklılıklarla birlikte Ubey b. Ka'b'dan gelen nakillerle İbn Mâce'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde ve Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde bulunmaktadır. el-Cassâs'ın kullandığı rivâyetin senedi ile *Müsned*'deki rivâyetin senedi farklıdır. Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'de naklettiği rivâyette ise Muğire b. Gurre ortak râvidir. Bu rivâyetlere göre Hz. Peygamber -sallâhu aleyhi ve sellem- abdest uzuvlarını önce birer defa sonra ikişer defa ve en son da üçer kere yıkamış ve bunların faziletlerini ifade etmiştir.

49- وروى ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم "أنه تَوَضَّأَ مرة مرة ثم قال: هذا وضوء لا يقبل الله الصلاة إلا

به".³⁰⁵

İbn Ömer, Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den şöyle rivâyet etmiştir: O (Nebî), abdest uzuvlarını birer kere yıkadı ve şöyle dedi: "Bu abdesttir. Allah, abdest olmadan namazı kabul etmez."

عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ رَجُلٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ "أَنَّهُ تَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً".³⁰⁶
عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "تَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً".³⁰⁷

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bu rivâyeti doğrudan İbn Ömer'den nakille almış sonraki râvilere yer vermemiştir. Abdürrezzak es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *Musannef*'inde naklettiği rivâyetler ise İbn Abbas'dan gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "قال: "هَذَا وَضُوءٌ لا يقبل الله الصلاة إلا به" lafızları *Musannef*'de bulunmamaktadır.

³⁰⁴ Dârekutnî, *Sünen*, c. 1, s. 138.

³⁰⁵ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 423.

³⁰⁶ Abdürrezzâkes-San'ânî, *Musannef*, c. 1, s. 42.

³⁰⁷ Abdürrezzâkes-San'ânî, *Musannef*, c. 1, s. 42.

حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ، قَالَ: قُلْتُ لَهُ: حَدَّثْتَ عَنْ جَابِرٍ: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً»، قَالَ: نَعَمْ³⁰⁸

el-Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*'da kullandığı bu rivâyetin senedinde sadece İbn Ömer'e yer vermiştir. İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849) *Musannef*'inde Ebû Ca'fer rivâyetini nakletmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunan "قال: هذا وضوء لا يقبل الله الصلاة إلا به" lafızları İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، وَهَنَادٌ، وَفُتَيْبَةُ، قَالُوا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً"³⁰⁹

el-Cassâs'ın bu rivâyetin senedinde sadece İbn Ömer'e yer vermiştir. *Ahkâmü'l-Kur'an*'da kullandığı rivâyet ile Tirmizî'nin *Sünen*'inde bulunan bu rivâyetin "تَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً" lafızları birebir aynıdır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'da bulunan "قال: هذا وضوء لا يقبل الله الصلاة إلا به" lafızları *Sünen*'deki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا حَسَنٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ لَهْيَعَةَ، حَدَّثَنَا الضَّحَّاكُ بْنُ شُرْحَبِيلٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، أَنَّهُ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "تَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً"³¹⁰

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'da kullandığı rivâyetin senedi ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'de naklettiği rivâyettin İbn Ömer'den gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunan "قال: هذا وضوء لا يقبل الله الصلاة إلا به" lafızları *Müsned*'deki rivâyette bulunmamaktadır. *Müsned*'deki rivâyette bulunan "رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ" lafızları ise *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً"³¹¹

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا دَاوُدُ بْنُ قَيْسٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "تَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً"³¹²

Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'de farklı senedlerle naklettiği bu rivâyetler ile el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'a senedsiz olarak doğrudan İbn Ömer'den aldığı rivâyetin "قال: هذا وضوء لا يقبل الله الصلاة إلا به" kısmı birebir aynıdır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunan "قال: هذا وضوء لا يقبل الله الصلاة إلا به" lafızları *Müsned*'deki rivâyette bulunmamaktadır.

أَخْبَرَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، حَدَّثَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ الدَّرَاوَرْدِيُّ، أَنَّ زَيْدَ بْنَ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "تَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً، وَجَمَعَ بَيْنَ الْمَضْمُوعَةِ وَالْإِسْتِنْشَاقِ"³¹³

³⁰⁸ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c.1, s. 17.

³⁰⁹ Tirmizî, "Tahâret" 32.

³¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 1, s. 293.

³¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 3, s. 499.

³¹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 5, s.197.

³¹³ Dârimî, "Tahâret", 29.

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'da senedsiz olarak doğrudan İbn Ömer'den kullandığı rivâyet ile Dârimî'nin (ö. 255/868) *Sünen*'de naklettiği bu rivâyetin “تَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً” kısmı birebir aynadır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunan “قال: هذا وضوء لا يقبل الله الصلاة إلا به” lafızları *Sünen*'de; *Sünen*'deki rivâyette bulunan “وَجَمَعَ بَيْنَ الْمَضْمُوعَةِ وَالْإِسْتِنْشَاقِ” lafızları *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

أَخْبَرَنَا قَبِيصَةُ، أَنبَأَنَا سُفْيَانُ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ “تَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً، وَنَضَحَ فَرْجَهُ.”³¹⁴

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'da senedsiz olarak doğrudan İbn Ömer'den nakille kullandığı rivâyet ile Dârimî'nin (ö. 255/868) *Sünen*'de naklettiği bu rivâyetin “تَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً” lafızları aynıdır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'da bulunan “قال: هذا وضوء لا يقبل الله الصلاة إلا به” lafızları *Sünen*'de; *Sünen*'deki rivâyette bulunan “وَنَضَحَ فَرْجَهُ” lafızları *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا عَلِيُّ، أَنَا عَدِيُّ بْنُ الْفَضْلِ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ خُرَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ، عَنِ ابْنِ الْفَاكِهَةِ قَالَ: “رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً.”³¹⁵

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'da senedsiz olarak doğrudan İbn Ömer'den nakille kullandığı rivâyet ile İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'inde naklettiği bu rivâyetin “تَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً” lafızları aynıdır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'da bulunan “قال: هذا وضوء لا يقبل الله الصلاة إلا به” lafızları *Sünen*'deki rivâyette bulunmamaktadır. *Sünen*'deki rivâyette bulunan “رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ” lafızları ise *Ahkâmü'l-Kur'an*'da bulunmamaktadır.

أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ، نَا أَبُو بَكْرٍ، نَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ الدَّرَاوَرْدِيُّ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: “رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - تَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً.”³¹⁶

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'da aldığı senedsiz olarak doğrudan İbn Ömer'den gelen rivâyet ile İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde naklettiği bu rivâyetin “تَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً” lafızları ortaktır. el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'ındaki rivâyette bulunan “قال: هذا وضوء لا يقبل الله الصلاة إلا به” lafızları *Sahih*'de bulunmamaktadır. İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde bulunan “رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ” lafızları ise *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

أَخْبَرَنَا الْفَضْلُ بْنُ الْخُبَابِ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، “أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً، وَجَمَعَ بَيْنَ الْمَضْمُوعَةِ وَالْإِسْتِنْشَاقِ.”³¹⁷

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'da senedsiz olarak doğrudan İbn Ömer'den kullandığı rivâyet ile İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'inde bulunan bu rivâyetin “تَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً” lafızları

³¹⁴ Dârimî, “*Tahâret*”, 39.

³¹⁵ İbn Mâce, “*Tahâret*”, 45.

³¹⁶ İbn Huzeyme, *Sahih*, c. 1, s. 125.

³¹⁷ İbn Hibbân, *Sahih*, c. 3, c. 357.

aynıdır. el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ındaki rivâyette bulunan “ قال: هذا وضوء لا يقبل الله الصلاة ” lafızları *Sahih*'de; *Sahih*'de bulunan “ وجمع بين المضمضة والاستنشاق ” lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunmamaktadır.

Değerlendirme

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a bu rivâyeti İbn Abbas'ın Peygamber -sallallahû aleyhi ve sellem- nakli ile almış, senedin diğer bölümünü takti' etmiştir. Bu rivâyet, yukarıda belirtmiş olduğumuz farklarla birlikte, iki farklı sened İbn Abbas'dan nakil ile Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *Musannef*'inde; Ebû Ca'fer'den gelen nakille İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde; İbn Abbas'dan gelen nakille Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'inde; üç farklı sened ile Hz. Ömer ve İbn Abbas'dan nakil ile Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde; İbn Abbas'dan nakil ile Dâremî'nin *Sünen*'inde, İbn Fâkih'den gelen nakil ile İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'inde; İbn Abbas'dan gelen nakiller ile İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde ve İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'inde bulunmaktadır. Bu rivâyetlere göre Hz. Peygamber -sallallahû aleyhi ve sellem- abdest uzuvlarını birer kez yıkamıştır ve abdest olmadan namazın kabul olmayacağını ifade etmiştir.

50- قد روي عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه توضأ ثلاثاً ثلاثاً وقال: "من زاد فقد اعتدى وظلم."³¹⁸

Nebi -sallallahû aleyhi ve sellem-'dan rivâyet edildiğine göre abdest uzuvlarını üçer kere yıkayarak abdest aldı ve şöyle dedi: “Kim (yıkamayı) arttırırsa haddi aşmış ve zulmetmiş olur.”

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ عَامِرِ بْنِ شَقِيقٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عُثْمَانَ: "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ

ثَلَاثًا ثَلَاثًا."³¹⁹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da senedsiz olarak verdiği bu rivâyet ile İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde naklettiği rivâyet birbirleriye örtüşmektedir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan “من زاد فقد اعتدى وظلم” lafızları *Musannef*'deki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي حَبِيبَةَ، عَنْ عَلِيٍّ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا." وَفِي الْبَابِ عَنْ عُثْمَانَ، وَعَائِشَةَ، وَالرَّبِيعِ، وَابْنِ عُمَرَ، وَأَبِي أُمَامَةَ، وَأَبِي رَافِعٍ، وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، وَمُعَاوِيَةَ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ، وَجَابِرٍ، وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ، وَأَبِي.³²⁰

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da senedsiz olarak kullandığı bu rivâyet ile Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'inde naklettiği rivâyet birbirleriye örtüşmektedir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan “من زاد فقد اعتدى وظلم” lafızları *Sünen*'deki rivâyette bulunmamaktadır.

³¹⁸ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 442.

³¹⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 17.

³²⁰ Tirmizî, “*Tahâret*, 34.

حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ حَيَّانَ، عَنْ سَالِمِ أَبِي الْمُهَاجِرِ، عَنْ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ، عَنْ عَائِشَةَ وَأَبِي هُرَيْرَةَ
"أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا".³²¹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da senedsiz olarak verdiği bu rivâyet ile İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'de naklettiği rivâyetin lafızları aynıdır. Bununla birlikte *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "من زاد فقد اعتدى وظلم" lafızları *Sünen*'deki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَيْسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ فَاذِلَّ أَبِي الْوَرْقَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى،
قَالَ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، وَمَسَحَ رَأْسَهُ مَرَّةً".³²²

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da senedsiz olarak verdiği bu rivâyet ile İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'de yukarıdaki rivâyetten farklı bir senedle naklettiği rivâyet birbirleriye örtüşmektedir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "من زاد فقد اعتدى وظلم" lafızları *Sünen*'deki rivâyette; *Sünen*'de nakledilen rivâyette bulunan "وَمَسَحَ رَأْسَهُ مَرَّةً" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ عَامِرِ بْنِ شَقِيقٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ غُثْمَانَ: "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ
ثَلَاثًا ثَلَاثًا".³²³

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da senedsiz olarak kullandığı bu rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde naklettiği rivâyetin lafızları aynıdır. Bununla birlikte *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "من زاد فقد اعتدى وظلم" lafızları *Müsned*'de nakledilen rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمَّارٍ، حَدَّثَنَا الْقَاسِمُ الْجَرْمِيُّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ خَالِدِ بْنِ عَقْفَةَ، عَنْ عَبْدِ
خَيْرٍ، عَنْ عَلِيٍّ: "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا".³²⁴

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da senedsiz olarak aktardığı bu rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) yukarıdaki rivâyetin senedinden farklı bir sened ile *Müsned*'inde naklettiği rivâyetin lafızları aynıdır. Bununla birlikte *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "من زاد فقد اعتدى وظلم" lafızları *Müsned*'de nakledilen rivâyette bulunmamaktadır.

حدثنا ابن أبي داود، قال: ثنا أبو الوليد، قال: ثنا حماد بن سلمة، عن عمرو بن دينار، عن سبيع، عن أبي أمامة، أن
النبي صلى الله عليه وسلم "توضأ ثلاثا ثلاثا".³²⁵

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da senedsiz olarak kullandığı bu rivâyet ile Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu Meâni'l-âsâr*'da naklettiği rivâyetin lafızları aynıdır. Ancak *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "من زاد فقد اعتدى وظلم" lafızları *Şerhu Meâni'l-âsâr*'da nakledilen rivâyette bulunmamaktadır.

³²¹ İbn Mâce, "Tahâret", 46.

³²² İbn Mâce, "Tahâret", 46.

³²³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 1, s. 465.

³²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 2, s. 248.

³²⁵ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, c. 1, s. 29.

نا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ سَعِيدٍ , نا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ الْقَطَوَانِيُّ , نا حَسَنُ بْنُ سَيْفٍ بْنُ عَمِيرَةَ , حَدَّثَنِي أَحْيَى عَلِيُّ بْنُ سَيْفٍ , عَنْ أَبِيهِ , عَنْ أَبَانَ بْنِ تَغْلِبٍ , عَنْ خَالِدِ بْنِ عَقْفَةَ , عَنْ عَبْدِ خَيْرٍ , عَنْ عَلِيٍّ , أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "تَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا , وَأَخَذَ لِرَأْسِهِ مَاءً جَدِيدًا".³²⁶

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da senedsiz olarak aktardığı bu rivâyet ile Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'de naklettiği rivâyetin lafızları aynıdır. Ancak *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "من زاد فقد اعتدى وظلم" lafızları *Sünen*'de nakledilen rivâyette bulunmamaktadır.

Değerlendirme

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bu rivâyeti sened bölümü olmadan aktarmıştır. Bu sebeple rivâyetin kendisinden geldiği sahâbe ve rivâyeti aldığı hocası bilinmemektedir. Bu rivâyet yukarıda ifade ettiğimiz farklılıklarla birlikte Hz. Osman'dan gelen nakille İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde; Hz. Ali'den gelen nakille Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'inde; Hz. Osman ve Ebû Hüreyre'den gelen nakille İbn Mâce'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde; iki farklı sened ile Hz. Osman ve Hz. Ali'den gelen nakille Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde; Ebû Umâme'den gelen nakille Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu Meâni'l-âsâr*'ında ve Hz. Ali'den gelen nakille Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde bulunmaktadır. Fakat tüm bu kaynak eserlerde "من زاد فقد اعتدى وظلم" ibaresini bulamadık. Bu rivâyetlere göre Hz. Peygamber abdest uzuvlarını üçer kere yıkayarak abdest almıştır.

51- تَوَضَّأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّةً مَرَّةً , فَغَسَلَ رِجْلَيْهِ وَقَالَ: "هَذَا وَضُوءٌ مِنْ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ لَهُ صَلَاةً إِلَّا بِهِ".³²⁷

Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem- abdest uzuvlarını birer kere yıkayarak abdest aldı, ayaklarını yıkadı ve dedi: "Bu abdesttir, abdest olmadan Allah namazı kabul etmez."

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلَّادٍ الْبَاهِلِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي مَرْحُومُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْعَطَّارُ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ زَيْدٍ الْعَمِّيُّ , عَنْ أَبِيهِ , عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةٍ , عَنْ ابْنِ عُمَرَ , قَالَ: تَوَضَّأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاحِدَةً وَاحِدَةً , فَقَالَ: "هَذَا وَضُوءٌ مِنْ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنْهُ صَلَاةً إِلَّا بِهِ" ثُمَّ تَوَضَّأَ ثِنْتَيْنِ ثِنْتَيْنِ , فَقَالَ: "هَذَا وَضُوءُ الْقَدْرِ مِنَ الْوُضُوءِ" , وَتَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا , وَقَالَ: "هَذَا أَسْبَغُ الْوُضُوءِ" , وَهُوَ وَضُوءِي , وَوُضُوءُ خَلِيلِ اللَّهِ إِبْرَاهِيمَ , وَمَنْ تَوَضَّأَ هَكَذَا , ثُمَّ قَالَ عِنْدَ فَرَاعِهِ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ , وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ , فُتِّحَ لَهُ ثَمَانِيَةُ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ , يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ".³²⁸

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da senedsiz olarak kullandığı bu rivâyet ile İbn Mâce'nin (ö. 273/887) naklettiği rivâyette "هَذَا وَضُوءٌ مِنْ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ لَهُ صَلَاةً إِلَّا بِهِ" lafızları aynıdır. "فغسل رجليه" ve "وَاحِدَةً وَاحِدَةً" lafızları mürâdiftir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette geçen "مرة مرة" lafızları *Sünen*'de; İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'de naklettiği diğer lafızlar *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

³²⁶ Dârekutnî, *Sünen*, c. 1, s. 157.

³²⁷ el-Cassâs *Ahkâm*, c. 2, s. 434-435.

³²⁸ İbn Mâce, "*Tahâret*", 47.

نا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ , نا الْعَبَّاسُ بْنُ الْفَضْلِ بْنِ رُشَيْدٍ , وَحَدَّثَنَا دَعْلَجُ بْنُ أَحْمَدَ , ثنا الْحَسَنُ بْنُ سُوْفِيَّانَ , قَالَ: نا الْمُسَيَّبُ بْنُ وَاصِحٍ , نا حَفْصُ بْنُ مَيْسَرَةَ , عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ , عَنْ ابْنِ عُمَرَ , قَالَ: تَوَضَّأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّةً مَرَّةً , وَقَالَ: «هَذَا وَضُوءٌ مَنْ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنْهُ الصَّلَاةَ إِلَّا بِهِ» , ثُمَّ تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ , وَقَالَ: "هَذَا وَضُوءٌ مَنْ يُضَاعَفُ اللَّهُ لَهُ الْأَجْرَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ" , ثُمَّ تَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا , وَقَالَ: "هَذَا وَضُوءِي وَوَضُوءُ الْمُرْسَلِينَ مِنْ قَبْلِي". تَفَرَّدَ بِهِ الْمُسَيَّبُ بْنُ وَاصِحٍ , عَنْ حَفْصِ بْنِ مَيْسَرَةَ , وَالْمُسَيَّبُ ضَعِيفٌ.³²⁹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde naklettiği rivâyette bulunan “ تَوَضَّأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّةً مَرَّةً , وَقَالَ: هَذَا وَضُوءٌ مَنْ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنْهُ الصَّلَاةَ إِلَّا بِهِ ” lafızları ortaktır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan “فغسل رجله” lafızları *Sünen*'de bulunmamaktadır. *Sünen*'de geçen diğer lafızlar ise *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

Değerlendirme

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a bu rivâyeti senedsiz olarak almıştır. Bu sebeple rivâyetin kendisinden geldiği sahâbe ve el-Cassâs'ın rivâyeti aldığı hocası bilinmemektedir. Bu rivâyet yukarıda belirttiğimiz farklılıklarla İbn Ömer'den gelen nakille İbn Mâce'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde ve Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde bulunmaktadır. Rivâyetlere göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- abdest uzuvlarını birer kere yıkayarak abdest almış, abdest alırken ayakalarını yıkamış, abdest olmadan Allah'ın namazı kabul etmeyeceğini ifade etmiştir

52- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْحَسَنِ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُسْلِمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ قَالَ: حَدَّثَنَا زَائِدَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عُلْقَمَةَ عَنْ عَبْدِ الْخَيْرِ قَالَ: "دَخَلَ عَلَيَّ الرَّحْبَةُ بَعْدَ مَا صَلَّى الْفَجْرَ , فَجَلَسَ فِي الرَّحْبَةِ ثُمَّ قَالَ لَغَلَامِهِ : ايْتَنِي بِطَهْرٍ فَأَتَانَهُ الْغَلَامُ بِإِنَاءٍ وَطَسْتٍ قَالَ عَبْدُ الْخَيْرِ: وَنَحْنُ جُلُوسٌ نَنْظُرُ إِلَيْهِ فَأَخَذَ بِيَدِهِ الْيَمْنَى الْإِنَاءَ فَأَكْفَأَهُ عَلَى يَدِهِ الْيَسْرَى ثُمَّ غَسَلَ كَفَيْهِ , ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِهِ الْيَمْنَى الْإِنَاءَ فَأَفْرَغَ عَلَى يَدِهِ الْيَسْرَى فغسل كفيه ثلاث مرات , ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيَمْنَى الْإِنَاءَ فَلَمَّا مَلَأَ كَفَهُ تَمَضَّمْضَ وَاسْتَنْشَقَ وَ نَثَرَ بِيَدِهِ الْيَسْرَى فغسل ثلاث مرات , ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثَ مَرَاتٍ , ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيَمْنَى إِلَى الْمِرْفَقِ ثَلَاثَ مَرَاتٍ , ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيَسْرَى إِلَى الْمِرْفَقِ ثَلَاثَ مَرَاتٍ , ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَيْهِ الْإِنَاءَ حَتَّى غَمَرَهُمَا بِالْمَاءِ ثُمَّ رَفَعَهُمَا بِمَا حَمَلْتَا , ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدِهِ كِلْتَاهِمَا , ثُمَّ صَبَّ بِيَدِهِ الْيَمْنَى عَلَى قَدَمِهِ الْيَمْنَى , ثُمَّ غَسَلَهَا بِيَدِهِ الْيَسْرَى ثَلَاثَ مَرَاتٍ , ثُمَّ أَخَذَ غُرْفَةً بِكَفِهِ فَشَرِبَ مِنْهُ ثُمَّ قَالَ: مَنْ سَرَهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى طَهْرٍ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهَذَا طَهْرُهُ."³³⁰

Abdullah b. Hasan tahdisen bize bildirdi, dedi ki Ebu Müslim tahdisen bize bildirdi, dedi ki Ebu Velid tahdisen bize bildirdi dedi ki, Zaide tahdisen bize bildirdi, dedi ki Halid b. Alkame, Abdulhayr'dan tahdisen bize bildirdi, dedi ki: “Ali (ra) sabah namazından sonra odaya girdi, odada oturdu ve oğluna ‘abdest için su getir’ dedi. Böylece çocuk ona bir kâse ve leğen

³²⁹ Dârekutnî, *Sünen*, c. 1, s. 136.

³³⁰ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 441-442.

getirdi. Abdulhayr şöyle dedi, biz oturuyorduk ve ona bakıyorduk, sol eline kâseyi aldı ve sağ eline suyu döktü ve elini üç kere yıkadı. Sağ eliyle kâseyi tuttu sol eline su döktü ve üç kere elini yıkadı. Sağ eline kâseyi aldı elini doldurdu mazmaza ve istinşak yaptı. Sol eli ile su döktü sonra üç kere yüzünü yıkadı. Sonra sağ elini dirseklerine kadar üç kere yıkadı. Sonra sol elini dirseklerine kadar üç kere yıkadı. Sonra elini kabın içindeki suya daldırdı ve kalan suyu kullanarak iki eliyle başını mesh etti. Sonra sağ eliyle suyu sağ ayağına döktü ve ayağını üç kere yıkadı. Sonra sol eliyle sol ayağına suyu döktü ve ayağını üç kere yıkadı. Sonra bir avuç su aldı ve içti. Sonra ‘Kim Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’ın abdestine bakmak mutlu ederse, bu Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’ın abdestidir.’ dedi.

حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخُلَوَانِيُّ، حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْجُعْفِيُّ، عَنْ زَائِدَةَ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عُلْقَمَةَ الْهَمْدَانِيُّ، عَنْ عَبْدِ خَيْرٍ، قَالَ: "صَلَّى عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ الْغَدَاةَ، ثُمَّ دَخَلَ الرَّحْبَةَ، فَدَعَا بِمَاءٍ، فَأَتَاهُ الْغُلَامُ بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ وَطَسْتٌ، قَالَ: فَأَخَذَ الْإِنَاءَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى، فَأَفْرَغَ عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى وَغَسَلَ كَفَيْهِ ثَلَاثًا، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فِي الْإِنَاءِ - فَمَضْمَضَ ثَلَاثًا، ثُمَّ سَاقَ قَرِيبًا مِنْ حَدِيثِ أَبِي عَوَانَةَ، قَالَ: ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ مُقَدِّمَهُ وَمُؤَخَّرَهُ مَرَّةً، ثُمَّ سَاقَ الْحَدِيثَ نَحْوَهُ." ³³¹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'de naklettiği bu rivâyetin senedi Zâid'de birleşmektedir. Her iki rivâyette anlatılan olay birbiri ile uyumlu görünmektedir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "أَخَذَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى الْإِنَاءَ" lafızları Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) naklettiği rivâyette de bulunmaktadır.

أَخْبَرَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، حَدَّثَنَا زَائِدَةُ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عُلْقَمَةَ الْهَمْدَانِيُّ، حَدَّثَنِي عَبْدُ خَيْرٍ، قَالَ: دَخَلَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، الرَّحْبَةَ بَعْدَمَا صَلَّى الْفَجْرَ قَالَ: فَجَلَسَ فِي الرَّحْبَةِ ثُمَّ قَالَ لِغُلَامٍ لَهُ: "انْتِنِي بِطَهُورٍ" قَالَ: فَأَتَاهُ الْغُلَامُ بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ وَطَسْتٌ. قَالَ عَبْدُ خَيْرٍ: وَنَحْنُ جُلُوسٌ نَنْظُرُ إِلَيْهِ فَأَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فَمَلَأَ فَمَهُ، فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ، وَنَثَرَ بِيَدِهِ الْيُسْرَى، فَعَلَّ هَذَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ قَالَ: "مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى طَهُورِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَهَذَا طَهُورُهُ." ³³²

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Dârimî'nin (ö. 255/868) *Sünen*'de naklettiği bu rivâyetin senedi Zâid'de birleşmektedir. Dârimî'nin (ö. 255/868) naklettiği rivâyetteki lafızlar *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmaktadır. Fakat lafızların sıralamasında bir takım farklılık bulunmaktadır.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا زَائِدَةُ بْنُ قَدَامَةَ، عَنْ خَالِدِ بْنِ عُلْقَمَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ خَيْرٍ قَالَ: جَلَسَ عَلِيٌّ بَعْدَمَا صَلَّى الْفَجْرَ فِي الرَّحْبَةِ، ثُمَّ قَالَ لِغُلَامِهِ: انْتِنِي بِطَهُورٍ، فَأَتَاهُ الْغُلَامُ بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ وَطَسْتٌ - قَالَ عَبْدُ خَيْرٍ: وَنَحْنُ جُلُوسٌ نَنْظُرُ إِلَيْهِ - فَأَخَذَ بِيَمِينِهِ الْإِنَاءَ فَأَكْفَأَهُ عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى، ثُمَّ غَسَلَ كَفَيْهِ، ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى الْإِنَاءَ، فَأَفْرَغَ عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى ثُمَّ غَسَلَ كَفَيْهِ، فَعَلَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ - قَالَ عَبْدُ خَيْرٍ: كُلُّ ذَلِكَ لَا يَدْخُلُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ - ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فِي الْإِنَاءِ فَمَضْمَضَ، وَاسْتَنْشَقَ وَنَثَرَ بِيَدِهِ الْيُسْرَى فَعَلَّ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فِي الْإِنَاءِ، فَمَضْمَضَ وَغَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ إِلَى الْمَرْفَقِ، ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُسْرَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ إِلَى الْمَرْفَقِ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فِي الْإِنَاءِ حَتَّى غَمَرَهَا

³³¹ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 48.

³³² Dârimî, "Tahâret", 31.

الماء، ثم رفعها بما حملت من الماء، ثم مسحها بيده اليسرى، ثم مسح رأسه ببيديه كليهما مرة، ثم صب بيده اليمنى ثلاث مرات على قدمه اليمنى، ثم غسلها بيده اليسرى، ثم صب بيده اليمنى على قدمه اليسرى، ثم غسلها بيده اليسرى ثلاث مرات، ثم أدخل يده اليمنى فغرف بكفه فشرّب"، ثم قال: "هذا طهور نبي الله صلى الله عليه وسلم، فمن أحب أن ينظر إلى طهور نبي الله صلى الله عليه وسلم، فهذا طهوره."³³³

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'de naklettiği bu rivâyetin senedi Zâid'de birleşmektedir. Metin bölümünün her iki rivâyette uyumlu olduğu görünmektedir.

نا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي صَفْوَانَ الثَّقَفِيُّ، نا عَبْدُ الرَّحْمَنِ يَعْنِي ابْنَ مَهْدِيٍّ، نا زَائِدَةُ بْنُ قُدَامَةَ، عَنْ خَالِدِ بْنِ عَلْقَمَةَ الْهَمْدَانِيِّ، عَنْ عَبْدِ خَيْرٍ قَالَ: دَخَلَ عَلَيَّ الرَّحْبَةُ بَعْدَمَا صَلَّى الْفَجْرَ، ثُمَّ قَالَ لِغُلَامٍ لَهُ: انْتَوْنِي بِطُهْرٍ فَجَاءَهُ الْغُلَامُ بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ وَطَسَّتِ قَالَ عَبْدُ خَيْرٍ وَنَحْنُ جُلُوسٌ نَنْظُرُ إِلَيْهِ "فَأَخَذَ بِيَمِينِهِ الْإِنَاءَ فَأَكْفَأَ عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى، ثُمَّ غَسَلَ كَفَّيْهِ، ثُمَّ أَخَذَ الْإِنَاءَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى فَأَفْرَغَ عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى فَعَلَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ." قَالَ عَبْدُ خَيْرٍ: كُلُّ ذَلِكَ لَا يُدْخِلُ يَدَهُ الْإِنَاءَ حَتَّى يَغْسِلَهَا مَرَّاتٍ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى الْإِنَاءَ فَمَلَأَ فَمَهُ فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ، وَنَثَرَ بِيَدِهِ الْيُسْرَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ إِلَى الْمِرْفَقِ، ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُسْرَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ إِلَى الْمِرْفَقِ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فِي الْإِنَاءِ حَتَّى غَمَرَهَا الْمَاءُ، ثُمَّ رَفَعَهَا بِمَا حَمَلَتْ مِنَ الْمَاءِ، ثُمَّ مَسَحَهَا بِيَدِهِ الْيُسْرَى، ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ كِلْتَاهُمَا أَوْ جَمِيعًا، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فِي الْإِنَاءِ، ثُمَّ صَبَّ عَلَى رِجْلِهِ الْيُمْنَى فَعَسَلَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ بِيَدِهِ الْيُسْرَى، ثُمَّ صَبَّ بِيَدِهِ الْيُمْنَى عَلَى قَدَمِهِ الْيُسْرَى فَعَسَلَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ بِيَدِهِ الْيُسْرَى، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فَمَلَأَ مِنَ الْمَاءِ ثُمَّ شَرِبَ مِنْهُ، ثُمَّ قَالَ: "هَذَا طَهُورُ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى طُهُورِ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهَذَا طُهُورُهُ."³³⁴

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde naklettiği rivâyetin senedindeki ortak râvi Zâid'tir. İki rivâyetin metin lafızları birbirleri ile uyumludur. *Sahih*'de bulunan "كُلُّ ذَلِكَ لَا يُدْخِلُ يَدَهُ الْإِنَاءَ حَتَّى يَغْسِلَهَا مَرَّاتٍ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

أَخْبَرَنَا الْفَضْلُ بْنُ الْحُبَابِ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا زَائِدَةُ بْنُ قُدَامَةَ عَنْ خَالِدِ بْنِ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ خَيْرٍ، قَالَ: صَلَّى عَلَيَّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضَوَانُ اللَّهِ عَلَيْهِ الْفَجْرَ، ثُمَّ دَخَلَ الرَّحْبَةَ، فَدَخَلْنَا مَعَهُ، فَدَعَا بِوَضُوءٍ، فَأَتَاهُ الْغُلَامُ بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ وَطَسَّتِ، فَأَخَذَ الْإِنَاءَ بِيَمِينِهِ، فَأَفْرَغَ عَلَى يَسَارِهِ، فَعَسَلَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، غَسَلَ كَفَّيْهِ قَبْلَ أَنْ يُدْخِلَهُمَا الْإِنَاءَ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فِي الْإِنَاءِ، فَعَرَفَ مِنْهُ مَاءً، فَمَلَأَ فَاةً، فَمَضْمَضَ، وَاسْتَنْشَقَ ثَلَاثًا، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ، فَعَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، وَذَرَعِيهِ ثَلَاثًا، ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ جَمِيعًا مُقَدِّمَةً وَمُؤَخَّرَةً، ثُمَّ أَدْخَلَ الْيُمْنَى، فَأَفْرَغَ عَلَى قَدَمِهِ الْيُمْنَى فَعَسَلَهَا، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ، ثُمَّ أَخْرَجَهَا فَعَسَلَ الْأُخْرَى، ثُمَّ قَالَ: "مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى وَضُوءِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَهَذَا وَضُوءُهُ."³³⁵

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'inde naklettiği rivâyetin senedindeki ortak râvi Zâid'tir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan "ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ جَمِيعًا مُقَدِّمَةً وَمُؤَخَّرَةً" lafzı yerine *Sahih*'de "مسح رأسه ببيده كليهما" lafızları bulunmaktadır. "أحب" ve "سره" lafızları mürâdif görünmektedir.

³³³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 2, s. 350.

³³⁴ İbn Huzeyme, *Sahih*, c. 1, s. 76.

³³⁵ İbn Hibbân, *Sahih*, c. 3, s. 337.

أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ سَفْيَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا جَبَّانُ بْنُ مُوسَى، قَالَ: أَخْبَرَنَا زَائِدَةُ بْنُ قُدَامَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عُلْقَمَةَ الْهَمْدَانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ خَيْرٍ، قَالَ: دَخَلَ عَلَيَّ رِضْوَانُ اللَّهِ عَلَيْهِ الرَّحْبَةُ بَعْدَمَا صَلَّى الْفَجْرَ، فَجَلَسَ فِي الرَّحْبَةِ، ثُمَّ قَالَ لِغُلَامٍ: انْتِنِي بِطَهُورٍ، فَأَتَاهُ الْغُلَامُ بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ وَطَسْتٌ، قَالَ عَبْدُ خَيْرٍ: وَنَحْنُ جُلُوسٌ نَنْظُرُ إِلَيْهِ، قَالَ: فَأَخَذَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى الْإِنَاءَ، فَأَفْرَغَ عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى، [ثُمَّ غَسَلَ كَفَّيْهِ، ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى الْإِنَاءَ، فَأَفْرَغَ عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى] * كُلُّ ذَلِكَ لَا يَدْخُلُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى غَسَلَهُمَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى، قَالَ: فَتَمَضَّمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَنَثَرَ بِيَدِهِ الْيُسْرَى فَعَلَّ هَذَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ إِلَى الْمِرْفَقِ، ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُسْرَى إِلَى الْمِرْفَقِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فِي الْإِنَاءِ حَتَّى غَمَرَهَا، ثُمَّ رَفَعَهَا بِمَا حَمَلَتْ مِنْ مَاءٍ، ثُمَّ مَسَحَهَا بِبِيَدِهِ الْيُسْرَى، ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ بِبِيَدَيْهِ كِلْتَاهُمَا مَرَّةً وَاحِدَةً، ثُمَّ صَبَّ بِيَدِهِ الْيُمْنَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ عَلَى قَدَمَيْهِ الْيُمْنَى، ثُمَّ غَسَلَهَا بِبِيَدِهِ الْيُسْرَى، ثُمَّ صَبَّ بِيَدِهِ الْيُمْنَى عَلَى قَدَمَيْهِ الْيُسْرَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ غَسَلَهَا بِبِيَدِهِ الْيُسْرَى، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ، فَعَرَفَ بِكَفِّهِ، فَشَرَبَ مِنْهُ، ثُمَّ قَالَ: "هَذَا طَهُورٌ نَبِيٍّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى طَهُورِ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَهَذَا طَهُورُهُ".³³⁶

İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) naklettiği bu rivâyet, yukarıdaki rivâyetten farklı bir senedle gelmiştir. Bu rivâyetin senedi ile el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyetin senedinde ortak râvi Zâid'tir. İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) bu rivâyeti el-Cassâs'ın kullandığı rivâyetle lafız olarak daha uyumludur. "سره" ve "أَحَبَّ" lafızları mürâdif kullanılmıştır.

حَدَّثَنَا الْفَارِسِيُّ ثنا إِسْحَاقُ، نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ حَجَّاجٍ، وَثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُبَشَّرٍ، نا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانَ الْقُطَّانُ، نا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، وَثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ سَعْدَانَ بِوَاسِطٍ، نا شُعَيْبُ بْنُ أَبِي أُيُوبٍ، ثنا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَعْفِيُّ، وَثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْبَزَّازُ، ثنا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ فَضِيلِ الرَّاسِبِيِّ، نا الْوَلِيدُ، وَيَحْيَى بْنُ أَبِي بَكْرٍ، قَالُوا: نا زَائِدَةُ، نا خَالِدُ بْنُ عُلْقَمَةَ، حَدَّثَنِي عَبْدُ خَيْرٍ، قَالَ: جَلَسَ عَلَيَّ رِضْوَانُ اللَّهِ عَنْهُ بَعْدَ مَا صَلَّى الْفَجْرَ فِي الرَّحْبَةِ، ثُمَّ قَالَ لِغُلَامِهِ: "انْتِنِي بِطَهُورٍ"، فَأَتَاهُ الْغُلَامُ بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ وَطَسْتٌ وَنَحْنُ نَنْظُرُ إِلَيْهِ فَأَخَذَ بِيَمِينِهِ الْإِنَاءَ فَأَكْفَأَهُ عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى، ثُمَّ غَسَلَ كَفَّيْهِ ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى الْإِنَاءَ فَأَفْرَغَ عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى، ثُمَّ غَسَلَ كَفَّيْهِ فَعَلَّ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ - قَالَ عَبْدُ خَيْرٍ: كُلُّ ذَلِكَ لَا يَدْخُلُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ - ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فِي الْإِنَاءِ فَتَمَضَّمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَنَثَرَ بِيَدِهِ الْيُسْرَى فَعَلَّ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فِي الْإِنَاءِ فَعَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى إِلَى الْمِرْفَقِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فِي الْإِنَاءِ حَتَّى غَمَرَهَا الْمَاءَ، ثُمَّ رَفَعَهَا بِمَا حَمَلَتْ مِنَ الْمَاءِ، ثُمَّ مَسَحَهَا بِبِيَدِهِ الْيُسْرَى ثُمَّ مَسَحَ بِيَدَيْهِ كِلْتَاهُمَا مَرَّةً، ثُمَّ صَبَّ بِيَدِهِ الْيُمْنَى عَلَى قَدَمَيْهِ الْيُمْنَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ غَسَلَهَا بِبِيَدِهِ الْيُسْرَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ صَبَّ بِيَدِهِ الْيُمْنَى عَلَى قَدَمَيْهِ الْيُسْرَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ غَسَلَهَا بِبِيَدِهِ الْيُسْرَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فِي الْإِنَاءِ فَعَرَفَ بِيَدِهِ فَشَرَبَ ثُمَّ قَالَ: "هَذَا طَهُورٌ نَبِيٍّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى طَهُورِ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهَذَا طَهُورُهُ".³³⁷

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde naklettiği rivâyetin senedindeki ortak râvi Zâid'tir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan *Sünen*'inde naklettiği rivâyetin senedindeki ortak râvi Zâid'tir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan "مسح رأسه بيده كِلْتَاهُمَا" lafzı Dârekutnî'nin (ö. 385/995) naklettiği rivâyette bulunmamaktadır. *Sünen*'de bulunan "ثُمَّ مَسَحَهَا بِبِيَدِهِ الْيُسْرَى ثُمَّ مَسَحَ بِيَدَيْهِ كِلْتَاهُمَا مَرَّةً" lafızları ise *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette geçmemektedir. "سره" ve "أَحَبَّ" lafızları mürâdif kullanılmıştır.

³³⁶ İbn Hibbân, *Sahih*, c. 3, s. 360.

³³⁷ Dârekutnî, *Sünen*, c. 1, s. 155.

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُبَشَّرٍ , نَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ , نَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ , وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ سَعْدَانَ , نَا شُعَيْبُ بْنُ أَبِي أُيُوبَ , نَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَعْفِيُّ وَحَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ النَّبَرَاؤِيُّ , نَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ فَضِيلٍ نَا أَبُو الْوَلِيدِ , وَيَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ قَالُوا: نَا زَائِدَةُ نَا خَالِدُ بْنُ عُلْقَمَةَ حَدَّثَنِي عَبْدُ خَيْرٍ قَالَ: جَلَسَ عَلِيٌّ بَعْدَمَا صَلَّى الْفَجْرَ فِي الرَّحْبَةِ , ثُمَّ قَالَ لِغُلَامِهِ: "اَنْتَنِي بِطَهُورٍ" فَأَتَاهُ الْغُلَامُ بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ , وَطَسَّتِ وَنَحْنُ نَنْظُرُ إِلَيْهِ , فَأَخَذَ بِيَمِينِهِ الْإِنَاءَ فَأَكْفَأَهُ عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى ثُمَّ غَسَلَ كَفَّيْهِ ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى الْإِنَاءَ فَأَفْرَغَ عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى ثُمَّ غَسَلَ كَفَّيْهِ فَعَلَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ قَالَ عَبْدُ خَيْرٍ: كُلُّ ذَلِكَ لَا يُدْخِلُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ - ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فِي الْإِنَاءِ فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَنَزَلَ بِيَدِهِ الْيُسْرَى فَعَلَّ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فِي الْإِنَاءِ فَعَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ , ثُمَّ غَسَلَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ إِلَى الْمِرْفَقِ ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُسْرَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ إِلَى الْمِرْفَقِ , ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فِي الْإِنَاءِ حَتَّى غَمَرَهَا الْمَاءُ ثُمَّ رَفَعَهَا بِمَا حَمَلَتْ مِنَ الْمَاءِ ثُمَّ مَسَحَهَا بِيَدِهِ الْيُسْرَى ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِمَا مَرَّةً ثُمَّ صَبَّ بِيَدِهِ الْيُمْنَى عَلَى قَدَمَيْهِ الْيُمْنَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ , ثُمَّ غَسَلَهَا بِيَدِهِ الْيُسْرَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ , ثُمَّ صَبَّ بِيَدِهِ الْيُمْنَى عَلَى قَدَمَيْهِ الْيُسْرَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ غَسَلَهَا بِيَدِهِ الْيُسْرَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فِي الْإِنَاءِ فَغَرَفَ بِكَفِّهِ فَشَرَبَ , ثُمَّ قَالَ: "هَذَا طَهُورٌ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى طَهُورِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهَذَا طَهُورُهُ".³³⁸

Dârekutnî (ö. 385/995) yukarıdaki rivâyetin senedinden farklı bir senedle bu rivâyeti nakletmiştir. Bu nakil el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyetle daha uyumludur. Sünen'deki rivâyette bulunan "قَالَ عَبْدُ خَيْرٍ: كُلُّ ذَلِكَ لَا يُدْخِلُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır. "سره" ve "أحب" lafızları mürâdif kullanılmıştır.

Değerlendirme

el-Cassâs, Abdulhayr'dan gelen rivâyeti Abdullah b. Hasan'dan almıştır. Bu rivâyet belirtilen farklarla birlikte Abdulhayr'dan gelen nakille Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde; Dâremî'nin (ö. 255/869) *Sünen*'inde; Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde; iki farklı sened ile İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde; iki farklı sened ile İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'inde; iki farklı sened ile Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde bulunmaktadır. Tüm bu rivâyetlerde ortak râvî Zâid'tir. Söz konusu rivâyetlere göre Hz. Ali Abdest alırken abdest uzuvlarını üçer kere yıkamış ve Hz. Peygamber'in abdesti bu şekilde aldığını ifade etmiştir.

53- حدثنا أبو مسلم قال: حدثنا أبو عمر عن حماد بن زيد عن سنان بن ربيعة عن شهر بن حوشب عن أبي أمامة:

أن رسول الله صلى الله عليه وسلم توضأ فغسل كفيه ثلاثاً وطره وجهه ثلاثاً وذراعيه ثلاثاً ومسح برأسه وأذنيه وقال: "الأذنان من الرأس".³³⁹

Ebu Müslim tahdisen bize bildirdi, dedi ki, Ebu Ömer, Hammad b. Zeyd'den o da Sinan b. Rabia'dan o da Şehr bin Havşebe'den o da Ebu Uname'den tahdisen bize bildirdi: Rasulullah

³³⁸ Dârekutnî, *Sünen*, c. 1, s. 186.

³³⁹ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 443.

-sallallâhu aleyhi ve sellem- abdest aldı, ellerini üç kere yıkadı, yüzünü üç kere yıkadı, kollarını üç kere yıkadı başını ve kulaklarını mesh etti ve “Kulaklar baştandır.” dedi.

عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ مُوسَى، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "الْأُذُنَانِ مِنَ

الرَّأْسِ".³⁴⁰

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyet ile Abdürrezzak es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *Musannef*'de naklettiği rivâyetin senedinde ortak râvi bulunmamaktadır. Abdürrezzak es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) naklettiği rivâyette sadece *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan rivâyetin bir bölümü olan “الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ” lafzı nakledilmiştir.

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ سِنَانِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أَبِي أَمَامَةَ، قَالَ: تَوَضَّأَ النَّبِيُّ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَغَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، وَيَدَيْهِ ثَلَاثًا، وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ، وَقَالَ: "الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ".³⁴¹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Tirmizî'nin (ö. 279/982) *Sünen*'de naklettiği rivâyetin senedi Hammâd b. Zeyd'de birleşmektedir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan “وذراعيه”، “وأذنيه”، ve “وطهر” lafızları *Sünen*'de bulunmamaktadır. “كفيه” ve “يَدَيْهِ” lafızları ise mürâdiftir.

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا عَبَّادُ بْنُ مَنْصُورٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ بْنِ خَالِدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَتَوَضَّأُ، فَذَكَرَ الْحَدِيثَ كُلَّهُ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، قَالَ: "وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ وَأُذُنَيْهِ مَسْحَةً

وَاحِدَةً".³⁴²

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı bu rivâyet ile Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'de naklettiği rivâyette ortak râvi bulunmamaktadır. “وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ وَأُذُنَيْهِ” lafızları her iki rivâyette ortak lafız olarak bulunmamaktadır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan “فغسل” ve “كفيه ثلثا وطره وجهه ثلثا وذراعيه ثلثا” lafızları *Sünen*'deki rivâyette bulunmamaktadır. *Sünen*'deki rivâyette bulunan “فذكر الحديث كله ثلاثا ثلاثا” lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا سُؤَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا بْنُ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ، عَنْ

عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ".³⁴³

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'de naklettiği rivâyetin senedinde ortak râvi bulunmamaktadır. Her iki rivâyettin “الْأُذُنَانِ” lafızları ortaktır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan diğer lafızlar *Sünen*'de yoktur.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زَيَْادٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ سِنَانِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أَبِي أَمَامَةَ، أَنَّ رَسُولَ

اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ" وَكَانَ يَمْسَحُ رَأْسَهُ مَرَّةً، وَكَانَ يَمْسَحُ الْمَاقِنِينَ.³⁴⁴

³⁴⁰ Abdürrezzâkes-San'ânî, *Musannef*, c. 1, s. 11.

³⁴¹ Tirmîzi, “*Tahâret*”, 29.

³⁴² Ebû Dâvûd, “*Tahâret*”, 48.

³⁴³ İbn Mâce, “*Tahâret*”, 53.

³⁴⁴ İbn Mâce, “*Tahâret*”, 53.

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'de naklettiği rivâyetin senedi Hammâd b. Zeyd'de birleşmektedir. Her iki rivâyetin "وَكَانَ" lafızları ortaktır. İbn Mâce'nin (ö. 273/887) naklettiği rivâyette bulunan "يَمْسَحُ رَأْسَهُ مَرَّةً وَكَانَ يَمْسَحُ الْمَاقِنِينَ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ الْحُسَيْنِ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ غُلَاثَةَ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ الْجَزَرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الْأَذْنَانِ مِنَ الرَّأْسِ".³⁴⁵

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'de naklettiği rivâyetin senedinde ortak râvi bulunmamaktadır. Her iki rivâyetin "وَكَانَ" lafızları ise ortaktır.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ إِسْحَاقَ، أَخْبَرَنَا حَمَادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ سِنَانِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أَبِي أَمَامَةَ: "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ فَمَضْمَضَ ثَلَاثًا، وَاسْتَنْشَقَ ثَلَاثًا، وَغَسَلَ وَجْهَهُ وَكَانَ يَمْسَحُ الْمَاقِنِينَ مِنَ الْعَيْنِ". قَالَ: وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ رَأْسَهُ مَرَّةً وَاحِدَةً وَكَانَ يَقُولُ: "الْأَذْنَانِ مِنَ الرَّأْسِ".³⁴⁶

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) naklettiği rivâyetin senedi Hammâd b. Zeyd'de birleşmektedir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "ذراعيه ثلاثا" ve "أذنيه" lafızları Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) naklinde bulunmamaktadır. *Müsned*'deki rivâyette bulunan "فَمَضْمَضَ ثَلَاثًا، وَاسْتَنْشَقَ ثَلَاثًا" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunmamaktadır. "وَكَانَ" lafızları her iki rivâyette ortak lafızlardır.

حَدَّثَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَرِيرٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَيْسَرَةَ الْخَضْرَمِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ الْمُفَدَّامَ بْنَ مَعْدِي كَرِبَ الْكِنْدِيِّ، قَالَ: "أَتَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَوْضُوءً، فَتَوَضَّأَ، فَغَسَلَ كَفَّيْهِ ثَلَاثًا، وَغَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ زِرَاعَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، ثُمَّ مَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ ثَلَاثًا، وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ وَأُذُنَيْهِ ظَاهِرَهُمَا وَبَاطِنَهُمَا، وَغَسَلَ رِجْلَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا".³⁴⁷

el-Cassâs'ın eserine aldığı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) naklettiği bu rivâyetin senedinde ortak râvi bulunmamaktadır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "وَكَانَ" lafızları Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) naklettiği rivâyette bulunmamaktadır. Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) naklettiği rivâyette bulunan "ثُمَّ مَضْمَضَ" ve "وَوَاطِنَهُمَا ظَاهِرَهُمَا" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حدثنا نصر بن مرزوق، قال: ثنا يحيى بن حسان، قال: ثنا حماد بن زيد، عن سنان بن ربيعة، عن شهر بن حوشب، عن أبي أمامة الباهلي أن رسول الله صلى الله عليه وسلم توضعاً فمسح أذنيه مع الرأس، وقال: "الأذنان من الرأس".³⁴⁸

³⁴⁵ İbn Mâce, "Tahâret", 53.

³⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 36, s. 648.

³⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c.28, s.428.

³⁴⁸ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, c. 1, s. 33.

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu Meâni'l-âsâr*'da naklettiği rivâyetin senedi Hammâd b. Zeyd'de birleşmektedir. Tahâvî'nin (ö. 321/933) naklettiği rivâyetin lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette birebir bulunmaktadır.

حدثنا ابن أبي داود، قال: ثنا أبو عمر الحوضي، قال: ثنا همام، قال: ثنا عامر الأحول، عن عطاء، عن أبي هريرة «أن رسول الله صلى الله عليه وسلم توضأ فمضمض واستنشق ثلاثاً، وغسل وجهه ثلاثاً، وذراعيه ثلاثاً ثلاثاً، ومسح برأسه، ووضع قدميه»³⁴⁹.

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu Meâni'l-âsâr*'da naklettiği rivâyetin senedinde ortak râvi bulunmamaktadır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan “الأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ” ve “أُذُنِيهِ”، “فغسل كفيه ثلاثاً” lafızları Tahâvî'nin (ö. 321/933) naklettiği rivâyette bulunmamaktadır. Tahâvî'nin (ö. 321/933) naklettiği rivâyette geçen “فمضمض واستنشق ثلاثاً” lafızları ise *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

Değerlendirme

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı Ebû Umâme'den gelen rivâyeti Ebû Müslim'den almıştır. Söz konusu rivâyet belirtilen farklılıklarla birlikte Süleyman b. Musa'dan gelen nakille Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *Musannef*'inde; Ebû Umâme'den gelen nakille Tirmizî'nin (ö. 279/982) *Sünen*'inde; İbn Abbas'dan gelen nakille Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde; Abdullah b. Zeyd'den, İbn Abbas'dan, Ebû Umâme'den gelen nakille üç farklı sened ile İbn Mâce'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde; Ebû Umâme'den ve Mikdam İbnu Ma'dikerib'den gelen nakille iki farklı sened ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Sünen*'inde, Ebû Umâme ve Ebû Hüreyre'den gelen nakille iki farklı sened ile Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu Meâni'l-âsâr*'ında bulunmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere bazı rivâyetlerle el-Cassâs'ın kullandığı rivâyetin senedi Hammad b. Zeyd'de birleşmektedir. Bu rivâyetlere göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-abdest uzuvlarını üçer kez yıkamış ve kulakların baştan sayılacağını ifade etmiştir.

54- وقد روي عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال: "إذا استيقظ أحدكم من منامه فليغسل يديه قبل أن يدخلهما الإناء ثلاثاً، فإنه لا يدرى أين باتت يده."³⁵⁰

Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den rivâyet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: “Kim uykudan uyanırsa elini su kabına sokmadan önce üç kere yıkasın. Çünkü o elinin nerede sabahladığını bilmez.”

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي رَزِينٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَلَا يَغْمِسُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ."³⁵¹

³⁴⁹ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, c. 1, s. 36.

³⁵⁰ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 442.

³⁵¹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 94.

el-Cassâs'ın senedsiz olarak kitabına aldığı rivâyet ile İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'de naklettiği rivâyetin “فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ” lafızları birebir aynıdır. Bu lafızlar dışında kalan lafızlar ise mürâdiftir.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلْيُفْرِغْ عَلَى يَدِهِ مِنْ إِنَائِهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ." 352

el-Cassâs'ın senedsiz olarak *Ahkâmü'l-Kur'an*'da kullandığı rivâyet ile İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'de naklettiği rivâyetin “فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ” lafızları birebir aynıdır. Bu lafızlar dışında kalan lafızlar ise mürâdiftir.

أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي رَزِينٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَلَا يَغْمِسُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ." 353

el-Cassâs'ın senedsiz olarak kitabına aldığı rivâyet ile İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'de naklettiği rivâyetin “فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ” lafızları ortaktır. Bu lafızlar dışında kalan lafızlar ise mürâdiftir.

وَحَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ، وَحَامِدُ بْنُ عُمَرَ الْبَكْرَاوِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ، فَلَا يَغْمِسُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثًا، فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ." 354

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'a aldığı bu rivâyet ile Müslim'in (ö. 261/875) *Sahih*'de naklettiği bu rivâyette “فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ” lafızları birebir aynıdır. Her iki rivâyette bulunan diğer lafızlar ise mürâdiftir.

حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ أَحْمَدُ بْنُ بَكَّارٍ الدِّمَشْقِيُّ مِنْ وَلَدِ بُسْرِ بْنِ أَرْطَاةَ صَاحِبِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، وَأَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَلَا يُدْخِلْ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يُفْرِغَ عَلَيْهَا مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا، فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ." 355

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'a aldığı rivâyet ile Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'de naklettiği rivâyette “فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ” lafızları ortaktır. Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'inde naklettiği rivâyette bulunan “مِنَ اللَّيْلِ” ve “مَرَّتَيْنِ” lafızları *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunmamaktadır. Her iki rivâyetteki diğer lafızlar ise mürâdiftir.

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي رَزِينٍ وَأَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: "إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ، فَلَا يَغْمِسُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ." 356

352 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 94.

353 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 7, s. 297.

354 Müslim, “*Tahâret*”, 87.

355 Tirmizî, “*Tahâret*”, 19.

356 Ebû Dâvûd, “*Tahâret*”, 47.

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a senedsiz aldığı rivâyet ile Tirmizî'nin *Sünen*'de naklettiği rivâyette “فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ” lafızları birebir aynıdır. Her iki rivâyetin diğer lafızları mürâdiftir.

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ تَوْبَةَ، حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْبَكَّائِيُّ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي سُلَيْمَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : "إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ النَّوْمِ فَأَرَادَ أَنْ يَتَوَضَّأَ، فَلَا يُدْخِلُ يَدَهُ فِي وَضُوئِهِ حَتَّى يَغْسِلَهَا، فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ، وَلَا عَلَى مَا وَضَعَهَا." 357

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a senedsiz aldığı rivâyet ile İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'de naklettiği rivâyette “فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ” lafızları ortaktır. İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'de naklettiği rivâyette bulunan “وَلَا عَلَى مَا وَضَعَهَا” lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مَسْعُودٍ وَحُمَيْدُ بْنُ مَسْعُودَةَ قَالَا: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ مَنَامِهِ فَلَا يُدْخِلُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يُفْرَغَ عَلَيْهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ." 358

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a senedsiz aldığı rivâyet ile Nesâî'nin *Sünen*'de naklettiği rivâyette “فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ” lafızları aynıdır. Her iki rivâyetin diğer lafızları ise mürâdif lafızlardır.

حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ، فَلَا يُدْخِلُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ، حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ؟" 359

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a senedsiz aldığı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'de naklettiği rivâyette “فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ” lafızları ortaktır. Her iki rivâyetin diğer lafızları ise mürâdiftir.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ، فَلَا يَغْمِسُ يَدَهُ فِي إِنَائِهِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثًا، فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ." 360

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a senedsiz aldığı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'de naklettiği rivâyette “فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ” lafızları birebir aynıdır. Her iki rivâyetin diğer lafızları ise mürâdif lafızlardır.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقُ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ، فَلَا يُدْخِلُ يَدَهُ فِي إِنَائِهِ - أَوْ قَالَ: فِي وَضُوئِهِ - حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ." 361

357 İbn Mâce, “*Tahâret*”, 40.

358 Nesâî, “*Tahâret*”, 120.

359 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 12, s. 408.

360 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 12, s. 487.

361 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 13, s. 47.

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'a senedsiz aldığı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'de naklettiği rivâyette “فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ” lafızları ortaktır. Söz konusu olan bu iki rivâyetin diğer lafızları ise mürâdiftir.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلْيُفْرِغْ عَلَى يَدَيْهِ مِنْ إِنَائِهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ." 362

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'a senedsiz aldığı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'de naklettiği rivâyette “فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ” lafızları ortaktır. Her iki rivâyetin diğer lafızları ise mürâdif lafızlardır.

حَدَّثَنَا هَوْذَةُ، حَدَّثَنَا عَوْفٌ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَأَرَادَ الطُّهُورَ، فَلَا يَضَعَنَّ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا، فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ." 363

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'da senedsiz olarak kullandığı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'de naklettiği rivâyette “فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ” lafızları ortaktır. Söz konusu olan bu iki rivâyetin diğer lafızları ise mürâdiftir.

أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ، نَا أَبُو بَكْرٍ، نَا عَبْدُ الْجَبَّارِ بْنُ الْعَلَاءِ وَسَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمَخْزُومِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: "إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلَا يَغْمَسُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثًا، فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ." 364

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'a senedsiz aldığı rivâyet ile İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) naklettiği rivâyette “فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ” lafızları ortaktır. Söz konusu olan bu iki rivâyetin diğer lafızları ise mürâdif lafızlardır.

أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَزْدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ مَنَامِهِ، فَلَا يَغْمَسَنَّ يَدَهُ فِي إِنَائِهِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثًا، فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ." 365

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'a senedsiz aldığı rivâyet ile İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) naklettiği rivâyette “فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ” lafızları ortaktır. Söz konusu olan bu iki rivâyetin diğer lafızları ise mürâdiftir.

نَا الْقَاضِي الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، وَعُمَرُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيٍّ الْقَطَّانُ، قَالَا: نَا مُحَمَّدُ بْنُ الْوَلِيدِ، نَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، نَا شُعْبَةُ، عَنْ خَالِدِ الْحَدَّاءِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ مَنَامِهِ فَلَا يَغْمَسُ يَدَهُ فِي إِنَائِهِ أَوْ فِي وُضُوئِهِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثًا فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ مِنْهُ." 366

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'a senedsiz aldığı rivâyet ile Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'de naklettiği rivâyette “فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ” lafızları ortaktır. *Sünen*'deki rivâyette

362 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 14, s. 514.

363 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 15, s. 71.

364 İbn Huzeyme, *Sahih*, c. 1, s. 91.

365 İbn Hibbân, *Sahih*, c. 3, s. 345.

366 Dârekutnî, *Sünen*, c. 1, s. 73.

bulunan "أَوْ فِي وُضُوئِهِ" lafzı *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette geçmemektedir. Söz konusu olan bu iki rivâyetin diğer lafızları ise mürâdiftir.

نا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ زَيْدٍ , وَعَبْدُ الْبَاقِي بْنُ قَانِعٍ , قَالَا: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الْعَبَّاسِ الرَّازِيُّ , نا مُحَمَّدُ بْنُ نُوحٍ , نا زَيْدُ الْبَكَّائِيُّ , عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي سُلَيْمَانَ , عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ عَنْ جَابِرٍ , قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ النَّوْمِ فَأَرَادَ أَنْ يَتَوَضَّأَ فَلَا يَدْخُلُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا , فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ وَلَا عَلَى مَا وَضَعَهَا."³⁶⁷

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a senedsiz aldığı rivâyet ile Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'de naklettiği rivâyette "فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ" lafızları ortaktır. *Sünen*'deki rivâyette bulunan "وَلَا عَلَى مَا وَضَعَهَا" lafzı *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette geçmemektedir. Söz konusu olan bu iki rivâyetin diğer lafızları ise mürâdiftir.

نا أَبُو بَكْرِ النَّيْسَابُورِيُّ , نا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ وَهْبٍ , نا عَمِي , نا ابْنُ لَهْيَعَةَ , وَجَابِرُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْخَضْرَمِيُّ , عَنْ عَقِيلٍ , عَنْ ابْنِ شِهَابٍ , عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ , عَنْ أَبِيهِ , قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ مَنَامِهِ فَلَا يَدْخُلُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ , فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ مِنْهُ أَوْ أَيْنَ طَافَتْ يَدُهُ." فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ حَوْضًا , فَحَصَبَهُ ابْنُ عُمَرَ , وَقَالَ: أَخْبِرْكَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَقُولُ: "أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ حَوْضًا."³⁶⁸

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da senedsiz kullandığı rivâyet ile Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'de naklettiği rivâyette "فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ" lafızları ortaktır. *Sünen*'deki rivâyette bulunan "فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ حَوْضًا , فَحَصَبَهُ ابْنُ عُمَرَ , وَقَالَ: أَخْبِرْكَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَقُولُ: "أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ حَوْضًا." lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette geçmemektedir. Söz konusu olan bu iki rivâyetin diğer lafızları ise mürâdiftir.

Değerlendirme

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a bu rivâyeti sened bölümü olmadan almıştır. Bu sebeple rivâyetin hangi sahâbeden geldiğini ve el-Cassâs'ın bu rivâyeti hangi sahâbeden aldığını bilinmemektedir. Söz konusu rivâyet, yukarıda sıralanan bazı farklılıklarla birlikte, Ebû Hüreyre'den gelen nakille üç farklı senedle İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde, Müslim'in (ö. 261/875) *Sahih*'inde, iki farklı sened ile Tirmizî'nin *Sünen*'inde; Câbir'den gelen nakille İbn Mâce (ö. 385/995)'nin *Sünen*'inde; Ebû Hüreyre'den gelen nakille Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'inde, beş ayrı senedle Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde, İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sünen*'inde, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sünen*'inde; Ebû Hüreyre'den gelen nakille üç farklı sened ile Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde bulunmaktadır. Bu rivâyetlerde Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- abdest kabına el sokulmadan önce ellerin üçer kez yıkanması gerektiğini ifade etmiştir.

³⁶⁷ Dârekutnî, *Sünen*, c. 1, s. 73.

³⁶⁸ Dârekutnî, *Sünen*, c. 1, s. 74.

3.7.1. Genel Değerlendirme

“Abdest Uzuvarlarının Tekrar Tekrar Yıkanması ile İlgili Rivâyetler” başlığı altında topladığımız rivâyetlere baktığımız zaman el-Cassâs’ın iki rivâyeti, muttasıl senedle verdiği; bu rivâyetleri Abdullah b. Hasan ve Ebû Müslim’den aldığı; bir rivâyetin senedinin munkatı’ olduğu, bir rivâyeti sahabeden nakille, üç rivâyeti de doğrudan Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’den naklettiği görülmektedir. Rivâyetler, İbn Ömer, Abdulhayr ve Ebû Umâme’den gelmiştir. Rivâyetlerin tamamı birlikte değerlendirildiğinde Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in abdest uzuvlarını birer kere yıkayarak abdest almadan namazın kabul olmayacağını ifade ettiği; ikişer kere abdest uzuvlarını yıkayanın sevabının iki kat olacağını ifade ettiği; üçer kere yıkamanın kendisinin ve nebilerin abdesti olduğunu ifade ettiği; abdest kabına elleri sokmadan önce elin üç kez yıkanması gerektiğini ifade ettiği söylenebilir. Bununla birlikte Hz. Ali de abdest uzuvlarını birer kere yıkayarak abdest almıştır.

3.8. Gusül ile İlgili Rivâyetler

el-Cassâs’ın *Ahkâmü’l-Kurân* adlı eserinde geçen ilgili rivâyetler ve bu konu ile ilgili kaynak eserlerdeki rivâyetler şu şekildedir:

55- وقد روي عن النبي صلى الله عليه وسلم ذا غسل أنه قال: "إذا مسح المتوضئ برأسه خرجت خطايا من رأسه

حتى تخرج من تحت أذنيه، وا وجهه خرجت خطايا من تحت أشعار عينيه." 369

Gusül ile ilgili Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: “Kim abdest alır, başını mesh ederse, kulaklarının altına varıncaya kadar günahları akar gider. Yüzünü yıkadığı zaman gözlerinin altından hatâları akar gider.”

حَدَّثَنَا سُؤَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ: حَدَّثَنِي حَفْصُ بْنُ مَيْسَرَةَ قَالَ: حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ الصَّنَائِجِيِّ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَنْ تَوَضَّأَ فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ، خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ فِيهِ وَأَنْفِهِ، فَإِذَا غَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ وَجْهِهِ، حَتَّى يَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَشْفَارِ عَيْنَيْهِ، فَإِذَا غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ يَدَيْهِ، فَإِذَا مَسَحَ بِرَأْسِهِ خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ رَأْسِهِ، حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ أُذُنَيْهِ، فَإِذَا غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ رِجْلَيْهِ، حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِ رِجْلَيْهِ، وَكَانَتْ صَلَاتُهُ وَمَشْيُهُ إِلَى الْمَسْجِدِ نَافِلَةً." 370

el-Cassâs’ın *Ahkâmü’l-Kur’ân*’da senedsiz olarak kullandığı bu rivâyet, İbn Mâce’nin (ö. 273/887) *Sünen*’de naklettiği rivâyetin bir bölümü olarak geçmektedir.

أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَعُثْبَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ الصَّنَائِجِيِّ، وَقَالَ عُثْبَةُ فِي حَدِيثِهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ الصَّنَائِجِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِذَا تَوَضَّأَ الْعَبْدُ الْمُؤْمِنُ فَمَضْمَضَ خَرَجَتْ الْخَطَايَا مِنْ فِيهِ، فَإِذَا اسْتَنْشَقَ خَرَجَتْ الْخَطَايَا مِنْ أَنْفِهِ، فَإِذَا غَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَتْ الْخَطَايَا مِنْ وَجْهِهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَشْفَارِ عَيْنَيْهِ، فَإِذَا غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَتْ الْخَطَايَا مِنْ يَدَيْهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِ يَدَيْهِ، فَإِذَا مَسَحَ بِرَأْسِهِ خَرَجَتْ الْخَطَايَا مِنْ رَأْسِهِ

369 el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 444.

370 İbn Mâce, “*Tahâret*”, 6.

حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ أَدْنِيهِ، فَإِذَا غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَتْ الْخَطَايَا مِنْ رِجْلَيْهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِ رِجْلَيْهِ، ثُمَّ كَانَ مَشْيُهُ إِلَى الْمَسْجِدِ وَصَلَاتِهِ نَافِلَةً لَهُ.³⁷¹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da senedsiz olarak kullandığı bu rivâyet, Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'de naklettiği rivâyetinin bir bölümü olarak geçmektedir.

قَرَأْتُ عَلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ، مَالِكٌ قَالَ: وَحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ، أَخْبَرَنِي مَالِكٌ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ الصَّنَابِجِيِّ قَالَ: "إِذَا تَوَضَّأَ الْعَبْدُ فَمَضْمَضَ خَرَجَتْ الْخَطَايَا مِنْ أَنْفِهِ، فَإِذَا غَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَتْ الْخَطَايَا مِنْ وَجْهِهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَشْفَارِ عَيْنَيْهِ، فَإِذَا غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ يَدَيْهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِ يَدَيْهِ، فَإِذَا مَسَحَ رَأْسَهُ خَرَجَتْ الْخَطَايَا مِنْ رَأْسِهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ أَدْنِيهِ، وَإِذَا غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَتْ الْخَطَايَا مِنْ رِجْلَيْهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِ رِجْلَيْهِ، ثُمَّ كَانَ مَشْيُهُ إِلَى الْمَسْجِدِ وَصَلَاتُهُ نَافِلَةً لَهُ."³⁷²

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a senedsiz olarak aldığı bu rivâyet, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'de naklettiği rivâyetinin bir bölümü olarak geçmektedir.

حَدَّثَنَا أَبُو سَعِيدٍ مَوْلَى بَنِي هَاشِمٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُطَرِّفٍ أَبُو عَسَانَ، حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الصَّنَابِجِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَنْ مَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ، خَرَّتْ خَطَايَاهُ مِنْ فِيهِ وَأَنْفِهِ، وَمَنْ غَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ أَشْفَارِ عَيْنَيْهِ، وَمَنْ غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَتْ مِنْ أَظْفَارِهِ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِهِ، وَمَنْ مَسَحَ رَأْسَهُ وَأَدْنِيَهُ خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ رَأْسِهِ أَوْ شَعَرِ أَدْنِيهِ، وَمَنْ غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ أَظْفَارِهِ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِهِ، ثُمَّ كَانَتْ خُطَاهُ إِلَى الْمَسْجِدِ نَافِلَةً."³⁷³

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da sened bölümü olmadan kullandığı bu rivâyet, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) yukarıdaki rivâyetten farklı bir senedle *Müsned*'de naklettiği rivâyetin bir bölümü olduğu görülmektedir.

وحدثني عن مالك، عن زيد بن أسلم، عن عطاء بن يسار، عن عبد الله الصنابجي، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: "إذا توضأ العبد المؤمن، فتمضمض خرجت الخطايا من فيه وإذا استنثر خرجت الخطايا من أنفه، فإذا غسل وجهه خرجت الخطايا من وجهه، حتى تخرج من تحت أشفار عينيه، فإذا غسل يديه خرجت الخطايا من يديه، حتى تخرج من تحت أظفار يديه. فإذا مسح برأسه خرجت الخطايا من رأسه، حتى تخرج من أدنيه. فإذا غسل رجليه خرجت الخطايا من رجليه، حتى تخرج من تحت أظفار رجليه." قال: «ثم كان مشيه إلى المسجد وصلاته نافلة له.»³⁷⁴

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a senedsiz olarak aldığı bu rivâyet, İmam Mâlik'in (ö. 179/795) *Muvatta*'da naklettiği rivâyetinin bir bölümü olarak geçmektedir.

حَدَّثَنَا أَبُو مُصْعَبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ الصَّنَابِجِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِذَا تَوَضَّأَ الْعَبْدُ الْمُؤْمِنُ فَمَضْمَضَ خَرَجَتْ الْخَطَايَا مِنْ فِيهِ، فَإِذَا اسْتَنْثَرَ خَرَجَتْ الْخَطَايَا مِنْ أَنْفِهِ، فَإِذَا غَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَتْ الْخَطَايَا مِنْ وَجْهِهِ، حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَشْفَارِ عَيْنَيْهِ، فَإِذَا غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَتْ الْخَطَايَا مِنْ يَدَيْهِ حَتَّى

³⁷¹ Nesâî, "Tahâret", 87.

³⁷² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 31, s. 418.

³⁷³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 31, s. 413.

³⁷⁴ İmam Mâlik, thk. Muhammed Mustafa el-Âzamî, *Muvatta*, Darü'l İhyai't Turasi'l Arab, Beyrut, 1985, "Tahâret", 30.

تَخْرُجُ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِ يَدَيْهِ، فَإِذَا مَسَحَ بِرَأْسِهِ خَرَجَتْ الْخَطَايَا مِنْ رَأْسِهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ أُذُنَيْهِ، فَإِذَا غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَتْ الْخَطَايَا مِنْ رِجْلَيْهِ، حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِ رِجْلَيْهِ قَالَ: ثُمَّ كَانَ مَشْيُهُ إِلَى الْمَسْجِدِ وَصَلَاتُهُ نَافِلَةً لَهُ.³⁷⁵

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a senedsiz olarak aldığı bu rivâyet, İmam Mâlik'in (ö. 179/795) *Muvatta*'da naklettiği rivâyetin bir bölümü olarak geçtiği görülmektedir.

Değerlendirme

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bu rivâyeti senedsiz kullanmıştır. Bu sebeple rivâyetin hangi sahâbeden geldiğini ve rivâyeti hangi hocasından aldığı bilinmemektedir. Söz konusu bu rivâyet, yukarıda belirtilen farklarla birlikte Abdullah es-Sunâbihıyyî'den gelen nakillerle İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'inde, Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'inde, iki farklı sened ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde, iki farklı sened ile İmam Malik'in (ö. 179/795) *Muvatta*'sında bulunmaktadır. el-Cassâs'ın kullandığı rivâyet, söz konusu kaynak eserlerde nakledilen rivâyetin bir bölümü şeklindedir. el-Cassâs'ın bu rivâyeti kullanırken takti' yapmış olması muhtemeldir.

56- حدثنا عبد الباقي بن قانع قال: حدثنا علي بن محمد بن أبي الشوارب قال: حدثنا مسدد قال: حدثنا أبو الأحوص قال: حدثنا محمد بن عبيد الله عن الحسين بن سعيد عن أبيه عن علي قال: جاء رجل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: يا رسول الله إني اغتسلت من الجنابة وعليت الفجر فلما أصبحت رأيت بذراعي قدر موضع الظفر لم يصبه الماء ؟ فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم: "لو مسحت عليه بيدك أجزأك."³⁷⁶

Abdu'l-Bâki b. Kâni' tahdisen bize bildirdi, dedi ki Ali b. Muhammed b. Ebû el-Şevarih tahdisen bize bildirdi, dedi ki Musded tahdisen bize bildirdi dedi ki Ebu Ahvas tahdisen bize bildirdi, dedi ki Muhammed b. Abdullah, Hüseyin b. Said'den o da babasından o da Ali'den tahdisen bize bildirdi, dedi ki: Bir adam Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'a geldi ve ona şöyle dedi: Cünüplükten dolayı guslettim sonrasında sabah namazını kıldım. Uyandığımda kolumda çivi büyüklüğünde bir yere su değmediğini gördüm. Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ona şöyle dedi: "Eğer oraya elinle mesh edersen geçerli olur."

حَدَّثَنَا سُؤَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ: "إِنِّي اغْتَسَلْتُ مِنَ الْجَنَابَةِ، وَصَلَّيْتُ الْفَجْرَ، ثُمَّ أَصْبَحْتُ فَرَأَيْتُ قَدْرَ مَوْضِعِ الظُّفْرِ لَمْ يُصِبْهُ الْمَاءُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: "لَوْ كُنْتَ مَسَحْتَ عَلَيْهِ بِيَدِكَ أَجَزَأَكَ."³⁷⁷

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'de naklettiği rivâyetin senedi Ebû'l-ahvas'da birleşmektedir. Her iki rivâyetin metin bölümü birbiri ile uyumlu görülmektedir.

³⁷⁵ İmam Mâlik, *Muvatta*, "Tahâret", 74.

³⁷⁶ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, S. 447.

³⁷⁷ İbn Mâce, "Teyemmüm", 139.

Değerlendirme

el-Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan bu rivâyeti hocası Abdülbâki b. Kâni'den almıştır. Bu rivâyet Hz. Ali'den gelmiştir. İbn Mâce'nin (ö. 385/995) *Sünen*'de naklettiği rivâyet müradif lafızlardan oluşmaktadır. Her iki rivâyetin sened bölümü Ebu'l-ahvas'dan itibaren aynı râvilerden oluşmaktadır. Bu rivâyetlerde Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, gusül abdesti sonrasında kuru yerin kaldığı farkedilirse buranın mesh edilmesinin yeterli olacağını ifade etmiştir.

3.8.1. Genel Değerlendirme

“Gusül ile İlgili Rivâyetler” başlığı altında topladığımız rivâyetlere baktığımız zaman el-Cassâs'ın bir rivâyeti senedsiz olarak doğrudan Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den, bir rivâyeti de muttasıl senedle verdiği görülür. Bu rivâyeti Abdülbâki b. Kâni'den almıştır. Söz konusu rivâyetlerde Hz. Peygamber-sallallâhu aleyhi ve sellem-, gusül abdesti ile kişinin günahlarının akıp gideceğini, gusül abdesti sonrasında kuru yerin kaldığı farkedilirse buranın mesh edilmesinin yeterli olacağını ifade etmiştir.

3.9. Tahâret ile İlgili Olmayan Rivâyetler

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eserinde geçen tahâretle ilgili rivâyetler ve bu konu ile ilgili kaynak eserlerdeki rivâyetler şu şekildedir:

57-"لَا صَلَاةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ".³⁷⁸

“Camiye komşu olan için cami dışında namaz yoktur.”

حَدَّثَنَا أَبُو حَامِدٍ مُحَمَّدُ بْنُ هَارُونَ الْحَضْرَمِيُّ ثنا أَبُو السَّيِّدِ الطَّائِي زَكْرِيَّا بْنُ يَحْيَى ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَخْلَدٍ , ثنا جُنَيْدُ بْنُ حَكِيمٍ , ثنا أَبُو السُّكَيْنِ الطَّائِي , حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَيْكِنٍ الشَّقْرِيُّ الْمُؤَدِّ , نا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بُكَيْرٍ الْغَنَوِيُّ , عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُوْقَةَ , عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ , عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ , قَالَ : فَقَدَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَوْمًا فِي الصَّلَاةِ , فَقَالَ : «مَا خَلَفَكُمْ عَنْ الصَّلَاةِ؟» , قَالُوا : لِحَاءَ كَانَ بَيْنَنَا , فَقَالَ : "لَا صَلَاةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ." هَذَا لَفْظُ ابْنِ مَخْلَدٍ , وَقَالَ أَبُو حَامِدٍ : "لَا صَلَاةَ لِمَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ ثُمَّ لَمْ يَأْتِ إِلَّا مِنْ عِلَّةٍ".³⁷⁹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a senedsiz olarak aldığı rivâyet ile Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'de naklettiği rivâyetin bir bölümü ile bulunmaktadır.

وَحَدَّثَنَا أَبُو يُوسُفَ يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمُذَكِّرُ , ثنا أَبُو يَحْيَى الْعَطَّارُ مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ بْنِ غَالِبٍ , ثنا يَحْيَى بْنُ إِسْحَاقَ , عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ الْبَيْهَقِيِّ , عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ , عَنْ أَبِي سَلَمَةَ , عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ , قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : "لَا صَلَاةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ".³⁸⁰

³⁷⁸ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 449.

³⁷⁹ Dârekutnî, *Sünen*, c. 2, s. 292.

³⁸⁰ Dârekutnî, *Sünen*, c. 2, s. 292.

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eserinde sened bölümü olmadan kullandığı rivâyet ile Dârekutnî'nin (ö. 385/995) yukarıdaki rivâyetten farklı bir senedle naklettiği rivâyetin lafızları birebir aynıdır.

Değerlendirme

el-Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bu rivâyeti sened bölümü olmadan almıştır bu sebeple el-Cassâs'ın bu rivâyeti hangi hocasından aldığı ve bu rivâyetin hangi sahâbeden geldiği bilinmemektedir. Bu rivâyet Ebû Hüreyre'den gelen nakille Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde bulunmaktadır. Bu rivâyete göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- camiye komşu olan kişilerin camide namaz kılmasının daha uygun olacağını ifade etmiştir.

58- "مَنْ سَمِعَ النَّدَاءَ فَلَمْ يُجِبْ فَلَا صَلَاةَ لَهُ."³⁸¹

“Kim ezanı işitir de icabet etmezse ona namaz yoktur.”

أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ سَفْيَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا زَكَرِيَّا بْنُ يَحْيَى وَعَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ بَيَّانٍ السُّكْرِيُّ قَالَا: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جَبْرِ، عَنْ بَنِي عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ سَمِعَ النَّدَاءَ فَلَمْ يُجِبْ فَلَا صَلَاةَ لَهُ إِلَّا مِنْ عَذْر."³⁸²

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da sened bölümü olmadan kullandığı rivâyet ile İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'de naklettiği rivâyetin lafızları birbiri ile örtüşmektedir. *Sahih*'de nakledilen rivâyette bulunan "إلا من عذر" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

Değerlendirme

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da sened bölümü olmadan almıştır. el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bu rivâyeti sened bölümü olmadan almıştır bu sebeple el-Cassâs'ın bu rivâyeti hangi sahâbeden aldığı ve bu rivâyetin hangi sahâbeden geldiği bilinmemektedir. Bu rivâyete göre ezan işitildiği zaman namaza icabet edilmesi gerekmektedir.

59- حدثنا عبد الله بن محمد بن شيرويه قال: حدثنا إسحاق بن راهويه قال: حدثنا الفضل بن موسى عن يزيد بن زياد بن أبي الجعد عن جامع بن شداد عن طارق بن عبد الله المحاربي قال: "رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم في سوق ذي المجاز وعليه جبة حمراء وهو يقول: يا أيها الناس قولوا لا إله إلا الله تفلحوا ورجل يتبعه ويرميه بالحجارة وقد أدمى عرقوبيه وكعبيه، وهو يقول: يا أيها الناس لا تطيعوه فإنه كذاب، فقلت: من هذا؟ فقالوا: ابن عبد المطلب، قلت: فمن هذا الذي يتبعه ويرميه بالحجارة؟ قالوا: هذا عبد العزى أبو لهب."³⁸³

Abdullah b. Muhammed b. Şirviyye tahdisen bize bildirdi, dedi ki İshak b. Râhuveyh tahdisen bize bildirdi, dedi ki Fazl b. Musa, Yezid b. Ziyâd b. Ebu Ca'd'da o da Cami b.

³⁸¹ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 449.

³⁸² İbn Hibbân, *Sahih*, c. 5, s. 415.

³⁸³ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 436.

Şidâd'dan o da Târik b. Abdullah el-Muhâribî'den tahdisen bize bildirdi, dedi ki: "Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- üzerinde kırmızı bir cübbe varken Zü'l-Meâric çarşısında gördüm. Şöyle diyordu: "Ey insanlar! Allah'dan başka ilah yok deyin ve kurtuluşa erin." Bir adam onu -sallallâhu aleyhi ve sellem- takip ediyordu ve taşlar atıyordu. Topukları ve ayak bilekleri kanlar içinde kaldı. O adam şöyle diyordu: "Ey insanlar ona tabi olmayın o bir yalancı!" Ben bu kim dedim. İbn Abdulmuttalib, dediler. O adamı takip edip taşlayan kim diye sordum. O, Abduluzza Ebu Leheb dediler."

أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَزْدِيُّ، حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَخْبَرَنَا الْفَضْلُ بْنُ مُوسَى، عَنْ يَزِيدَ بْنِ زِيَادٍ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ جَامِعِ بْنِ شَدَّادٍ، عَنْ طَارِقِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْمُحَارِبِيِّ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَوْقٍ ذِي الْمَجَازِ وَعَلَيْهِ خُلَّةٌ حُمْرَاءُ، وَهُوَ يَقُولُ: "يَا أَيُّهَا النَّاسُ قُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ تَفْلِحُوا"، وَرَجُلٌ يَتَّبِعُهُ يَرْمِيهِ بِالْحِجَارَةِ، وَقَدْ أَدْمَى عُرْقُوبِيَّهِ وَكَعْبِيَّهِ، وَهُوَ يَقُولُ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ، لَا تُطِيعُوهُ، فَإِنَّهُ كَذَّابٌ، فَقُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ قِيلَ: هَذَا غُلَامٌ بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، قُلْتُ: فَمَنْ هَذَا الَّذِي يَتَّبِعُهُ يَرْمِيهِ بِالْحِجَارَةِ؟ قَالَ: هَذَا عَبْدُ الْعُزَّى أَبُو لَهَبٍ قَالَ: فَلَمَّا ظَهَرَ الْإِسْلَامُ، خَرَجْنَا فِي ذَلِكَ حَتَّى نَزَلْنَا قَرِيبًا مِنَ الْمَدِينَةِ، وَمَعَنَا ظُعِينَةٌ لَنَا فَيَبِّئْنَا نَحْنُ فُعُودٌ إِذْ أَتَانَا رَجُلٌ عَلَيْهِ ثَوْبَانِ أَبْيَضَانِ، فَسَلَّمَ، وَقَالَ: مَنْ أَيْنَ أَقْبَلَ الْقَوْمُ؟ قُلْنَا: مِنَ الرَّبَذَةِ، قَالَ: وَمَعَنَا جَمَلٌ، قَالَ: أَتَبِيعُونَ هَذَا الْجَمَلَ؟ قُلْنَا: نَعَمْ، قَالَ: بِكُمْ؟ قُلْنَا: بَكْدًا وَكَذَا صَاغَا مِنْ تَمْرٍ، قَالَ: فَأَخَذَهُ، وَلَمْ يَسْتَنْقِصْنَا، قَالَ: قَدْ أَخَذْتُهُ، ثُمَّ تَوَارَى بِحِيطَانِ الْمَدِينَةِ، فَتَلَاوَمْنَا فِيمَا بَيْنَنَا، فَقُلْنَا: أَعْطَيْتُمْ جَمَلَكُمْ رَجُلًا لَا تَعْرِفُونَهُ؟ قَالَ: فَقَالَتِ الظُّعِينَةُ: لَا تَلَاوَمُوا، فَإِنِّي رَأَيْتُ وَجْهَ رَجُلٍ لَمْ يَكُنْ لِيَحْقِرْكُمْ، مَا رَأَيْتُ شَيْئًا أَشْبَهَ بِالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ مِنْ وَجْهِهِ، قَالَ: فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْعُشِيِّ أَتَانَا رَجُلٌ فَسَلَّمَ عَلَيْنَا، وَقَالَ: أَنَا رَسُولُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِنَّ لَكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا حَتَّى تَشْبَعُوا، وَتَكْتَالُوا حَتَّى تَسْتَوْفُوا" قَالَ: فَأَكَلْنَا حَتَّى شَبِعْنَا وَاكْتَلْنَا حَتَّى اسْتَوْفَيْنَا، قَالَ: ثُمَّ قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ مِنَ الْعَدِ، فَإِذَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَائِمٌ يَخْطُبُ عَلَى الْمُنْبَرِ وَهُوَ يَقُولُ: "يَا الْمُعْطِي يَدِ الْعُلَيَّا، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ: أُمُّكَ وَأَبَاكَ، أُخْتُكَ وَأَخَاكَ، ثُمَّ أَدْنَاكَ أَدْنَاكَ"، فَقَامَ رَجُلٌ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَؤُلَاءِ بَنُو ثَعْلَبَةَ بْنِ يَرْبُوعٍ قَتَلُوا فَلَانًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَخَذْنَا بَنَانًا مِنْهُ، فَرَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدِيهِ حَتَّى رَأَيْتُ بَيَاضَ إِبْطِيئِهِ، وَقَالَ: "أَلَا لَا تَجْنِي أُمُّ عَلَى وَلَدٍ، أَلَا لَا تَجْنِي أُمُّ عَلَى وَلَدٍ."³⁸⁴

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyet ile İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'inde naklettiği rivâyet Abdullah b. Muharabi'den gelmiştir. el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da aktardığı rivâyetin metin kısmı aynıyla İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'de naklettiği rivâyette bulunmaktadır.

Değerlendirme

el-Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ında bulunan bu rivâyeti Abdullah b. Muhammed b. Şirviyye'den almıştır. Bu rivâyet ve İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'inde naklettiği rivâyet Abdullah b. Muharabi'den gelmiştir. Bu rivâyete göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- Zülmeâric çarşısındaiken Ebû Leheb tarafından taşlanmış ve kanlar içinde kalmıştır.

³⁸⁴ İbn Hibbân, *Sahih*, c. 14, s. 517.

60- وحدثنا عبد الله بن محمد بن شيرويه قال: حدثنا إسحاق قال: أخبرنا وكيع قال: حدثنا زكريا بن أبي زائدة عن القاسم الجدلي قال: سمعت النعمان بن بشير يقول: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "التسون صفوفكم أو ليخالفن الله بين قلوبكم أو وجوهكم."³⁸⁵

Abdullah b. Muhammed b. Şirviyye tahdisen bize bildirdi, dedi ki İshak tahdisen bize bildirdi, dedi ki Vaki' bize haber verdi, dedi ki Zekeriyya b. Ebî Zâide, Kâsım el-Celdî'den tahdisen bize bildirdi, dedi ki Numan b. Beşir'i şöyle derken duydum: Rasulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle dedi: "Saflarınızı sıkı tutun ki Allah da kalplerinizi ya da gönüllerinizi birleştirsın."

حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ مُرَّةَ، قَالَ: سَمِعْتُ سَالِمَ بْنَ أَبِي الْجَعْدِ، قَالَ: سَمِعْتُ النُّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ، يَقُولُ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الْتَسُونُ صُفُوفَكُمْ، أَوْ لِيُخَالِفَنَّ اللَّهُ بَيْنَ وَجُوهِكُمْ."³⁸⁶

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'a aldığı rivâyet ile Buhârî'nin (ö. 256/870) *Sahih*'de naklettiği rivâyet Nu'man b. Beşir'den gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunan "قلوبكم" lafzı Buhârî'nin (ö. 256/870) naklettiği rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، عَنْ شُعْبَةَ، ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَابْنُ بَشَّارٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرُو بْنِ مُرَّةَ، قَالَ: سَمِعْتُ سَالِمَ بْنَ أَبِي الْجَعْدِ الْعُطْفَانِيَّ، قَالَ: سَمِعْتُ النُّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "الْتَسُونُ صُفُوفَكُمْ، أَوْ لِيُخَالِفَنَّ اللَّهُ بَيْنَ وَجُوهِكُمْ."³⁸⁷

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'a aldığı rivâyet ile Müslim'in (ö. 261/875) *Sahih*'de naklettiği rivâyet Nu'man b. Beşir'den gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunan "قلوبكم" lafzı Müslim'in (ö. 261/875) naklettiği rivâyette geçmemektedir.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، عَنْ شُعْبَةَ، ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَابْنُ بَشَّارٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرُو بْنِ مُرَّةَ، قَالَ: سَمِعْتُ سَالِمَ بْنَ أَبِي الْجَعْدِ الْعُطْفَانِيَّ، قَالَ: سَمِعْتُ النُّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "الْتَسُونُ صُفُوفَكُمْ، أَوْ لِيُخَالِفَنَّ اللَّهُ بَيْنَ وَجُوهِكُمْ."³⁸⁸

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'a aldığı rivâyet ile Müslim'in (ö. 261/875) yukarıda farklı bir sened ile naklettiği rivâyet Nu'man b. Beşir'den gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunan "قلوبكم" lafzı Müslim'in (ö. 261/875) naklettiği rivâyette geçmemektedir.

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ، عَنِ النُّعْمَانَ بْنِ بَشِيرٍ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَوِّي صُفُوفَنَا، فَخَرَجَ يَوْمًا فَرَأَى رَجُلًا خَارِجًا صَدْرُهُ عَنِ الْقَوْمِ، فَقَالَ: "الْتَسُونُ صُفُوفَكُمْ أَوْ لِيُخَالِفَنَّ اللَّهُ بَيْنَ وَجُوهِكُمْ."³⁸⁹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'a aldığı rivâyet ile Tirmizî'nin (ö. 279/892) naklettiği rivâyet Nu'man b. Beşir'den gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunan "قلوبكم" lafzı

³⁸⁵ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 436.

³⁸⁶ Buhârî, "Ezan", 71.

³⁸⁷ Müslim, "Salah", 127.

³⁸⁸ Müslim, "Salah", 128.

³⁸⁹ Tirmizî, "Salah", 167.

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَوِّي صُفُوفَنَا، “ فَخَرَجَ يَوْمًا فَرَأَى رَجُلًا خَارِجًا صَدْرُهُ عَنِ الْقَوْمِ

حدثنا موسى بن إسماعيل، حدثنا حماد، عن سيماء بن حرب قال: سمعت النعمان بن بشير يقول: كان النبي - صلى الله عليه وسلم - يُسَوِّيْنَا فِي الصُّفُوفِ كَمَا يُقَوِّمُ الْقِدَاحُ، حَتَّى إِذَا ظَنَّ أَنْ قَدْ أَخَذْنَا ذَلِكَ عَنْهُ وَفَقَّهْنَا أَقْبَلَ ذَاتَ يَوْمٍ بَوَّجَهُ إِذَا رَجُلٌ مُنْتَبِذٌ بِصَدْرِهِ فَقَالَ: "لَتَسُونَّ صُفُوفَكُمْ أَوْ لِيُخَالِفَنَّ اللَّهُ بَيْنَ وَجْهِكُمْ".³⁹⁰

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı rivâyet ile Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'de naklettiği rivâyet Nu'man b. Beşir'den gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyetle bulunan يُسَوِّيْنَا فِي الصُّفُوفِ كَمَا يُقَوِّمُ "lafzı Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'de naklettiği rivâyetle; "الْقِدَاحُ، حَتَّى إِذَا ظَنَّ أَنْ قَدْ أَخَذْنَا ذَلِكَ عَنْهُ وَفَقَّهْنَا أَقْبَلَ ذَاتَ يَوْمٍ بَوَّجَهُ إِذَا رَجُلٌ مُنْتَبِذٌ بِصَدْرِهِ" *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا بَهْزٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، أَخْبَرَنَا سِمَاءُ بْنُ حَرْبٍ، عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يُسَوِّيْنَا فِي الصُّفُوفِ، كَمَا تُقَوِّمُ الْقِدَاحُ، حَتَّى ظَنَّ أَنَّا قَدْ أَخَذْنَا ذَلِكَ عَنْهُ، وَفَقَّهْنَاهُ، وَأَقْبَلَ ذَاتَ يَوْمٍ بَوَّجَهُ، إِذَا رَجُلٌ مُنْتَبِذٌ بِصَدْرِهِ، فَقَالَ: "لَتَسُونَنَّ صُفُوفَكُمْ، أَوْ لِيُخَالِفَنَّ اللَّهُ بَيْنَ وَجْهِكُمْ".³⁹¹

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Sünen*'de naklettiği rivâyet Nu'man b. Beşir'den gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyetle bulunan "قلوبكم" lafzı Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Sünen*'de naklettiği rivâyetle bulunmamaktadır. *Sünen*'de geçen rivâyetteki "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يُسَوِّيْنَا فِي الصُّفُوفِ، كَمَا" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da geçmemektedir.

حدثنا يحيى بن سعيد، عن شعبة، حدثني عمرو بن مرة، قال: سمعت سالم بن أبي الجعد، قال: سمعت النعمان بن بشير، قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم، يقول: "لتسون صفوفكم، أو ليخالفن الله بين وجوهكم".³⁹²

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ına aldığı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Sünen*'de naklettiği rivâyet Nu'man b. Beşir'den gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyetle bulunan "قلوبكم" lafzı Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Sünen*'de naklettiği rivâyetle bulunmamaktadır.

حدثنا حسين بن علي، عن زائدة، عن سماء، عن النعمان بن بشير، قال: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يسوي في الصفوف، حتى كأنما يحاذي بنا القداح، فلما أراد أن يكبر رأى رجلاً شاخصاً صدره، فقال: "لتسون صفوفكم، أو ليخالفن الله بين وجوهكم".³⁹³

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ına aldığı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Sünen*'de naklettiği rivâyet Nu'man b. Beşir'den gelmiştir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyetle bulunan "قلوبكم" lafzı Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Sünen*'de naklettiği rivâyetle;

³⁹⁰ Ebû Dâvûd, "Salat", 97.

³⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 30, s. 356.

³⁹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 30, s. 338.

³⁹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 30, s. 349.

كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يسوينا في الصفوف، حتى كأنما يحاذي بنا القداح، “ *Sünen* ’deki rivâyette geçen “lafızları *Ahkâmü’l-Kur’ân*’daki rivâyette bulunmamaktadır. حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ، قَالَ: سَمِعْتُ النُّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ، يَقُولُ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَوِّينَا فِي الصُّفُوفِ كَمَا يَقُومُ الْقِدْحُ حَتَّى إِذَا ظَنَّ أَنْ قَدْ أَخَذْنَا ذَلِكَ عَنْهُ، وَفَقَّهْنَا أَقْبَلَ ذَاتَ يَوْمٍ بَوَّجَهُ إِذَا رَجُلٌ مُنْتَبِذٌ بِصَدْرِهِ، فَقَالَ: “لَتُسَوَّنَ صُفُوفُكُمْ أَوْ لَيُخَالَفَنَّ اللَّهُ بَيْنَ وَجْهِكُمْ.”³⁹⁴

el-Cassâs’ın *Ahkâmü’l-Kur’ân*’ında bulunan rivâyet ile Ebû Dâvûd’un (ö. 275/889) *Sünen*’de naklettiği rivâyet Nu’mân b. Beşîr’den gelmiştir. *Ahkâmü’l-Kur’ân*’daki rivâyette geçen “انَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَوِّينَا فِي الصُّفُوفِ كَمَا يَقُومُ الْقِدْحُ حَتَّى إِذَا ظَنَّ أَنْ قَدْ أَخَذْنَا ذَلِكَ عَنْهُ، وَفَقَّهْنَا أَقْبَلَ ذَاتَ يَوْمٍ بَوَّجَهُ إِذَا رَجُلٌ مُنْتَبِذٌ بِصَدْرِهِ” lafızları *Ahkâmü’l-Kur’ân*’daki rivâyette bulunmamaktadır.

أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ الْمُنْهَالِ بْنِ أَخِي الْحَجَّاجِ الْعَطَّارُ، بِالْبَصْرَةِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ بْنِ مُعَاذٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سِمَاكٌ، قَالَ: سَمِعْتُ النُّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ، وَهُوَ يَخْطُبُ وَيَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَوِّي الصَّفَّ حَتَّى يَدْعَهُ مِثْلَ الْقِدْحِ أَوْ الرُّمَحِ، فَرَأَى صَدْرَ رَجُلٍ نَاطِقًا مِنَ الصَّفِّ فَقَالَ: “عِبَادَ اللَّهِ لَتُسَوَّنَ صُفُوفُكُمْ أَوْ لَيُخَالَفَنَّ اللَّهُ بَيْنَ وَجْهِكُمْ.”³⁹⁵

el-Cassâs’ın *Ahkâmü’l-Kur’ân*’ında aldığı rivâyet ile Ebû Dâvûd’un (ö. 275/889) *Sünen*’de naklettiği rivâyet Nu’mân b. Beşîr’den gelmiştir. *Ahkâmü’l-Kur’ân*’daki rivâyette geçen “انَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَوِّي الصَّفَّ حَتَّى يَدْعَهُ مِثْلَ الْقِدْحِ أَوْ الرُّمَحِ، فَرَأَى صَدْرَ رَجُلٍ نَاطِقًا مِنَ الصَّفِّ فَقَالَ: “عِبَادَ اللَّهِ لَتُسَوَّنَ صُفُوفُكُمْ أَوْ لَيُخَالَفَنَّ اللَّهُ بَيْنَ وَجْهِكُمْ.”³⁹⁵

Değerlendirme

el-Cassâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*’ında kullandığı rivâyeti Abdullah b. Muhammed b. Şirviyye’den almıştır. *Ahkâmü’l-Kur’ân*’ında bulunan rivâyet Numan b. Beşîr’den gelmiştir. Bu rivâyet, Numan b. Beşîr’den gelen nakille Buhârî (ö. 276/890) ’nin *Sahih*’inde; Müslim’in (ö. 261/875) *Sahih*’inde Tirmizî’nin (ö. 279/892) *Sünen*’inde, üç farklı sened ile Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) *Sünen*’inde, iki farklı sened ile Ebû Dâvûd’un (ö. 275/889) *Sünen*’de bulunmaktadır. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- namaz kılarken safların sıkı tutulması gerektiğini ifade etmiştir.

61- قول النبي صلى الله عليه وسلم: "لا تقولوا ما شاء الله وشئت ولكن قولوا ما شاء الله ثم شئت".³⁹⁶

Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle demiştir: “Allah ve sen dilersen (olur) demeyin; fakat Allah dilerse sonra sen de dilersen (olur) deyin.”

³⁹⁴ Ebû Dâvûd, “*Tahâret*”, 666.

³⁹⁵ İbn Hibbân, *Sahih*, c. 5, s. 549.

³⁹⁶ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 452.

حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ حُذَيْفَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تَقُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ فُلَانٌ، وَلَكِنْ قُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ شَاءَ فُلَانٌ".³⁹⁷

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da senedsiz kullandığı rivâyet ile İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'de naklettiği rivâyet birbiri ile uyumludur. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "شئت" lafzı yerine *Musannef*'deki rivâyette "فُلَانٌ" lafzı bulunmaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ حُذَيْفَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا تَقُولُوا مَا شَاءَ اللَّهُ، وَشَاءَ فُلَانٌ، وَلَكِنْ قُولُوا مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ شَاءَ فُلَانٌ".³⁹⁸

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a senedsiz aldığı rivâyet ile Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'de naklettiği rivâyet birbiri ile uyumludur. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "شئت" lafzı yerine *Sünen*'deki rivâyette "فُلَانٌ" lafzı bulunmaktadır.

حَدَّثَنَا عَفَّانٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ حُذَيْفَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا تَقُولُوا مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ فُلَانٌ، وَلَكِنْ قُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ شَاءَ فُلَانٌ".³⁹⁹

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da senedsiz kullandığı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'de naklettiği rivâyet birbiri ile uyumludur. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "شئت" lafzı yerine *Müsned*'deki rivâyette "فُلَانٌ" lafzı bulunmaktadır.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، وَحَجَّاجٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ حُذَيْفَةَ أَنَّهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تَقُولُوا مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ فُلَانٌ، وَلَكِنْ قُولُوا مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ شَاءَ فُلَانٌ".⁴⁰⁰

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da senedsiz kullandığı rivâyet ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) yukarıdaki rivâyetten farklı bir senedle *Müsned*'de naklettiği rivâyet birbiri ile uyumludur. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "شئت" lafzı yerine *Musannef*'deki rivâyette "فُلَانٌ" lafzı bulunmaktadır.

Değerlendirme

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bu rivâyeti senedsiz olarak almıştır. Bu sebeple rivâyetin kendisinden geldiği sahâbe ve el-Cassâs'ın rivâyeti aldığı hocası bilinmemektedir. Söz konusu rivâyet Hüzeyfe'den gelen nakille, İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde; Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde, iki farklı sened ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde bulunmaktadır. Bu rivâyetlere göre Allah'ın ve kullarının birlikte anılması ya da birlikte dilemesinin ifade edilmesi doğru değildir.

62- "الاعمال بالنيات".⁴⁰¹

"Ameller niyetlere göredir."

³⁹⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 5, s. 340.

³⁹⁸ Ebû Dâvûd, "*Edeb*", 83.

³⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 38, s. 370.

⁴⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 38, s. 386.

⁴⁰¹ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 424.

حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيُّ، أَنَّهُ سَمِعَ عَلْقَمَةَ بْنَ وَقَّاصٍ اللَّيْثِيَّ، يَقُولُ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى الْمِنْبَرِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا، أَوْ إِلَى امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا، فَهَاجَرَتْهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ".⁴⁰²

el-Cassâs bu rivâyeti sened bölümü olmadan *Ahkâmü'l-Kur'an*'a almıştır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki bu rivâyet Buhârî (ö. 256/870)'nin naklinde aynı lafızlarla bulunmaktadır. el-Cassâs'ın bu rivâyeti takti' yaptığı görülmektedir.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحٍ قَالَ: أَنْبَأَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، قَالَ: أَنْبَأَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ عَلْقَمَةَ بْنَ وَقَّاصٍ يَقُولُ: إِنَّهُ سَمِعَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، وَهُوَ يَخْطُبُ النَّاسَ، فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَلِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ، وَإِلَى رَسُولِهِ، فَهَاجَرَتْهُ إِلَى اللَّهِ، وَإِلَى رَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا، أَوْ امْرَأَةٍ يَتَرَوَّجُهَا، فَهَاجَرَتْهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ".⁴⁰³

el-Cassâs bu rivâyeti senedsiz *Ahkâmü'l-Kur'an*'a almıştır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki bu rivâyet İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'de naklettiği rivâyette aynı lafızlarla geçmektedir. el-Cassâs'ın bu rivâyeti takti' yaptığı görülmektedir.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَقَّاصٍ اللَّيْثِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهَاجَرَتْهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا، أَوْ امْرَأَةٍ يَتَرَوَّجُهَا، فَهَاجَرَتْهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ".⁴⁰⁴

el-Cassâs bu rivâyeti senedsiz *Ahkâmü'l-Kur'an*'a almıştır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki bu rivâyet Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'de naklettiği rivâyette aynı lafızlarla bulunmaktadır. el-Cassâs'ın bu rivâyeti takti' yaptığı görülmektedir.

أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ الْقَبَانِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ هَاشِمٍ الطُّوسِيُّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَقَّاصٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَلِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، فَهَاجَرَتْهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا، أَوْ امْرَأَةٍ يَتَرَوَّجُهَا، فَهَاجَرَتْهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ".⁴⁰⁵

el-Cassâs bu rivâyeti sened bölümü olmadan *Ahkâmü'l-Kur'an*'a almıştır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki bu rivâyet İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'de naklettiği rivâyette aynı lafızlarla geçmektedir. el-Cassâs'ın bu rivâyeti takti' yaptığı görülmektedir.

أَخْبَرَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَسَّانَ السَّامِيُّ بِالْبَصْرَةِ، حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مَسْعُودٍ الْجَدْرِيُّ، حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَقَّاصٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى

⁴⁰² Buhârî, "Bedu'l-vahy", 1.

⁴⁰³ İbn-i Mâce, "Niyet", 26.

⁴⁰⁴ Ebû Dâvûd, "Talak", 12.

⁴⁰⁵ İbn Hibbân, *Sahih*, c. 2, s. 113.

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَلِكُلِّ أَمْرٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهَجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا، أَوْ أَمْرٍ آتٍ يَتَرَوَّجُهَا، فَهَجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهَا."⁴⁰⁶

el-Cassâs bu rivâyeti senedsiz *Ahkâmü'l-Kur'an'a* almıştır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki bu rivâyet aynı lafızlarla, İbn Hibbân (ö. 354/965) 'ın yukarıda naklettiği rivâyetin senedinden farklı bir senedle *Sahih*'de naklettiği rivâyette bulunmaktadır. el-Cassâs'ın bu rivâyeti takti' yaptığı görülmektedir.

Değerlendirme

el-Cassâs bu rivâyeti *Ahkâmü'l-Kur'an'a* sened bölümü olmadan almıştır. Bu sebeple rivâyetin hangi sahâbeden geldiğini ve el-Cassâs'ın bu rivâyeti hangi hocasından aldığını bilmemekteyiz. Söz konusu rivâyet, yukarıda belirtilen farklılıklarla birlikte, Alkame b. Vakkâs'dan gelen nakille Buhârî'nin (ö. 256/870) *Sahih*'inde; İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'inde; Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde; Hz. Ömer'den gelen iki farklı sened ile İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'inde bulunmaktadır. Bu rivâyetlere göre Hz. Ömer hutbe esnasında Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in ammellerin niyetlere göre karşılık bulacağı şeklindeki sözlerini aktarmıştır. el-Cassâs'ın bu rivâyetin "Ameller niyetlere göredir." kısmını alarak takti' yapmış olduğu görülmektedir.

63- بَانَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ فِي سَجُودِهِ: "سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ."⁴⁰⁷

Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem- secdelerinde şöyle derdi: "Yüzüm, kendisini yaratâna, ona işitme ve görme yetisi verene secde etti."

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ النَّخَعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدُ الْحَدَّاءُ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي سُجُودِ الْقُرْآنِ بِاللَّيْلِ: سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ."⁴⁰⁸

el-Cassâs *Ahkâmü'l-Kur'an'a* bu rivâyeti senedsiz olarak almıştır. el-Cassâs'ın eserine aldığı rivâyet aynı lafızlarla Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'inde bulunmaktadır.

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلَّالُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، وَيُوسُفُ بْنُ الْمَاجِشُونِ، قَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ: حَدَّثَنِي عَمِّي، وَقَالَ يُوسُفُ: أَخْبَرَنِي أَبِي قَالَ: حَدَّثَنِي الْأَعْرَجُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ قَالَ: "وَجَّهْتُ وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الْمَلِكُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا عَبْدُكَ، ظَلَمْتُ نَفْسِي وَاعْتَرَفْتُ بِذُنُوبِي، فَاعْفُ رُبِّي ذُنُوبِي جَمِيعًا إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، وَاهْدِنِي لِأَحْسَنِ الْأَخْلَاقِ، لَا يَهْدِي لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ، وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا، لَا يَصْرِفُ عَنِّي سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ، لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ، وَالْخَيْرُ كُلُّهُ فِي يَدَيْكَ، وَالشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ، أَنَا بِكَ وَإِلَيْكَ، تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ، فَإِذَا رَكَعَ قَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ، وَبِكَ أَمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، خَشَعَ لَكَ سَمْعِي وَبَصَرِي وَعِظَامِي وَعَصْبِي، فَإِذَا رَفَعَ قَالَ: اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ

⁴⁰⁶ İbn Hibbân, *Sahih*, c. 2, s. 210.

⁴⁰⁷ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 445.

⁴⁰⁸ Tirmizî, "Dâver", 33.

الْحَمْدُ لِلَّهِ السَّمَاءِ، وَلِلَّهِ الْأَرْضِ، وَلِلَّهِ مَا بَيْنَهُمَا، وَلِلَّهِ مَا شِئْتُ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ، فَإِذَا سَجَدَ قَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ سَجْدَتُ، وَبِكَ أَمْنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ، ثُمَّ يَقُولُ مِنْ آخِرِ مَا يَقُولُ بَيْنَ التَّسْلِيمِ وَالتَّسْلِيمِ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ، وَمَا أَسْرَفْتُ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ.⁴⁰⁹

el-Cassâs'ın eserine sened bölümü olmadan aldığı bu rivâyetin lafızları Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'de naklettiği rivâyette bulunmaktadır.

عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: "كَانَ يَقُولُ إِذَا سَجَدَ يَقُولُ: سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَجَعَلَ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ."⁴¹⁰

el-Cassâs bu rivâyeti *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da senedsiz olarak kullanmıştır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan "شَقَّ" lafzı Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu Meâni'l-âsâr*'da naklettiği rivâyette bulunmamaktadır. Tahâvî'nin (ö. 321/933) naklettiği rivâyette bulunan "وَصَوَّرَهُ وَجَعَلَ" lafızları da *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: "كَانَ كَلَامَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رُكُوعِهِ أَنْ يَقُولَ: اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ، وَبِكَ أَمْنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، وَأَنْتَ رَبِّي، خَشَعَ سَمْعِي وَبَصَرِي وَمَجْيَ وَعِظَامِي وَعَصَبِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، فَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ قَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ - ثُمَّ يَنْبُغُهَا - اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ لِلَّهِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِلَّهِ مَا شِئْتُ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ، فَإِذَا سَجَدَ قَالَ فِي سُجُودِهِ: اللَّهُمَّ لَكَ سَجْدَتُ، وَبِكَ أَمْنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، وَأَنْتَ رَبِّي، سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ."⁴¹¹

el-Cassâs'ın senedsiz olarak *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a aldığı bu rivâyet Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu Meâni'l-âsâr*'da naklettiği rivâyette bir bölüm olarak bulunmaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ قَالَ: نَا هُشَيْمٌ قَالَ: أَخْبَرَنَا خَالِدٌ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ فِي سُجُودِ الْقُرْآنِ: "سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ."⁴¹²

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da senedsiz kullandığı bu rivâyetin lafızları İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'de naklettiği rivâyette bulunmaktadır. Ancak *Musannef*'de nakledilen rivâyette bulunan "بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا ابْنُ عُقْبَةَ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي سُجُودِ الْقُرْآنِ بِاللَّيْلِ، فِي السَّجْدَةِ مَرَارًا: "سَجَدَ وَجْهِي لِمَنْ خَلَقَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ."⁴¹³

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da sened bölümü olmadan kullandığı bu rivâyetin lafızları İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) yukarıdaki rivâyetten farklı bir senedle *Musannef*'de naklettiği rivâyette bulunmaktadır. Ancak *Musannef*'de nakledilen rivâyette bulunan "بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

⁴⁰⁹ Tirmizî, "Dâvet", 32.

⁴¹⁰ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, c. 2, s. 158.

⁴¹¹ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, c. 2, s. 163.

⁴¹² İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 380.

⁴¹³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. 1, s. 380.

حدثنا أبو سعيد حدثنا عبد العزيز بن عبد الله الماجشون حدثنا عبد الله بن الفضل والماجشون عن الأعرج عن عبيد الله بن أبي رافع عن علي بن أبي طالب: أن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - كان إذا كبر استفتح ثم قال: "وجهت وجهي للذي فطر السموات والأرض حنيئا مسلما وما أنا من المشركين، إن صلاتي ونسكي ومحياي ومماتي لله رب العالمين لا شريك له، وبذلك أمرت وأنا من المسلمين"، قال أبو النضر: وأنا أول المسلمين، اللهم لا إله إلا أنت، أنت ربي وأنا عبدك، ظلمت نفسي، واعترفت بذنبي، فاغفر لي ذنوبي جميعا، لا يغفر الذنوب إلا أنت، واهدني لأحسن الأخلاق، لا يهدي لأحسنها إلا أنت، واصرف عني سيئها، لا يصرف عني سيئها إلا أنت، تباركت وتعاليت، استغفرك وأتوب إليك، وكان إذا ركع قال: "اللهم- لك ركعت، وبك آمنت، ولك أسلمت، خشع لك سمعي وبصري ومخي وعظامي وعصبي"، وإذا رفع رأسه من الركعة قال: "سمع الله لمن حمده، ربنا ولك الحمد، ملء السموات والأرض وما بينهما مملء ما شئت من شيء بعد"، وإذا سجد قال: "اللهم لك سجدت وبك آمنت، ولك أسلمت، سجد وجهي للذي خلقه فصوره فأحسن صورته، فشق سمعه وبصره، فتبارك الله أحسن الخالقين"، فإذا سلم من الصلاة قال: "اللهم اغفر لي ما قدمت وما أخرت، وما أسررت وما أعلنت، وما أسرفت، وما أنت أعلم به مني، أنت المقدم وأنت المؤخر، لا إله إلا أنت".⁴¹⁴

el-Cassâs'in *Ahkâmü'l-Kur'an*'da sened olmadan naklettiği bu rivâyetin lafızları, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'de naklettiği rivâyette bulunmaktadır.

حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدٌ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي سُجُودِ الْقُرْآنِ: "سَجَدَ وَجْهِي لِمَنْ خَلَقَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ".⁴¹⁵

el-Cassâs'in *Ahkâmü'l-Kur'an*'da senedsiz kullandığı bu rivâyetin lafızları Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'de naklettiği rivâyette bulunmaktadır. *Müsned*'de nakledilen rivâyette bulunan "بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ" lafızları *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki rivâyette bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَمْرِو الْأَنْصَارِيِّ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْأُمَوِيُّ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ عَلِيٍّ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا سَجَدَ قَالَ: "اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، أَنْتَ رَبِّي، سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي شَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ".⁴¹⁶

el-Cassâs'in senedsiz *Ahkâmü'l-Kur'an*'a aldığı bu rivâyetin lafızları İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'de naklettiği rivâyette bulunmaktadır.

حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَمْرِو الْمَاجِشُونِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ كَبَّرَ، ثُمَّ قَالَ: وَجَّهْتُ وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الْمَلِكُ لَا إِلَهَ لِي إِلَّا أَنْتَ، أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا عَبْدُكَ، ظَلَمْتُ نَفْسِي وَاعْتَرَفْتُ بِذُنُوبِي فَاعْفُ لِي ذُنُوبِي جَمِيعًا إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، وَاهْدِنِي لأَحْسَنَ الْأَخْلَاقِ لَا يَهْدِي لأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ، وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا لَا يَصْرِفْ سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ، لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ وَالْخَيْرُ كُلُّهُ فِي يَدَيْكَ، وَالشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ أَنَا بِكَ وَإِلَيْكَ، تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ، وَإِذَا رَكَعَ، قَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ خَشَعَ لَكَ سَمْعِي وَبَصَرِي وَمُخْيَ وَعِظَامِي وَعَصْبِي، وَإِذَا رَفَعَ، قَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ مِلءَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمِثْلَهُمَا وَمِثْلَهُمَا شَيْئًا، وَإِذَا سَجَدَ قَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ، سَجَدَ وَجْهِي

⁴¹⁴ Ahmed b. Hanbel, "*Müsned*", c.2, s. 132.

⁴¹⁵ Ahmed b. Hanbel, "*Müsned*" c. 40, s. 23.

⁴¹⁶ İbn Mâce, "*Tahâret*", 70.

لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ فَأَحْسَنَ صُورَتَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، وَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ، وَإِذَا سَلَّمَ مِنَ الصَّلَاةِ، قَالَ: اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ وَمَا أَسْرَفْتُ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَالْمُؤَخِّرُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ. 417

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da sened olmadan kullandığı bu rivâyetin lafızları Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'de naklettiği rivâyette bulunmaktadır.

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنَا خَالِدُ الْحَدَّاءُ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنْ غَانِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي سُجُودِ الْقُرْآنِ بِاللَّيْلِ، يَقُولُ فِي السَّجْدَةِ مَرَارًا: "سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ." 418

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a senedsiz aldığı bu rivâyetin lafızları Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'de naklettiği rivâyette bulunmaktadır.

أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ هُوَ ابْنُ مَهْدِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَمِّي الْمَاجِشُونُ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ عَلِيٍّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا سَجَدَ يَقُولُ: "اَللّٰهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ فَأَحْسَنَ صُورَتَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ." 419

el-Cassâs'ın sened olmadan *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da kullandığı bu rivâyetin lafızları Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'de naklettiği rivâyette bulunmaktadır.

أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو حَيَّوَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعَيْبُ بْنُ أَبِي حَمْزَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحُجْوِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ فِي سُجُودِهِ: "اَللّٰهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، وَأَنْتَ رَبِّي سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ، وَصَوَّرَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ، وَبَصَرَهُ، تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ." 420

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a senedsiz aldığı bu rivâyetin lafızları, Nesâî'nin (ö. 303/915) yukarıdaki rivâyetten farklı bir senedle *Sünen*'e aldığı rivâyette bulunmaktadır.

أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ، نَا أَبُو بَكْرٍ، نَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ، وَبَحْرُ بْنُ نَصْرِ، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ عَلِيٍّ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ كَبَّرَ، فَذَكَرَ بَعْضَ الْحَدِيثِ. وَقَالَ: ثُمَّ إِذَا سَجَدَ قَالَ فِي سُجُودِهِ: "اَللّٰهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، وَأَنْتَ رَبِّي، سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ." 421

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da senedsiz kullandığı bu rivâyetin lafızları, İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'de naklettiği rivâyetin bir bölümü olarak bulunmaktadır.

نا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ، وَبَحْرُ بْنُ نَصْرِ، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ عَلِيٍّ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ كَبَّرَ، فَذَكَرَ الْحَدِيثَ، وَقَالَ: ثُمَّ إِذَا سَجَدَ قَالَ فِي سُجُودِهِ: "اَللّٰهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، وَأَنْتَ رَبِّي، سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ." 422

417 Ebû Dâvûd, "Salât", 121.

418 Ebu Dâvûd, "Salât", 133.

419 Nesâî, "Tatbîk", 65.

420 Nesâî, "Sehv", 107.

421 İbn Huzeyme, *Sahih*, c. 1, s. 358.

422 İbn Huzeyme, *Sahih*, c. 1, s. 335.

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da senedsiz kullandığı bu rivâyetin lafızları, İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) yukarıdaki rivâyetinden farklı bir senedle *Sahih*'de naklettiği rivâyetin bir bölümü olarak bulunmaktadır.

أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: أَخْبَرَنَا هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَمِّهِ الْمَاجِشُونِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ عَلِيٍّ رَضَوْنَ اللَّهُ عَلَيْهِ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَجَدَ قَالَ: «اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ وَبِكَ أَمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ فَأَحْسَنَ صُورَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ». ⁴²³

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da sened bölümü olmadan kullandığı bu rivâyetin lafızları, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'de naklettiği rivâyette bulunmaktadır.

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُبَشَّرٍ، ثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ، نَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ الْمَاجِشُونُ، ثَنَا الْمَاجِشُونُ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ كَبَّرَ ثُمَّ قَالَ: «وَجَّهْتُ وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ خَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ {إِنَّ صَلَاتِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ} اللَّهُمَّ أَنْتَ الْمَلِكُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا عَبْدُكَ ظَلَمْتُ نَفْسِي وَاعْتَرَفْتُ بِذُنُوبِي فَاعْفُورْ لِي ذُنُوبِي جَمِيعًا إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، لِيُنِّيكَ وَسَعْدَيْكَ، وَالْخَيْرُ كُلُّهُ فِي يَدَيْكَ وَالشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ، أَنَا بِكَ وَإِلَيْكَ، تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ أَسْتَغْفُوكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ»، وَإِذَا رَكَعَ قَالَ: «اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ وَبِكَ أَمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ خَشَعْتُ لَكَ سَمْعِي وَبَصَرِي وَمُخْيَ وَعِظَامِي وَعَصْبِي»، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ، قَالَ: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ مِلءَ السَّمَاوَاتِ وَمِلءَ الْأَرْضِينَ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمِلءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ»، فَإِذَا سَجَدَ قَالَ: «اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ وَبِكَ أَمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ فَأَحْسَنَ صُورَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ»، وَإِذَا سَلَّمَ مِنَ الصَّلَاةِ قَالَ: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ وَمَا أَسْرَفْتُ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ». ⁴²⁴

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a senedsiz aldığı bu rivâyetin lafızları, Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'de naklettiği rivâyetin bir bölümü olarak bulunmaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ النَّبَسَابُورِيُّ، ثَنَا يُونُسُ بْنُ سَعِيدٍ بْنُ مُسْلِمٍ، ثَنَا حَجَّاجٌ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَجَدَ فِي الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ، قَالَ: «اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ وَبِكَ أَمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ، أَنْتَ رَبِّي سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ». وَكَانَ إِذَا رَكَعَ، قَالَ: «اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ وَبِكَ أَمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ أَنْتَ رَبِّي خَشَعْتُ لَكَ سَمْعِي وَبَصَرِي وَمُخْيَ وَعِظَامِي وَمَا اسْتَقَلَّتْ بِهِ قَدَمَيَّ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»، وَكَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ فِي الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ، قَالَ: «اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلءَ السَّمَاوَاتِ وَمِلءَ الْأَرْضِ وَمِلءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ». ⁴²⁵

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da senedsiz kullandığı bu rivâyetin lafızları, Dârekutnî'nin (ö. 385/995) yukarıdaki rivâyetin senedinden farklı bir senedle *Sünen*'de naklettiği rivâyetin bir bölümü olarak bulunmaktadır.

⁴²³ Tahâvî, *Sahih*, c. 5, s. 315.

⁴²⁴ Dârekutnî, *Sünen*, c. 2, s. 55.

⁴²⁵ Dârekutnî, *Sünen*, c. 2, s. 143.

Değerlendirme

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bu rivâyeti sened bölümü olmadan aktarmıştır. Bu sebeple rivâyetin geldiği sahâbeyi ve el-Cassâs'ın rivâyeti aldığı hocasını bilmemekteyiz. Bu rivâyet yukarıda verilen farklarla birlikte Hz. Aişe'den ve Hz. Ali'den gelen nakillerle Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'inde; Keysân ve Hz. Ali'den gelen nakillerle Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu Meâni'l-âsâr*'ında; Hz. Aişe'den gelen nakillerle İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde; Hz. Aişe'den ve Hz. Ali'den gelen nakillerle Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde; Hz. Ali ve Hz. Aişe'den gelen nakillerle Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde; Hz. Ali'den gelen nakillerle Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'inde, İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'inde, Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde bulunmaktadır.

64- روي عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال: "عشر من الفطرة: خمس في الرأس وخمس في البدن."⁴²⁶

Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem- rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: “On şey fitrattandır: Beşi başta ve beşi bedendedir.”

أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، ثنا أَبُو زَكْرِيَّا الْعَنْبَرِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ السَّلَامِ، ثنا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، ثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، ثنا مَعْمَرٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ {وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ} [البقرة: 124] قَالَ: "ابْتَلَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِالطَّهَّارَةِ خَمْسٌ فِي الرَّأْسِ، وَخَمْسٌ فِي الْجَسَدِ، فِي الرَّأْسِ: قَصُّ الشَّارِبِ، [ص: 232] وَالْمُضْمَضَةُ، وَالِاسْتِنْشَاقُ، وَالسِّوَالُكُ، وَفَرْقُ الرَّأْسِ، وَفِي الْجَسَدِ: تَقْلِيمُ الْأَطْفَارِ، وَحُلُقُ الْعَانَةِ، وَالْخِتَانُ، وَتَنْفُ الْإِبْطِ، وَغَسْلُ مَكَانِ الْغَائِطِ وَالْبَوْلِ بِالْمَاءِ " وَقَدْ مَضَىٰ فِي هَذَا الْكِتَابِ حَدِيثُ ابْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "عَشْرٌ مِنَ الْفِطْرَةِ " فَذَكَرَهُمْ إِلَّا أَنَّهُ ذَكَرَ إِعْقَاءَ الْلَحْيَةِ، وَغَسْلَ الْبَرَاجِمِ، وَلَمْ يَذْكُرِ الْخِتَانَ، وَفَرْقَ الرَّأْسِ.⁴²⁷

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a senedsiz aldığı bu rivâyetin lafızlarının benzeri Beyhakî (ö. 458/1066)'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ* adlı eserinde bulunmaktadır. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'daki rivâyette bulunan “عشر من الفطرة” lafızları *es-Sünenü'l-Kübrâ* adlı eserde bulunmamaktadır. “خمس في الرأس” lafzı her iki eserde de ortaktır. “البدن” ve “الجسد” lafızları mürâdiftir.

3.9.1. Genel Değerlendirme

“Tahâret ile İlgili Olmayan rivâyetler” başlığı altında topladığımız rivâyetleri değerlendirdiğimizde üç rivâyetin senedinin olmadığını, üç rivâyetin doğrudan Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den nakledildiği, iki rivâyetin de el-Cassâs'ın Abdullah b. Muhammed b. Şirviyye'den aldığı görülmektedir. Bu rivâyetler Numan b. Beşir ve Târik B. Abdullah el-Muhâribî'den gelmiştir. el-Cassâs ‘Tahâret’ başlığı altında abdest ile ilgili âyetleri

⁴²⁶ el-Cassâs, *Ahkâm*, c. 2, s. 433.

⁴²⁷ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-ilmiyye. Beyrut, 2003, c. 1, s. 231.

tefsir ederken görüşlerini desteklemek ya da konuya daha fazla açıklık getirmek için konu ile irtibatlı olan hadisleri eserine almış ya da bu rivâyetleri konu bütünlüğünü desteklemek için kullanmış görölmektedir.

SONUÇ

Ebu Bekir er-Razi el-Cassâs, Hicrî dördüncü asırda yaşamış önemli bir fakih, müfessir ve muhaddistir. *Ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eserinde ahkâm ile ilgili âyetleri, mushaftaki sıraya göre, konu ile ilgili başlıklar altında tefsir etmiştir. Açmış olduğu başlıklar göz önünde bulundurulduğunda bu eserin bir fıkıh kitabı izlenimi verdiği görülür. el-Cassâs ahkâm âyetlerini tefsir ederken, diğer âyetlerden, hadislerden, sahâbe ve Tabiûn kavlinden alıntılar yapmıştır. Tefsirinde ağırlıklı olarak Hanefî fıkına ait görüşlere yer vermiştir.

Ahkâmü'l-Kur'ân'da çok sayıda rivâyet bulunmaktadır. el-Cassâs bu rivâyetleri muttasıl ve munkatı' senedle ve senedsiz olarak kullanmıştır. Eserindeki rivâyetlerin kaynaklarına dair önemli bir bilginin olmaması ve dahi eserinde sadece İbn Kânî'nin *Sünen* adlı eserinin ve İmam Mâlik'in *Muvatta'* adlı eserinin ismine yer vermesi, bizi *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bulunan rivâyetlerin kaynaklarını araştırmaya yönlendirdi. Bu konuda örnek olması açısından 'Tahâret' başlığı altında bulunan rivâyetlerin kaynaklarını araştırmayı uygun gördük. Amacımız Hicrî dördüncü asırda yazılan eserlerin metin ve sened açısından benzerlik ve farklılıklarını belirtmek; tasnif dönemi eserlerin daha sonraki yüzyılda yazılan eserlere nasıl ve ne kadar yansıdığını ortaya koymaktır. Bu sebeple çalışmamız Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) *Musannef*'i, İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'i, Kütüb-ü Tis'a, Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerh'u Meâni'l-âsâr*'ı, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'i, İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'i, Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'i ile sınırlı tutulmuştur. Yaptığımız çalışma neticesinde şu sonuçlara varılmıştır:

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eserinde Maide suresi 6. âyeti tefsir ederken tahâret başlığı altında kullandığı rivâyetlerin bir kısmını muttasıl ve munkatı' sened ile bir kısmını ise senedsiz olarak eserine aldığı; rivâyetlerin metin bölümlerini konunun durumuna göre tamamını kullandığı ya da takti' yaptığı görülmüştür.

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eserinde kullandığı rivâyetlerin kaynaklarına bakıldığında, en fazla rivâyetin Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde; en az rivâyetin ise İmam Mâlik'in (ö. 179/975) *Muvattâsı*'nda yer aldığı; iki rivâyetin ise zayıf kabul edildiği tespit edilmiştir.

Abdülbâki b. Kânî' (ö. 351/962), İbrahim Kerbi, Abdullah b. Hasan. Ebu Müslim, Abdullah b. Muhammed b. Şirviyye, el-Cassâs'ın muttasıl sened ile rivâyet aldığı kişiler olup, bu rivâyetler yedi tanedir.

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eserinde kullandığı rivâyetlerin üç tanesi kaynak eserlerde bulunamamış, bulunan kaynaklarda da bu rivâyetler için “zayıf hadis” ibaresi koyulduğu görülmüştür.

el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eserinde kullandığı rivâyetlerin muteber kabul edilen eserler içerisinde bazı farklılıklarla bulunduğunu tespit etmemiz, çalışmamızın amacının gerçekleştiğini göstermektedir.

Ahkâmü'l-Kur'ân'da tahâret başlığı altında kullanılan rivâyetlerin eserlerdeki dağılımı şu şekildedir:

Musannefler		Kütüb-i Tis'a		Sahihler		el-Cassâs'ın Çağdaşları Müelliflerin Eserleri	
Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) <i>Musannef'i</i>	14	Buhârî'nin (ö. 256/870) <i>Sahih'i</i>	5	İbn Hibbân'ın <i>Sahih'i</i>	18	Tahâvî'nin (ö. 321/933) <i>Şerhu Meâni'l-âsâr'ı</i>	18
İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) <i>Musannef'i</i>	35	Müslim'in (ö. 261/875) <i>Sahih'i</i>	11	İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) <i>Sahih'i</i>	23	Dârekutnî'nin (ö. 385/995) <i>Sünen'i</i>	29
		İbn Mâce'nin (ö. 273/887) <i>Sünen'i</i>	30				
		Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) <i>Sünen'i</i>	23				
		Tirmizî'nin (ö. 279/892) <i>Sünen'i</i>	13				
		Nesâî'nin (ö. 303/915) <i>Sünen'i</i>	13				
		İmam Mâlik (ö. 179/795)'in <i>Muvatta'sı</i>	2				
		Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) <i>Müsned'i</i>	50				
		Dârimî'nin (ö. 255/868) <i>Sünen'i</i>	10				
Toplam: 49		Toplam: 157		Toplam: 41		Toplam: 47	

Biz çalışmamızı, el-Cassâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da, Maide Suresi 6. âyeti tefsir ederken kullandığı rivâyetlerin kaynakları ve değeri ile sınırlı tuttuk. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da

bulunan rivâyetlerin tamamının kaynağını tespit etmek ve değerini ortaya koymak, geniş kapsamlı bir çalışma ile mümkündür. Bu bağlamda çalışmamızın, yapılmış ve yapılacak olan tahriç çalışmalarına katkı sağlayacağını umuyoruz.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk es-San'ânî el-Himyerî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi', *el-Musannef*, thk. Habibürrahman el-Azami, el-Mektebetü'l-İslamiyye, 2. bs., Beyrut 1982.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsne'd*, thk. Şuayb Arnavut, Adil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, 1. bs., Beyrut 2001.
- Akyürek, A. (2021). *Vâcip Kavramı Bağlamında Cessâs'ın el-Fusûl'ü ve Ahkâmu'l-Kur'an'ında Usûl-fürû Tutarlılığı*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İzmir.
- el-Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye. Beyrut, 2003.
- Bilir, A. (2021). *Cessâs'ın Ahkâmü'l-Kur'an'ında Bağlam*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrahîm el-Cu'fî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir, Dâru Tûgî'n-Necat.
- Butur, A. (2019). *Cessas ve Kâdî Abdulcebbar'ın Kıyas Anlayışlarının Karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cassâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ânu'l-Kur'an*, Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, 8. bs., Beyrut 2003.
- Çetiner, Bedreddin, *Ahkâmü'l-Kur'ânu'l-Kur'an*, DİA, c.I, s. 551-552, İstanbul, 1988.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed, *Süneni'd-Dârekutnî*, thk. Şuayb Arnavut, Hasan Abdülmen'am Şelbi ve vd., Müessesetü'r-risale, Beyrut 2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Derânî, Dâru'l-Meğnî linneşri ve't-tevzî, 1. bs., 2000.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Tarihi*, M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Doğan, N. (2019). *Cessâs'ın Nikâhla İlgili Âyetlere Yaklaşımı*. Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Durmuş, Ö. (2019). *Ahzâb Sûresi Özelinde Cessâs ve Ibnu'l-Arabî'nin Ahkâmü'l-Kur'an'ları Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen*, thk. Şuayb Arnavut, Muhammed Kâmil, Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 1. bs., Şam 2009.
- Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endülisî el-Kurtubî, *el-Muhallâ*, Dâru'l-fikr, Beyrut,

- el-Ğazzî, Tekiyyuddin b. Abdulkâdir et-Temîmî, *et-Tabakâtü's-Seniyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, thk. Abdulfettah Muhammed el-Hılv, Dâru'l-Rifâi, 1. bs., 1983, 4 cilt.
- el-Kuraşî, Muhyiddin Ebû Muhammed Abdulkadir, *el-Cehâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, thk. Abdulfettah Muhammed el-Hılv, Dâru'l-Hıcr, 2. bs., 1993, 5 cilt.
- en-Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *el-Müctebâ mine's-Sünen*, 2. bs., thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebü'l-Ma'lûmâtî'l-İslâmiyye, Ha leb, 1406/1986.
- Erkmen, S. (2021). *Arap Dilinde Harfî Cerler ve Ahkâm Âyetlerinde Manaya Etkisi: Cessâs Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî, “*Şerhu meani'l-asar*”, thk. Muhammed Zehri en-Neccar ve vd., Daru'l-kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- et-Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (Yezîd), *Sünen*, nşr. Beşşar Avvad Mahmud, Daru'l-Mağribî'l-İslamiyye, Beyrut 1998.
- Fidan, A. R. (2019). *Ebû Bekir er-Râzî el-Cessâs'ın Mefhûm-i Muhâlif Anlayışı ve Ahkâm Âyetleri Tefsirine Yansıması*. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Gımbıroğlu, M. (2006). *İslam metodolajisinde Ahad Haber ve el-Cassâs'ın Ahad Habere Yaklaşımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Güner, S. (2022). *Irak ve Semerkand Hanefî Ekolleri Arasındaki Usûlî İhtilâflar ve Hanefî Mezhebi Üzerindeki Etkisi (el-Cessas ve es-Semerkandî örnekliğinde)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.
- Güngör, Mevlüt, *Cassâs ve Ahkâmü'l-Kur'ânü'l-Kur'ân*, Elif Matbaası, Ankara, 1989.
- Hacıoğlu, N. (2010). *el-Fusûl fî'l-Usûl isimli Eseri Bağlamında el-Cassâs'ın Hadis İlmindeki Yeri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hocaoğlu, M. (2010). *Ahkâmü'l-Kur'ân Tefsirlerinin Usûl Açısından Mukayesesi: Cessâs, Herrâsî ve İbn Arabî Örnekleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *Musannef*, thk. Kemal Yusuf Hût, Mektebetü'r-reşad, 1. bs., Riyad 1989.

- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *el-Müsnedü's-sahîh*, thk. Şuayb Arnavut, Müessesetü'r-risâle, 2. bs., Beyrut 1993.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbü'rî, *Sahih-i İbn-i Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-Azami, el-Mektebetü'l-İslemiyeye, Beyrut 1992.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuat Abdülbaki, Dâru İhyâi'l Kütübi'l Arabiyye.
- İlgi, H. İ. (2016). *İslam Ceza Hukuku Özelinde Cessâs'ın Ahkâmı'l Kur'an'da Takip Ettiği Genel Metodu ve Tercihleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- İmam Mâlik, thk. Muhammed Mustafa el-Âzamî, *Muvatta*, Darü'l İhyai't Turasi'l Arab, Beyrut, 1985.
- İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs amme'stehere mine'l-ehâdîs alâ elsineti'n-nâs*, thk. Abdülhamid b. Ahmed b. Yusuf Hindâvî, Mektebetü'l-Asri, 2000.
- Jawîsh, A. (2021) *Irak ve Semerkant Hanefî Usulcülerinin Nesih Anlayışı (Cessâs ve Semerkandî Özelinde)*. Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü, Denizli.
- Küsmez, A. (2003). *Cessâs'ın İcma Anlayışı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Müslim, b. el-Haccâc Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, *e-Camîu's-Sahih*, thk. Muhammed Fuat Abdülbaki, Daru'l-mağni, 1. bs., Suud 2000.
- Özdemir, M. (2010). *Cessâs'ın Nesih Anlayışı*. Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sekme, E. (2022). *Delalet ve Elfaz Bahislerinin Kur'an'ı Anlama ve Yorumlamada Metodik Kullanımı: Taberî ve Cessâs Örneğinde Analitik Bir Çalışma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- es-Serrâc, Ebu'l-Abbâs, Muhammed b. İshak b. İbrahim b. Mihran el-Horasanî en-Nisaburî, *Müsnedü's-serrâc*, thk. Üstad İrşâdülhak el-Eserî, Faysalâbad, Pakistan, 2002.
- Soyarslan, Z. (2014). *Tahâvî ve el-Cassâs Örneğinde İki Hanefî Ahkâmü'l-Kur'an Tefsirinin Mukayesesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şahin, R. (2022). *Hüküm İfade Etmesi Açısından Mekkî Âyetler (Mâtürîdî ve Cessâs tefsirleri özelinde)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Topçu, M. T. (2017). *Mâtürîdî ve Cessâs Tefsirlerinde İbadetlere Dair Ahkâm Âyetlerinin Yorumlanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yazıcıoğlu, E. (2008). *Klasikleşme Sürecinde Haneî Fıkıh Usûlünde Akıl-Vahiy İlişkisi (Cessas ve Debusî örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Şerife ÖZTÜRK
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Antalya Anadolu İmam Hatip Lisesi, 2005
Lisans Diploması	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2009
Tezli Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Antalya, 2022
Tez Konusu	el-Cassâs'ın Ahkâmü'l-Kur'ân'ında Kullandığı Hadislerin Kaynakları ve Değeri -Tahâretle ilgili Rivâyetler Örneğinde-
Yabancı Dil / Diller	Arapça
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı